

SKEPTIKKO

TIETEELLISEN MAAILMANKUVAN PUOLESTA

4/2021

Sisältö

4/2021

GERD ALTMANN / PIXABAY.COM

”Miten markkinoille voi päästä kymmenen kertaa enemmän haitallisia kuin hyödyllisiä lääkkeitä?”
Sussa Björkholm kysyy (s. 12-18).

- 4 Irma Hirsjärvi**
MINÄ, SKEPTIKKO
- 8 Tiina Raevaara**
VIIMEINEN LÄHTIJÄ SAMMUTTI KORVAVALOT
- 10 Risto K. Järvinen**
TUTTUJA NIMIÄ PALKITTIIN
- 11 Denis Galkin**
PUHEENJOHTAJAN PALSTA:
ON TULLUT JÄÄHYVÄISTEN AIKA
- 12 Susa Björkholm**
LÄÄKETEOLLISUUS – HUUHAATA TIETEEN HELMOISSA
- 19 Vladimir Heiskanen**
VALTUN TUOLISSA: HAMMASHUUHAATA
- 20 Joni Martikainen**
COVID-19 JA SALALIITTOTEORIAMAT. OSA 3
- 24 Juha Leinivaara**
VAALIHUIJAUS
- 25 Risto K. Järvinen**
OK BOOMER. HYVÄT, PAHAT JA RUMAT
- 28 Risto K. Järvinen**
NUORIA REKRYTOIDAAN SALALIITTOTEORIOILLA
- 30 Risto K. Järvinen**
KIRJAT: YLILUONNOLLINEN SOTA
- 31 Tiina Lintunen**
KIRJAT: TERAPEUTTINEN VALTA

Julkaisija: **SKEPSIS^{RY}** #134

Tieteiden talo
Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki
www.skepsis.fi

Päätoimittaja: Risto K. Järvinen

E-mail: editor@skepsis.fi

Toimitus: Närhitie 11, 01450 Vantaa

Toimitusneuvosto: Susanne Björkholm, Irma Hirsjärvi,
Vesa Linja-aho, Altti Rannikko, Mikko
Ville Valjento

Taitto: Tampereen seudun
Työllistämisyhdistys Etappi ry
Mediapaja / Pirta Salminen

Kaikki tässä lehdessä julkaistut kirjoitukset ovat kirjoittajien omia mielipiteitä, eivätkä välttämättä edusta toimituksen tai Skepsiksen virallista kantaa.

Lehdellä on oikeus tehdä kopioita artikkeleista, saattaa niitä yleisön saataville sekä siirtää aineistoa kolmansille osapuolille, lähinnä tutkimuskäyttöön. Skeptikon näköislehti julkaistaan kahden vuoden viipeellä Skepsiksen www-sivuilla.

Skeptikko on sitoutunut noudattamaan Journalistin ohjeita ja Julkisen sanan neuvoston toimintaperiaatteita.

Painopaikka: PK-Paino
ISSN 0786-2571

Ilmoitushinnat: 1/1 (180 x 260 mm) 500 €
1/2 (180 x 130 tai 90 x 260) 250 €
1/4 (90 x 130 tai 180 x 65) 125 €

Seuraava Skeptikko ilmestyy maaliskuussa. Lehteen tarkoitettu materiaali tulee olla toimituksessa helmikuun 20. päivään mennessä.

- 32 Tiina Lintunen**
KIRJAT: IHMELÄÄKÄRIT SUOMESSA 1850 – 1950
- 33 Risto K. Järvinen**
KIRJAT: UUDEN ETSIJÄT
- 34 Jori Mäntysalo**
RATTIJUOPOT JA TUTKIMUS
- 35 Irma Hirsjärvi**
KESKUSTELUA: KUINKA KONFLIKTI RAKENNETAAN
- 36 Patrik Austin**
KESKUSTELUA: KIELITIETEEN RIVIT RAKOILEVAT
- 38**
KUOLLEITA: S. ALBERT KIVINEN
- 40**
KUOLLEITA: JYRKI TIKKA

Kansi: Reseptilääkkeiden tehottomuus ja haittavaikutukset sekä teollisuuden aiheuttamat ylimääräiset kustannukset ja kärsimykset eivät juuri naurata.
Kuva: Joni Syvänen

SALALIITTOTEORIOITA JA TERRORISTISEN TEON SUUNNITTELUA KANKAANPÄÄSSÄ

POLIISI OTTI JOULUKUUN ALUSSA kiinni viisi kansuomalaisesta miehestä, joita epäili terroristisessa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmistelusta ja räjähderekoksesta. Poliisi tutkii myös terroristisessa tarkoituksessa tehtyä törkeää ampuma-aserikosta ja törkeää varkautta. Epäilyt asuvat Satakunnassa Kankaanpään seudulla.

Poliisin mukaan vangitut kannattavat radikaalia ”akselerationismiaatetta”, joka on marginaalinen ja hyvin radikaali suuntaus äärioikeiston sisällä. Se tunnetaan myös nimellä ”Siege-kulttuuri”. Kyseinen uusnatsistinen suuntaus ihannoit terrori-iskun tehneitä äärioikeistolaisia tahojia, ja niiden tekoon jopa rohkaistaan. Nykyaikainen yhteiskunta nähdään vihollisena, jonka romahduttaminen väkivallantekojen kautta käynnistää väestöryhmien välisen konfliktin, rotusodan. Tämän sodan voitettuaan akselerationistit tulevat perustamaan kansallissosialistisen yhteiskunnan.

Supon mukaan länsimaissa on viime vuosina tapahtunut tai estetty useita äärioikeistolaisia terrori-iskuja, joita on perusteltu etno- ja rotunationalistisella ajattelulla. Äärioikeistolaisessa ideologiassa painottuvat mm. rasismi, antisemitismi ja muukalaisvihamielisyys. Äärioikeistolaiset toimijat korostavat vihollisinaan tahojia, joiden he kokevat uhkaavan kansallisvaltion, edustamansa kulttuurin tai valkoisen väestön olemassaoloa. Etnonationalistinen ajattelu on olennaisesti läsnä äärioikeiston korostamassa väestönvaihtoteoriassa, jonka mukaan valkoinen länsimainen väestö pyritään tarkoituksellisesti alistamaan vähemmistöksi ja vähitellen korvaamaan länsimaissa.

Etnonationalismi ja väestönvaihtoteoria ovat olleet olennainen äärioikeistolaisen väkivallan oikeuttamisen peruste viime vuosina. Aatesuuntaus on korostunut erityisesti Uuden-Seelannin Christchurchissa tapahtuneen terrori-iskun myötä. Maaliskuussa 2019 kahteen moskeijaan hyökännyt ja 51 ihmistä surmannut iskijä perusteli tekoaan valkoisen väestön suojelemisella.

Rotunationalismi korostaa rodullista puhtautta ja totalitarismia. Se nojaa käsitykseen valkoisesta ylivallassa eli valkoisen väestön ylemmyydestä sekä oikeudesta alistaa ja käyttää väkivaltaa muita väestöryhmiä kohtaan. Fasismia, uusnatsismia, rotusotaa ja antisemitistisiä salaliittoteorioita korostavat näkemykset ovat tyypillisesti läsnä rotunationalistisessa ajattelussa.

Erityisesti Siege-kulttuurin kannattajat lietsovat rotusotaa ja pyrkivät väkivalloin romahduttamaan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen. Siegen toiminta painottuu erityisesti verkkoon äärioikeiston suosimille sosiaalisen median alustoille. Osa kannattajista korostaa myös okkultistisia ja satanistisia näkemyksiä. Nyt tämä kulttuuri on siis saapunut poliisin epäilyksien mukaan myös Suomeen.

Mitä voi tavallinen skeptikko tehdä? Ainakin olla valppaana ja reagoida salaliittoteorioihin.

Koronaviruspandemia on lisännyt haitallisia ja harhaanjohtavia salaliittoteorioita, joista suurin osa leviää verkossa. Tämän suuntauksen torjumiseksi Euroopan komissio ja Unesco ovat julkaisseet kymmenen ”infografiikkaa”, jotka auttavat kansalaisia tunnistamaan salaliittoteorioita ja kumoamaan niitä. Infografiikoissa todetaan, että yhteiskunnan ulkopuolisina pidetyt ryhmät ovat erityisen alttiita joutumaan salaliittoteorioiden, vihapuheen ja disinformaatiokampanjoiden kohteeksi. Näihin ryhmiin kuuluvat erilaista alkuperää, uskontoa tai sukupuolista suuntautumista edustavat henkilöt. Covid-19-pandemian aikana viruksen leviämistä Euroopassa on usein syytetty tiettyjä ryhmiä, esimerkiksi aasialaisina pidettyjä henkilöitä, juutalaisia, muslimeja, romaneja sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia.

Infografiikat neuvovat, miten puhua sellaisen henkilön kanssa, joka uskoo salaliittoteorioihin: Kannusta avoimeen keskusteluun ja kyseenalaistamiseen. Esitä yksityiskohtaisia kysymyksiä teorioista. Tämä voi käynnistää ajatusketjun, joka johtaa uskomusten kyseenalaistamiseen. Luettele luotettavia entisiä salaliittoteoreetikointa, jotka uskoivat aikaisemmin samaan asiaan. Ole varovainen ja käytä erilaisia aihetta käsitteleviä lähteitä. Älä pilkkaa. Yritä ymmärtää, miksi henkilö uskoo siihen, mihin uskoo. Osoita empatiaa. Usein henkilö voi olla todella peloissaan ja ahdistunut. Etene vaiheittain. Keskity yksinkertaisiin faktoihin ja logiikkaan äläkä mene kaikkiin yksityiskohtiin. Älä painosta. Liian suuri paine voi kääntyä itseään vastaan. Jätä henkilölle aikaa käsitellä asiaa ja yritä myöhemmin uudelleen. Älä levitä salaliittoteoriaa.

Näin saatat jopa pelastaa ihmishenkiä. Täällä koti-Suomessakin.

RISTO K. JÄRVINEN

Minä, skeptikko: Irma Hirsjärvi

”Debatit eivät juuri auta, mutta ne on käytävä loppuun saakka.”

OLEN maalauskansakoulun opettajapariskunnan lapsi ja varpaanjälkeni ovat sananmukaisesti savolaisen navetan valetussa betonilattiassa. Ensimmäiset seitsemän vuotta asuimme Juvan Ollikkalan kansakoululla, kunnes isäni kuoltua muutimme Pieksämäelle vuonna 1967 ja sieltä Jyväskylään vuonna 1972.

Inhoan työurastani kirjoittamista, sillä se on niin moninainen ja pitkä. Listan lyhentäminen on aina yhtä hankalaa, enkä tiedä mitä jättäisin pois.

Ensimmäiseltä ammatiltani olen kirjastovirkailija, ja työskentelin Keski-Suomen sairaanhoito-oppilaitoksen, Jyväskylän pääkirjaston ja Kortepohjan sekä yliopiston kirjastoissa. Kulttuurimarkkinoinnin aluekehittämissankkeita tein kaksi 90-luvun lopulla työskennellessäni Jyväskylän festivaalit ry:n projektisihteerinä. Sitä ennen tein uunituoreena kirjallisuuden maisterina Keski-Suomen maakuntaliitolle Suomen ensimmäistä kulttuurin toimialasuunnitelmaa.

Kirjoittamisen lisäksi opetin Jyväskylän avoimen yliopiston arvosanaopintoja myös kirjallisuudesta, molempia eri puolella maata. Sillä rahoitin pitkälti väitöskirja-aikaani, jolloin olin palkattuna myös Suomen Akatemian Cult, community, identity -projektissa. Tuona aikana teimme Nykykulttuurin tutkimuskeskuksessa mm. kaksi fantasian perusoppikirjaa.

Väitöksen jälkeen työskentelin Jyväskylän yliopiston Global Research on Youth Media Participation -projektissa, Kohu-mediatutkimuksen projektissa, sekä Populism as moment and rhetoric -tutkimushankkeessa. Vedin myös oman, Suomen kulttuurirahaston rahoittaman Uses of fantasy -projektin osana globaalia The Hobbit -mediatutkimushanketta.

Ison työurakan olen tehnyt myös muualla: Jyväskylän Kesän puheohjelman tekijänä parisenkymmentä vuotta, scifitapahtuma Finnconin tekijäporukassa, COST Action ISO906: Transforming audiences, transforming societies -aloitteen Suomen jäsenenä sekä siihen ja muihin asioihin liittyvien lukuisten seminaarien ja konferenssien järjestäjänä. Suunnittelin ja olin mukana myös Baltian alueen kirjailijatalojen Culture 2000 -rahoitetussa koordinointi- ja yhteistyöhankkeessa nimel-

tä Baltic Ring hallituksen jäsenenä, jolle saimme hämmästyttävästi kaksi jatkorahoituskautta. Nämä ehkä päällimmäisenä.

Näiden lisäksi opetin opintojeni lomassa muutamassa koulussa elämäntutkimustietoa aikana, jolloin sen opettajia ei vielä ollut koulutettu, ja halusin silti jo lapseni ET-tunneille. Se oli valaiseva kurkistus silloisten opettajanhuoneiden uskontokäsityksiin.

PROOSAA, DRAAMAA, RUNOJA...

KOEN OLEVANI edelleen nykykulttuurin tutkija. Kiinnityin Nykykulttuurin tutkimuksen yksikköön Jyväskylän yliopistossa jo ennen kuin olin edes varsinaisen opiskelija. Kirjallisuuden maisterina minut imuroitiin sinne tekemään väitöskirjaa itseäni kiinnostavasta aiheesta, faniudesta. Nykykulttuurin tutkimuksen keskustelut olivat kenttä, jossa olivat yhteiskuntatieteiden ja humanistisen tutkimuksen Marie Curiet ja Stephen Hawkingit.

Jyväskylässä professori Katrina Eskolan ympärille kehkeytyi kriittinen, mutta avoin keskustelu ja kansainvälinen verkosto, jossa edelleenkin koen olevani mukana, vaikka en ole ollut yliopistossa töissä vuosiin. Yksikön kanssa teimme Jyväskylän Kesän scifi-, keinoäly- ja muita seminaareja, mm. skeptikkotaikuri James Randin vierailun.

Olen kirjoittanut tutkimustekstien ja raporttien lisäksi proosaa, draamaa, runoja, kolumneja, oppikirjoja ja mahdollittoman määrän muuta tekstiä. Somalínuorten kanssa teimme Koneen säätöön rahoituksella kirjan, johon he, 3-4 vuotta maassa oltuaan, valitsivat, toimittivat ja käänsivät tarinat suomen- ja somaliankielelle.

Väitöskirjani lisäksi olen aika tyytyväinen kolmeen fantasian tutkimuksen perusteokseen: Fantasian monet maailmat, Totutun tuolla puolen ja nyt keväällä ilmestyneeseen Fantasia: lajit, ilmiö ja yhteiskunta (jonka arvio on Skeptikossa 3/2021). Yhtä ylpeä olen myös ikääntyneiden yliopiston ja Neljän koon tarinatalokoot-projektin antologioista.

SCIFISTÄ SALKKAREIHIN

KIRJOITTAMINEN TARKOITTA maailman hahmottamista, itsen ja maailman suhteen pohdintaa, ja parhaimmillaan se kyseenalaistaa omaa ajattelua, erityisesti jos kirjoitusprosessi on vuorovaikutusta.

Joskus kirjoittaminen on silkkaa ansaintaa. Olen sillä elättänyt perhettäni ja itseäni ja kerännyt varat harrastajaryhmämme videoeditointiin. Olen tehnyt lasten tv-sarjaa, kuunnelman, puskakomedian ja isyysloman sijaisena Salattuja elämiä. Viimeksi mainittu oli kurinalaista, tiukkatahtista formaattiin kirjoittamista, joka on omalaikainen nautinto. Voisin sitä tehdä vieläkin.

Erytynen hiljainen harrastukseni on sf-novellien kirjoittaminen harvakseltaan. Näen, että jos on mukana tekemässä spekulatiivisen fiktion kirjoittajaoppaita, on syytä olla mukana skenessä. Tieteisfiktioon hurahdin joskus 10-vuotiaana, kun luin Edgar Rice Burroughsin Mars-tarinat. Silloin tulin kirkkaasti tietoiseksi lajiitymistä, ja vaikka olen aina lukenut kaikkea, se on ollut se erityinen genre minulle.

Tieteisfiktio leikittelee ajatuksella ”entä jos”, ja sen yhteiskuntakriittinen, kulttuurista liikuttava voima on kasvanut merkittäväksi mediassa sitten 1800-luvun loppupuolen, jolloin yhteiskunnallisen tieteiskirjallisuuden voi sanoa alkaneen. Jo sitä ennen esimerkiksi Mary Shelleyin Frankenstein-romaani muutti käsitystä ihmisyydestä.

En ole koskaan tunnistanut itsessäni sciifiin liittyen fani-ilmiötä (vaan jalat menevät näköjään alta emerituspiispa Kari Mäkisen, kirjailija Kirsi Kunnaksen ja kääntäjä Kersti Juvan kohdatessani), vaikka esimerkiksi Ursula K. Leguinin teokset ovat tärkeitä. Näen kuitenkin, että faniuden merkityksellisenä suhteena on erityinen monimediasen kulttuurituotannon, henkilökohtaisten merkitysten, taiteen, kokemusten ja talouden solmukohta.

Väitöskirjassani luulin tutkivani innokkaita scifin harrastajia, mutta päädyin tarkastelemaan erityisen verkostoitumisen tapaa, asiantuntijuuden muotoutumista ja vaikutuksia kirjatutuotantoon, kirjallisuuteen ja kulttuuritalouteen sekä erityistä kansainvälistymistä.

Faniuden kautta voi tarkastella myös esimerkiksi copycatmurhaajia, norjalaista joukkomurhaaja Breivikiä tai vaikkapa politiikan kultti-ilmiöitä.

ELÄMÄ MUUTTUI

ELÄMÄNI MUUTTUI merkittäväällä tavalla 2010-luvun alussa, kun seurasin huolestuneena Saksasta Ruotsin kautta Suomeen virtaavan äärioikeistolaisen liikkeen nousua. Tuttavatutkijoita ja toimittajia joutui uhkailujen ja painostuksen kohteeksi, suhtautuminen ”ulkomaalaisiin”, kuten ikänsä maassa asuneisiin tummaihoisempiin ihmisiin, muuttui.

Vaikka olen aina äänestänyt, ei puoluepolitiikka ole millään lailla minua vetänyt puoleensa, enkä vieläkään näe, että se olisi ihannepaikka ihmiselle, etenkin nykyilmastossa. Joka tapauksessa ajattelen, että kun tutkija viisikymppisenä päättää liittyä puolueeseen hän tietää, millaisen askeleen ottaa.

Tällä hetkellä olen Jyväskylän kaupunginvaltuutettu ja kaupunginhallituksen jäsen, Vasemmistolaisten hallituksessa ja puoluevaltuustossa.

Puoluepolitiikan lisäksi olen puoluepoliittisesti sitoutumattoman Työttömien Keskusjärjestön puheenjohtaja. Se tarkoittaa sitoutumattomuutta sananmukaisesti, ja olen iloinen, että jäsenistön palautteen mukaan siinä linjassa olemme pysyneet. Sitä kautta olen yhteyksissä edunvalvonnan asioissa politiikan ja edunvalvonnan eri tahoihin ja eri puolueisiin.

JUMALA, TOSI TYHMÄ TYYPPI

”MIKSI SKEPSIS on kiinnostanut minua siitä lähtien, kun siitä kuulin, miksi olen sitä seurannut?” Ehkä taustalla vaikuttaa elämäni seitsemän ensimmäistä vuotta. Perheemme asui kaksiluokkaisen maalaiskoulun asunnossa, ja se oli silloin maailman sivistys pähkinäkuoresa oppitauluineen, maapalloineen ja havaintovälineineen. Vanhempani olivat taiteen ystäviä, molemmat kirjoittivat ja meillä oli kunnan kirjasto.

Opin lukemaan nelivuotiaana ja luin rinnan Raamattua, Hemingwayn romaania Vanhus ja meri, sekä Koululaisen kuvasanakirjaa. Sisäistin teokset myös repimällä niiden alareunasta pieniä paloja paperia, jota sitten mutustelin lukiessani.

Isäni kuoleman jälkeen perheemme oli neljä yksinäistä ihmistä, joten aikaa oli paljon vaelteluun ulkona ja hautausmailla sekä lukemiseen. Kirjastot tulivat läpikotaisin tutuiksi.

Raamatun lukemisharrastus hyvin pienenä (alle 6-vuotiaana) vakuutti minut siitä, että vanhatestamentillinen (en tosin silloin tuollaista sanaa tiennyt) jumala oli tosi tyhmä tyyppi. Järkytyin Jobin kirjan epäreilusta tarinasta, ja siitä eteenpäin luin pyhää kirjaa maallisenä tekstinä.

Rippikouluaikana koin herätyksellisen hetken, mutta se katosi. Olenkin sanonut, että olen yrittänyt kyllä, ja ymmärrän uskontojen syvällisen merkityksellisyyden.

Työttömien Keskusjärjestön puheenjohtajana teen yhteistyötä Luterilaisen kirkon diakoniatyön kanssa. Se on vaikuttavaa. Liityin kirkkoon muutama vuosi sitten tukeakseni sukupuolivähemmistöjä ja naisten tasa-arvoa tukevaa keskustelua kirkossa.

PARANORMAALI, FANTASIAN ALALAJI

SUHTEENI YLILUONNOLLISEEN on ollut pitkä ja polveileva.

Olen luonnollisesti lukenut koko paranormaalin kirjallisuuden, mitä ikinä suomeksi on julkaistu noin vuoteen 1985 saakka. Raahasin kerran rannan lämpimälle kesähiekalle jopa raskaan Madame Blavatskyn teoksen, mutta taisin nukahtaa. Kun lukee paljon paranormaaleja asioita käsitteleviä tekstejä, samat tapahtumat tulevat eri maiden teksteissä hieman eri variaatioina vastaan ja tosikertomukset alkavat muuttua tarinoiksi.

Muistan ajatelleeni, kuinka kansantarinoiden poltergeistit selittyvät heikolla valaistuksella, ja että meedioiden ektoplasmat näyttivät samalta kuin märät harsovaipat. En osaa sanoa, missä vaiheessa nuoruutta hämmästys muuttui fiktion lukemiseksi, ja epäusko kasvoi rinnan lukemisen kauhunautinnon kanssa. Luin silti lisää, koska halusin ottaa selvää, millaisesta ilmiöstä koko ”paranormaalissa” oli kyse. Fantasian alalajina se sijoittuu Johanna Sinisaloa lainatakseni rikosfiktion, kansantarinoiden/uskomusten ja science fictionin lähimaastoon.

Skepsiksessä on ollut mukana monia tuttuja hahmoja. Otto J. Mäkelä ja Paula Heinonen ovat pitkäaikaisia ystäviäni Jyväskylän science fiction seuran ihan alkuajoilta lähtien, ja Oton äiti, professori Sirkka Heiskanen-Mäkelä mahdollisti minulle kirjallisuuden kiinnostavimmat opinnot yliopistossa. Paulan ja Oton esittelemien lehtien ja uutisten kautta olen viime vuosina seurannut Skepsiksen toimintaa. Esimerkiksi yhdistyksen kuolemaa uhmaavat tempaukset homeopatian parissa ovat olleet hillittömän hauskoja.

Sokrates- ja Huhuaa-palkinnot ovat olleet sellaisia, joita olen varmaan aina seurannut erityisesti, koska niillä on painoarvoa. Toivon, että ne säilyvät kompassina maassamme tänä ”vaihtoehtotiedon” aikana.

TOIVEENA ILOINEN, RIENAAVA, TERÄVÄ JA KRIITTINEN KESKUSTELU

SIINÄ VAIHEESSA, kun Skeptikko-lehdelle tuli jonkinlainen halu todistaa feminismi ”vääräksi”, mietin mitä oikein on tapahtumassa. Olin juuri tilanteessa, jolloin olisi ollut varaa tilata julkaisu, mutta jätin sen tekemättä. Tympi.

Olin 1980-luvun alusta saakka joutunut kertomaan ihmisille, mitä kaikkea on feminismi. 2000-luvun alun verkkokeskusteluissa huomasin ilahtuneena, että ennen minua asian olikin hoitanut usein jo joku muu, usein nuori mies, jolle asia oli selviö. Siksi oli masentavaa huomata, että juuri Skepsiksessä tämä oivallus oli hukassa, vaikka yhteiskuntadynamiikan ymmärtäminen esimerkiksi hybridisodankäynnin prosessien ymmärtämiseksi olisi juuri nyt erittäin tärkeää.

Parhaita Skepsis-muistojani on ollut James Randin tuominen suomalaisten tietoisuuteen ja Jyväskylän Kesään vuonna 1997. Kaduttaa ankarasti, että ujona en lähestynyt häntä, olisi ollut hienoa jutella vaikka säästä, jos ei muusta. Onneksi minulla on Randi-muki!

On ilmeisesti olemassa jokin käsitys skeptikoista yrmeinä ilonpilaajina. Minulla ei sellaista kuvaa ole. Tuollaisen mielikuvaan tehoavat parhaiten aiemmin mainitsemani homeopaattinen itsemurha -tyyppiset tempaukset, joilla voi avata porttia asioiden laajemmalle esittelylle.

Aika ajoin pohdinta siitä ”miltä me näytämme ulospäin” voisi auttaa. Samoin voisimme twitterin Tweeting with God -mallilla ottaa vaikka kotimaisen jumalamme kommentoimaan ajankohtaisia asioita.

Odotan Skepsikseltä iloista ja rienaavaa, terävää ja kriittistä keskustelua vailla jankkausta.

HE EIVÄT USKALLA KESKUSTELLA KASVOKKAIN

HUUHAA ON VAKAVA JUTTU ja sen vastaisessa toiminnassa huumori on hyvä väline. Ehkä tärkeimpiä asioita tällä hetkellä on ilmastonmuutosta ja Covid-virusta koskevan disinformaation kommentointi. Ne kuuluvat kaikkein vakavimpiin huuhaan muotoihin.

Disinformaation merkityksen alkaa ymmärtää paremmin, kun miettii, millaista fantasiasotaa ylivoimaisista vihollista vastaan nuori petäjäveteläinen kävi kännisessä mielessään, kun seisoi aamuyöllä kaksikerroksisen vastaanottokeskuksen edessä lumisohjossa, polttopullot kourassa, lasten ulkolelujen vieressä.

Itse olen käynyt yli kymmenen vuotta erilaisia keskusteluja huuhaatyypisten asioiden tiimoilta – etupäässä syvästi asiaansa uskovien ulkomaalaisallergisten (vrt. sähköallergia) kanssa. Viimeisin uhkailuja ja solvausta sisältänyt keskustelu päättyi, kun toinen osapuoli tajusi asuvansa samassa kaupungissa kuin minä ja että olen kaupunginhallituksen jäsen.

Olen kutsunut näitä ihmisiä kahville kymmeniä kertoja. Koskaan he eivät uskalla tulla keskustelemaan kasvokkain. Näen, että nämä debatit eivät juuri auta, mutta ne on käytävä loppuun saakka. Sen sijaan keskustelut, jotka avaavat faktoja kahden vaiheilla oleville pohtijoille omaa arviointia varten, ne kannattavat.

Uskon historian valossa järjen voittoon, vaikka Ignaz Semmelweissin kohtalo osoittaa, että matkalla sitä kohti voi ”miasman” kanssa taistelu johtaa hulluuteen. Sammelweissihan havaitsi, että äitien lapsivuodekuume johtui siitä, että lääkärit eivät pesseet käsiään synnytysosastolle tullessaan, mutta arvovaltaiset tahot vastustivat hänen näkemyksiään niin, että hän sai hermoromahduksen ja päätyi lopulta mielisairaalaan.

LIIAN MYÖHÄISTÄ, MUTTA PAKKO YRITTÄÄ

SAIN TÄTÄ KIRJOITUSTA VARTEN listan kysymyksiä, joista osan skippasin. Kuitenkin kysymykset ”Mitä odotat tulevaisuudelta?” ja ”Millainen olisi täydellinen maailma?” ansaitsevat vielä tilaa.

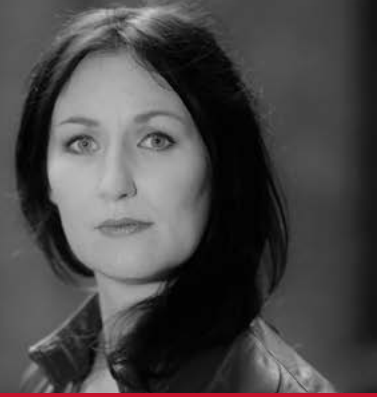
Meillä on varallisuutta, keinoja ja tietoa tehdä maapallosta hyvä maailma kaikille, mutta olemme tuhon partaalla. Luonnontieteilijäystäväni sanovat, että on liian myöhäistä, mutta että on pakko yrittää. Näin ajattelen itsekini.

Täydellisen maailman ajattelin löytyvän viime vuosituhannen lopun tärkeimmän poliittisen utopian, Ursula K. Le Guinin tietisromaanin Osattomien planeetta (The Dispossessed) ajatuksista. Me voimme jakaa ja meillä myös olisi jaettavaa koko maapallon asujaimiston kanssa. Risto Isomäkeen viitatakseni: voimme vielä valita, voittavatko savanni- vai rannikkoapinoiden geenit.

”Ja lopuksi klassikko: Mikä on elämän tarkoitus?” No, sehän on 42.

Hirsjärvi on valittu Skepsiksen hallitukseen 2022.

RAEVAARA

Viimeinen lähtijä sammutti korvavalot

MARRASKUUN LOPPUPUOLELLA uutiskynnyksen ylitti pitkään odoteltu uutinen. Korvavalaja eli hienommalta nimeltään kirkasvalokuulokkeita myynyt Valkee Oy hakeutui konkurssiin. Huhuja yhtiön suurista talousvaikeuksista oli pyörinyt jo pitkään. Viime vuonna yhtiön liikevaihto oli 568 000 ja tappio 718 000 euroa, kertoi Helsingin Sanomat konkurssia koskevassa uutisessaan.

Seurasin yhtiön puuhasteluja erityisen tarkasti vuosien 2012–2013 aikana. Skepsis myönsi Valkeelle HUUHAA-palkinnon loppuvuonna 2012, ja seurauksena olin muun muassa radiossa keskustelemassa Valkeen perustajan ja silloisen toimitusjohtajan Juuso Nissilän kanssa. Osallistuin myös keskustelutilaisuuteen, jonka Valkeen palkkaama pr-toimisto järjesti varmaankin yhtiön mainetta paikatakseen.

Valkeen saama kielteinen julkisuus ei tietenkään ollut Skepsiksen varassa. Jo alkuvuonna 2012 Yleisradion tutkivan journalismin MOT-ohjelma oli käsitellyt kriittisesti yhtiön saamia tukia. Vuosi HUUHAA-palkinnon jälkeen Suomen Kuvalehti julkaisi puolestaan ison artikkelin, joka keskittyi korvavalaja koskevaan puutteelliseen tutkimustietoon.

Minusta suomalainen journalismi toimi Valkeen suhteen varsin hyvin. Paljon enemmän ihmetytti se, millaisin perustein valtion erilaisia tukirahoja ohjataan yrityksille. Puutteellisesta tutkimustiedosta huolimatta laitetta tarjottiin aluksi kaamosmasennukseen, sitten vähitellen myös jetlagiin, ja lopulta alkoi esiintyä muunkinlaisia terveysväittämiä muun muassa siitä, että valohoito parantaisi suorituskykyä.

En tunne Valkeen tarinaa niin yksityiskohtaisesti, että osaisin arvioida, miten se suoriutui esimerkiksi tuotannollisista kysymyksistä tai minkälaisia jälleenyntiverkostoja se sai rakennettua. Konkurssin takana on varmasti monenlaisia syitä.

Viime vuosina on tullut olo, että Valkeen peruslähtökohta vanheni nopeasti. Korvavalaja sijoittui liian selvästi harmaalle alueelle tieteen ja humpuukin väliin. Sen brändi oli liian tieteellinen sellaiselle asiakaskunnalle, jo-

ka intoutuu kristalleista tai joka on korostetun lääketieteellisen. Tutkimustietoa edellyttävälle asiakaskunnalle Valkee taas oli liian epätieteellinen.

Korvavalaja ei liioin osunut siihen maisemaan, jossa suorituskyvyn ja terveyden mittaamisesta kiinnostuneet biohakerit puuhastelevat. Yhden toiminnon laite ei kiinnosta älykellojen tai muunlaisten sensorien käytöstä kiinnostuneita.

Vaikka terveysteknologian markkinat ovat nyt paljon kuumemmat kuin kymmenen vuotta sitten, minusta on huomionarvoista, että markkinoille on tullut melko vähän laitteita, joilla ilmoitetaan olevan terveysvaikutuksia. Paljon enemmän on tarjontaa mittaamisesta: kelloja, rannekkeita, sykevöitä, sormuksia ja älypuhelimien applikaatioita.

Tieteen näkökulmasta mittaavat laitteet ovat aavistuksen mukavampi ajatus kuin Valkeen valokuulokkeet. Mittaaminen on epätarkkaa ja valmistajat voivat antaa ymmärtää pystyvänsä mittaamaan jotain, mihin laite ei todellisuudessa pysty, mutta ainakaan kyse ei ole väärillisistä terveysvaikutuksista. Aktiivisuusrannekkeen tai Ouran ei väitetä parantavan mitään.

Valkeen tarinassa oli paljon seikkoja, jotka jäivät harmittamaan minua. Perustajathan ponnistivat suoraan yliopistosta, ja erilaisten innovaatioiden syntyminen on osa sitä tapaa, jolla tiede vaikuttaa yhteiskuntaan. Miksi Valkee ei ammentanut vahvemmin tästä tiedetaustasta? Miksi he hyväksyivät puolivillaisesti tehtyjä tutkimusyrityksiä, joista esimerkiksi kontrolliryhmä puuttui kokonaan?

Vahingoniloa en Valkeen kohtalosta tunne. Olen ymmärtänyt, että Valkeen alamäki oli ainakin joillekin sen perustajista henkilökohtainen tragedia, enkä osaa iloita toisten ihmisten vastoinkäymisistä. Tarina on harmillinen kokonaisuudessaan.

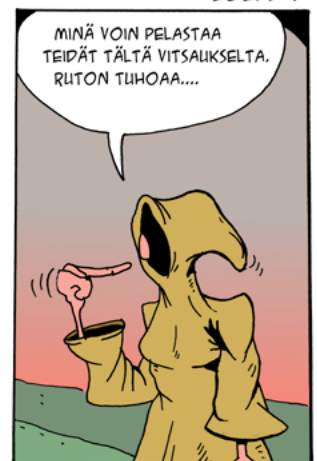
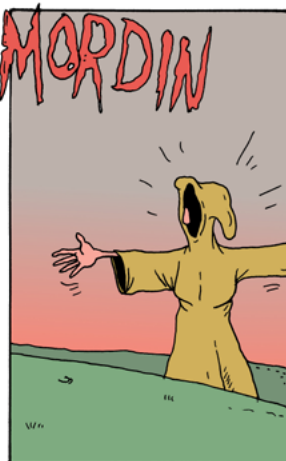
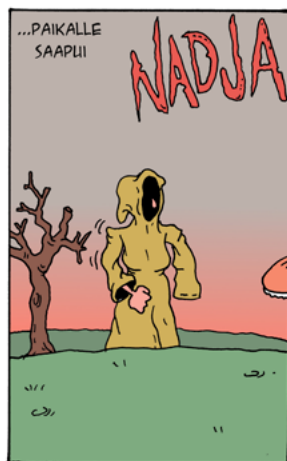
Toivon, että Valkee toimii tulevaisuudessa monenlaisena innoittajana: On mahdollista ammentaa perustutkimuksesta aiheita ja ideoita liike-elämään. Tutkija voi ryhtyä myös yrittäjäksi. Tieteellisillä väitteillä pitää olla katetta, ja kuluttajillekin markkinoitu sovellus tarvitsee taakseen mahdollisimman kestävästi tehtyjä tutkimuksia.

GNOOMIT

TAPPAVA RUTTO JATKOI LEVIÄMISTÄÄN GNOOMILAAKSOSSA.

2021 / 4

Tuttuja nimiä palkittiin

Tiedonjulkistamisen 15 000 euron valtionpalkinnon 2021 saivat mm. Juhani Knuuti ja Anni Saukkola.

TIEDE- JA KULTTUURIMINISTERI Antti Kurvinen jatkoi syyskuussa kahdeksan valtionpalkintoa esimerkillisestä tiedonjulkistamistyöstä. Palkintojen saajat heijastavat erityisesti koronakriisin esille nostamia teemoja, kuten huolta nuorten hyvinvoinnista ja mielenterveydestä. Korona-aika on korostanut myös luotettavan terveys- ja hyvinvointitiedon tärkeyttä.

”Kuluva vuosi 2021 antaa erinomaiset puitteet tiedonjulkistamisen juhlistamiselle. Yhteiskuntamme alkaa pikkuhiljaa avautumaan maailmanlaajuisen koronapandemian jälkeen, kiitos tutkitun tiedon ja sen avulla kehitettyjen koronarokotteiden. Vietämme myös tutkitun tiedon teemavuotta. Tiedonjulkistamisen valtionpalkinto muistuttaa, miten tärkeää on, että tutkitusta tiedosta viestitään tehokkaasti ja tieto saavuttaa tarvitsijansa”, ministeri Kurvinen sanoi.

Skeptikon lukijoille palkituista erityisen tuttuja nimiä ovat Juhani Knuuti, jolle Skepsis myönsi Sokrates-palkintonsa 2020, sekä Anni Saukkola, joka on esitelty Skeptikko-lehdessä 2/2021 ”Minä, skeptikko” -palstalla.

VÄSYMÄTÖN TERVEYSVALISTAJA

JUHANI KNUUTI sai palkinnon väsymättömästä työstään terveysvalistajana.

Palkinnon perusteluissa todetaan, että viestimet ja sosiaalinen media ovat tulvillaan erilaisia terveysväittämiä, joista osaan liittyy merkittävää kaupallista toimintaa. Muoti-ilmiöt, sosiaaliset verkostot ja aktiivisesti levitetyt harhakäsitykset vaikuttavat siihen, miten tulkitsemme terveydestä jaettua tietoa.

”Professori Juhani Knuuti on Valtakunnallisen PET-keskuksen johtaja ja ylilääkäri Turun yliopistollisessa keskussairaalassa. Mittavan tieteellisen uransa ohella Knuuti on aktiivisesti tarttunut julkisuudessa esitettyihin virheellisiin terveysväittämiin. Kritiikkinsä hän on pohjannut tieteelliseen tutkimustietoon ja sen puuttumiseen. Tästä syystä hän on itse joutunut arvostelun ja jopa painostuksen kohteeksi.

Knuuti käsittelee terveysväitteitä blogikirjoituksissa, lukuisissa esitelmissä ja on kirjoittanut aiheesta myös kattavan kirjan, Kauppatavarana terveys (Minerva, 2020).

Knuutin toiminta vastuullisena terveysvalistajana on rakentanut muita viestintäyhteisöjä: Antidoottiblogiportaalin julkaisuja ohjaa sitoutuminen tutkittuun tietoon ja eettisiin sääntöihin. Lääketieteen opiskelijat ovat perustaneet Vastalääke-yhdistyksen, joka jatkaa tieteen perustuvan terveystiedon levittämistä.

Professori Juhani Knuuti on toiminnassaan esimerkillisellä tavalla nostanut esille näyttöön perustuvan terveystiedon merkityksen, mikä auttaa kansalaisia selviytymään terveysväitteiden viidakossa.”

UUEMMAN SUKUPOLVEN TIEDON JULKISTAJA

ANNI SAUKKOLA sai palkinnon työstään terveyttä koskevan tiedon julkistajana erityisesti nuorille sopivin tavoin.

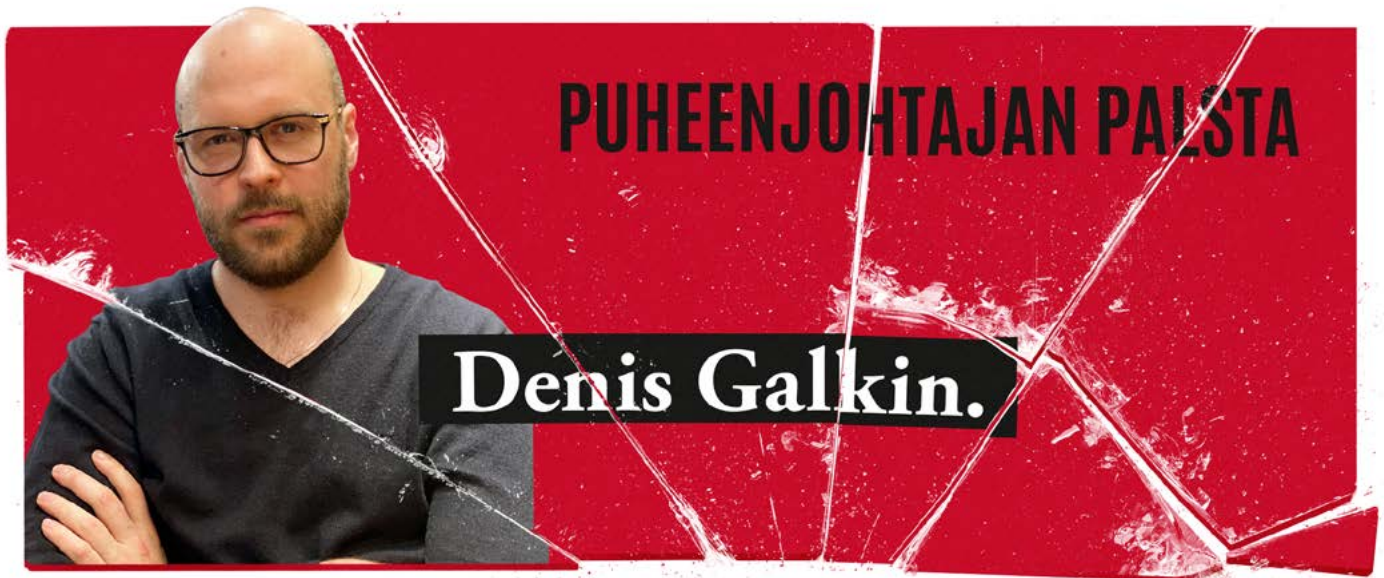
”Anni Saukkola on lääkäri, joka on onnistunut laajentamaan omassa työssään tiedonjulkistamisen tapoja ja kanavia. Saukkola vie tietoa sinne missä ihmiset ovat, myös sosiaalisen median kanaviin. Saukkola jakaa suuren suosion lyhyessä ajassa saavuttaneella Instagram-tilillään tutkittua tietoa terveydestä. Hän nostaa esille etenkin sellaisia terveyttä koskevia aiheita, joihin liittyy paljon oletuksia ja uskomuksia.

Osana tutkitun tiedon julkistamista Saukkola rohkaisee ihmisiä pohtimaan, millaiseen tietoon he nojautuvat ja mistä lähteistä tietoa hakevat. Saukkola ei tyydy vain julkistamaan terveyttä koskevaa tietoa yksisuuntaisesti vaan asettuu avoimeen keskusteluun ihmisten kanssa sosiaalisen median kanavilla. Hän kertoo vaikeistakin asioista, kuten mielenterveydestä, selkokielisesti ja ymmärrettävästi.

Saukkolan kohdalla tiedonjulkistaminen yhdistyy vuoropuheluun, mikä kuluneen koronavuoden aikana on ollut erityisen tarpeellinen ja vastuullinen teko.

Anni Saukkola on uudemman sukupolven tiedon julkistaja, joka puhuttelee laajasti myös nuoria. Tällaisia monikanavaisesti ja dialogisesti toimivia tiedonjulkistamisen tekijöitä tarvitaan, jotta tutkittu tieto on mahdollisimman saavutettavaa ja kaikkien käytettävissä.”

RISTO K. JÄRVINEN
KUVAT: JAAKKO LUKUMAA, YSIPALLO OY

On tullut jäähyväisten aika

ALOITIN SKEPSIS RY:N PUHEENJOHTAJANA kaksi vuotta sitten. Sitä ennen olin ollut yhdistyksen hallituksessa vajaat 15 vuotta. Itse asiassa olen ollut Skepsiksen aktiivi koko aikuisuuteni – lukion toisesta luokasta pitkälle työelämään. Nyt kuitenkin on se hetki, kun elämässä on käännettävä uusi sivu.

Hyvin pitkään minulla riitti Skepsikselle aikaa. Lukion jälkeen olin useita vuosia osa-aikatöissä IT-jamppana eräässä asianajotoimistossa. Samoihin aikoihin aloitin yliopisto-opinnot Joensuussa ja tulinkin junalla aina Helsinkiin hallituksen kokouksiin. Joensuussa puolestaan järjestin alueyhteyshenkilö Vesa Tenhusen kanssa olutiltoja, osallistuimme kesäisin Ilosaarirockiin, jossa juotimme janoiselle festarikansalle homeopaattista kosua, ja tulihan eräs kaivonkatsojakin testattua tämän havittellessa Skepsiksen palkintorahoja.

Jälkeenpäin ajateltuna koko tuona aikana vapaa-aikaa oli todella paljon, harmi ettei sitä tuolloin osannut riittävästi arvostaa. Tällä hetkellä teen aikaa vievää asiantuntija- ja koordinaatiotyötä, eikä vapaa-aikaa ole enää samalla tavalla jaettavaksi.

Poikkeusaika on ollut yhdistyksen vetämiselle vaikeaa. Yhdistyksen ydintoimintaa ovat olleet yleisöluennot ja aktiivien tapaamiset. Poikkeusaikana tämä toiminta on jäänyt lähes kokonaan pois. Tämä on toisaalta vähentänyt työtä, jota pääsi tekemään yhdistyksen eteen, mutta samalla se on myös kasvattanut huolta, jota olen kantanut yhdistyksestä.

Korona-aika on muutenkin ollut monella tapaa ihmeellinen ajanjakso. Vaikuttaa siltä, että elämme jonnakkaiden hörhöilyn kultakautta. Viime aikoina olemme saaneet seurata muun muassa QAnonia sekä rokoteja maskivastaisuutta. Jotkut eivät usko koko Covid-19-taudin olemassaoloon!

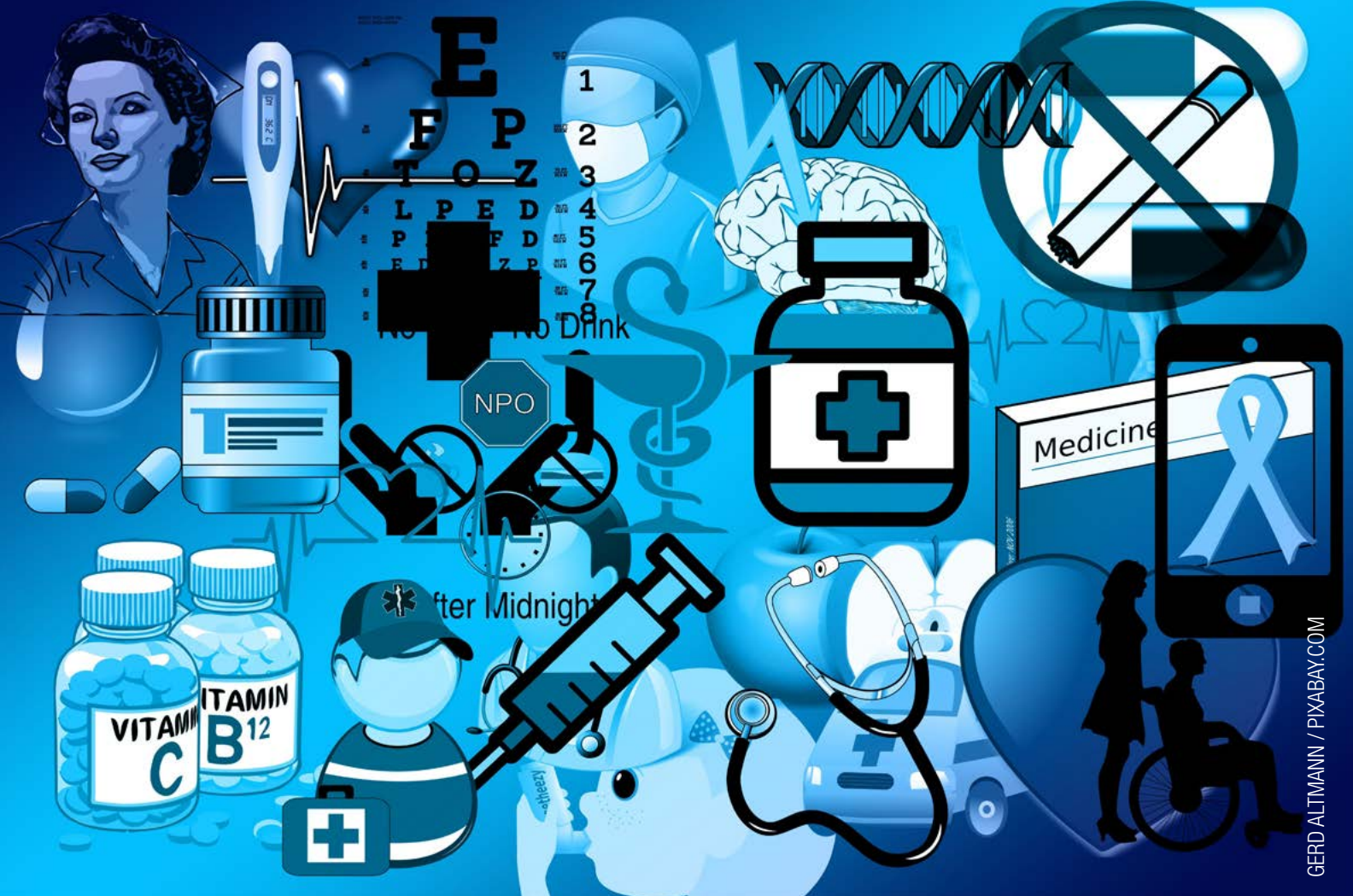
Monella tapaa tämä pandemia on antanut skeptikkojärjestöille mahdollisuuden siirtyä poliittis-yhteiskuntafilosofisesta keskustelusta kohti perinteisempää toiminta-alaansa. Esimerkiksi feminismi, woke ja Black Lives Matter -liike ovat erittäin tärkeitä ja mielenkiintoisia aiheita, joita en kuitenkaan itse halua olla käsittelemässä Skepsis ry:n kautta.

Kuten me ”skeptot” tiedämme, tulevaisuuden ennustaminen on pirun hankalaa (paitsi sitten jälkeenpäin). On vaikea sanoa, kuinka pandemiatilanne etenee omicronin ja mahdollisten muiden uusien virusmuunnoksien myötä. Toivon kuitenkin, että tuleva hallitus voisi oikeasti tuoda yhdistyksen normaalitoiminnan takaisin; järjestää yleisötilaisuuksia, kokoontua läsnäkokouksiin ja käydä istumassa iltaa skepoilun merkeissä!

Skepsis on pitkään kaivannut uutta virtaa ja ensi vuodesta sitä myös saadaan. Otto Mäkelä lupasi palata puheenjohtajan toimeen ainakin joksikin aikaa. Samaan aikaan kuitenkin hallitukseen tulee kaksi täysin uutta hallitusjäsentä: Irma Hirsjärvi ja Sami Mustala. Olenkin hyvin tyytyväinen siihen, että siirtymällä itse sivuun voin tehdä hallituksessa tilaa jollekin sellaiselle, joka jälleen jaksaa innostua täysillä yhdistyksen asioista ja olla mukana milloin missäkin – niin kuin minä silloin lukion toisella luokalla ollessani.

Kaiken kaikkiaan olen iloinen, että voin vihdoin päästä seuraamaan yhdistyksen menoa rivijäsenen nojatuolista.

P.S. Vaikka jäänkin pois puheenjohtajan paikalta ja hallituksesta, niin lupauduin toimimaan yhdistyksen varatoiminnantarkastajana. Se on kuulemma tehtävä, jossa ei juuri koskaan tarvitse tehdä mitään!

GERD ALTMANN / PIXABAY.COM

Lääketeollisuus – huuhaata tieteen helmoissa

SUSSA BJÖRKHOLM

”Nykyisessä järjestelmässä lääketeollisuuden toiminta kokonaisuutena on hyödyllistä vain alan yritysjohdolle ja omistajille, ei potilaille, ei yhteiskunnalle. Homeopatialle on helppo hekotella, mutta reseptilääkkeiden tehottomuus ja haittavaikutukset sekä teollisuuden aiheuttamat ylimääräiset kustannukset ja kärsimykset eivät juuri naurata.”

TULEHDUSKIPULÄÄKE VIOXX päästettiin markkinoille 1999, vaikka sen vaikutusmekanismi jo enustaa, että se lisää infarktien riskiä. Tätä ei kuitenkaan huomioitu kliinisissä kokeissa. Merck käytti vuosittain 100 miljoonaa dollaria Vioxxin markkinointiin, joten kesti kauan, ennen kuin asiasta huolensa ilmaisseet tutkijat saivat äänensä kuuluviin maksetun ylistyksen lomasta. Lääke saatiin lopulta markkinoilta vuonna 2004. Viiden vuoden aikana 80 miljoonaa ihmistä söi veritulppia aiheuttavaa ainetta nivelkipuihin ja kuukautisvaivoihin. Arviot Vioxxin aiheuttamien

kuolemantapausten määrästä liikkuvat 40 000 ja 120 000 välillä. Moninkertainen määrä koki infarktin ja jäi henkiin, osa vammautuneena.

EU:n alueella ohjeiden mukaan käytettyjen lääkkeiden haittavaikutukset aiheuttavat Euroopan komission tutkimuksen mukaan noin 200 000 kuolemaa vuodessa. Yhdysvalloissa ohjeiden mukaan käytetyt reseptilääkkeet aiheuttavat 1,9 miljoonaa sairaalakäyntiä vuodessa ja lisäksi 840 000 saa vakavia haittoja sairaalassa annetuista lääkkeistä. Lääkkeiden ohjeidenmukainen käyttö on jo neljänneksi suurin lääketieteellinen tappaja

Yhdysvalloissa. Edelle menevät sydän- ja verisuonitaudit, syövät ja keuhkotaudit.

Lääketeollisuudesta taloudellisesti riippumaton julkaisu Prescrire on analysoinut lääkkeiden laatua 1980-luvulta lähtien. Sen mukaan Ranskassa vuosina 2011-2020 markkinoille tulleista 938 lääkkeestä vain 15 oli selkeästi hyödyllisiä. Selkeästi haitallisia oli 144. Trendi on heikenevä. Todennäköisesti hyödyllisiä tai selkeästi hyödyllisiä uusista lääkkeistä oli 12 prosenttia 1981-2001, mutta viimeisen 20 vuoden aikana tähän kategoriaan ylsi vain 8 prosenttia lääkkeistä.

Miten tämä on mahdollista? Sen voi ymmärtää, ettei mullistavia, aidosti parantavia molekyylejä juuri kehitetä, mutta miten markkinoille voi päästä kymmenen kertaa enemmän selkeästi haitallisia kuin selkeästi hyödyllisiä lääkkeitä? Ja miksi sinne päästetään joka vuosi kymmeniä hyödyttömiä lääkkeitä? Lääkkeitähän kehitetään ja testataan vakavasti otettavien rigoröosien tieteellisten protokollien mukaisesti ja riippumattomat viranomaiset valvovat lääkkeiden pääsyä apteekin hyllylle.

Tämä artikkeli kertoo siitä, miten kauas viime vuosikymmenien kehitys on meidät vienyt rigoröosien lääketestien ja riippumattomien valvojien ihannemaailmasta.

MITÄ LÄÄKKEEN KEHITYS MAKSAA?

PATENTTIJÄRJESTELMÄ on suurin syy siihen, että lääkkeet haukkaavat terveydenhoitokuluista niin suuren sivun. Monopolihinnoitteluoikeutta puolustetaan sillä, etteivät lääkeyritykset muuten viitsi kehittää lääkkeitä, koska se on niin kallista ja epävarmaa. Ja onhan moderni liikemaailma muutenkin täynnä patenteja ja monopoleja. On kuitenkin kategorisesti eri asia antaa yritysten myydä tietokonepelejä tai musiikkia yksinoikeudella kuin antaa teollisuuden ottaa monopolihintaa lääkkeitä, joita ihmiset tarvitsevat pysyäkseen hengissä tai joita lääkärit määräävät, koska kuvittelevat niiden helpottavan potilaiden kärsimystä. Saman kategorisen eron takia julkinen sektori tarjoaa meille koulutuksen ja terveydenhoidon, kun taas huvipuistot ja ravintolat toimivat markkinoilla.

Länsimaiden poliittiset päättäjät haluavat silti uskoa taloustieteilijöitä, jotka väittävät, että yksityisyrietykset tuottavat laadukkaampia lääkkeitä ja tekevät sen tehokkaammin kuin esimerkiksi tiedeyliopistot. Lääkkeiden laatua käsitelimme jo edellä, joten katsotaan seuraavaksi sitä, miten kustannustehokkaita lääkeyritykset ovat.

Useimmin siteeratut luvut lääkekehityksen kustannuksista tulevat teollisuuden kanssa yhteistyötä tekevältä kolmikolta DiMasi-Hansen-Grabowski. Viimeisin, vuonna 2016 julkaistu hintalappu oli 2,6 miljardia dollaria. Media toistaa luvut kiltisti ja kertoo, että kyseessä on summa, jonka lääketeollisuus maksaa saadakseen yhden lääkkeen markkinoille. Alla on avattu oletuksia, joihin summa todellisuudessa perustuu.

Ensinnäkin kyseessä on summa, johon lääkekehitykseen laitettu raha olisi kasvanut, jos siitä olisi saanut 10,5% korkoa sen noin kymmenen vuoden ajan, kuin kehitystyön kerrotaan vievän. Se, mitä yrityksen väitetään oikeasti maksavan ("out-of-pocket"), on noin puolet summasta.

Toiseksi tätä out-of-pocket -summaa arvioitaessa on huomioitu vain kokonaan uusien lääkemolekyylien kehitystyö. Todellisuudessa noin 70 % "uusista" lääkkeitä on vanhoja lääkkeitä, joiden koostumusta tai annostusta tai käyttöaihetta on muutettu sen verran, että sille voi taas saada uuden patentin. Näiden markkinoille tuominen on nopeampaa ja maksaa murto-osan uuden lääkkeen kehitystyöstä.

Kolmanneksi jätetään huomiotta julkisen sektorin tuet ja se, miten paljon teollisuus hyötyy yliopistoissa tehtävästä perustutkimuksesta.

Neljänneksi summaan on laskettu mukaan oletetut epäonnistumiset, jolloin kehitystyötä ja kliinisiä kokeita on tehty, mutta valmiste ei ole päässyt markkinoille.

Viidenneksi laskelmissa on niitä tarkemmin syynänneen tutkimuksen mukaan käytetty huomattavasti suurempia koehenkilömääriä ja kustannuksia kliinisten kokeiden osalta kuin mitä viranomaisten virallisista raporteista löytyy. Kliiniset kokeet ovat se suurin menoerä lääkekehityksessä.

Kuudenneksi mukaan on laskettu myös jo markkinoilla oleviin lääkkeisiin liittyvä "tutkimus", joka usein on lähinnä lääkäreille kohdistettua myynninedistämistä.

Maaailman sata suurinta lääkefirmaa käyttivät keskimäärin 8,3 % liikevaihdosta lääkekehitykseen vuonna 2015. Firmsa 64 käytti markkinointiin vähintään kaksi kertaa enemmän rahaa kuin tutkimukseen ja lääkekehitykseen. Yli neljännes yrityksistä käytti markkinointiin vähintään kymmenkertaisen rahamäärän lääkekehityskuluihin nähden. Keskimäärin markkinointiin käytettiin noin kolme kertaa enemmän kuin lääkkeiden kehittämiseen ja vain 11 firmaa käytti lääkekehitykseen enemmän kuin markkinointiin. Koska lääkefirmat saavat vähentää maksamistaan veroista lääkekehitys- ja tutkimuskulut sataprosenttisesti, on niillä tietenkin suuri into paisutella lukuja. Edellä siteeratussa tutkimuksessa kerrotaan esimerkinomaisesti, että Pfizer raportoi lääkekehityskuluiksi myös ne 250 miljoonaa dollaria, joilla se osti AstraZenecalta erään lääkkeen myyntioikeudet.

MITEN LÄÄKEFIRMAT TIENAAVAT?

MAAILMAN 14 SUURINTA LÄÄKEYRITYSTÄ käyttivät 56 miljardia dollaria enemmän omien osakkeidensa ostoon ja osinkojen jakamiseen kuin lääkkeiden kehittämiseen 2016-2020. Poliitikkojen voiteluun Washingtonissa laitetaan parisataa miljoonaa vuodessa. Jokaisen lobbaamiseen käytetyn dollarin teollisuuden arvioidaan saavan vuosien saatossa satakertaisena takaisin. Yhdysvallat esimerkiksi kieltäytyy asettamasta hintakattoja lääkkeille "koska tämä vääristäisi markkinoita", mikä on hiukan ironista, kun kyseessä on monopoli. Yhdysvallat on myös Uuden Seelannin ohella ainoa maa maailmassa, joka sallii reseptilääkkeiden mainostamisen suoraan kuluttajalle. Mainonta vähentää todennäköisyyttä, että lääkärit tarjoaisivat halvempia ja yhtä hyviä tai parempia vanhoja lääkkeitä potilailleen, jotka ovat juuri lukeneet, miten mullistava lääke se kaikkein uusin on.

Hintakatoista huolimatta lääkkeiden hinnat nousevat muuallakin huomattavasti nopeammin kuin muut ter-

veydenhuollon kulut. Suomessa ne ovat nyt 150 % korkeammat kuin vuonna 2000. Terveysthuollon kokonaiskustannukset nousivat noin 50 %. Kehityksen ehkä ikävin piirre on, että kustannustehokkaimman ja kansanterveydellisesti tärkeimmän osa-alueen, perusterveydenhuollon, rahoitusta on samaan aikaan vähennetty.

Jatkuvan monopolihintojen korottamisen lisäksi hyvä keino maksimoida voittoa on ostaa pois kilpailijoita, koska silloin voi nostaa myös niiden tuotteiden hintoja, joita monopoli ei suojaa. Yritystojen ollessa kiihkeimmillään 2008-2015 geneeristen eli patenttisuojattomien rinnakkaislääkkeiden hinnat nousivatkin Yhdysvalloissa yli 1000 %, kun monopolihinnat nousivat ”vain” 164 %. Samalla yritysten lääkekehitysbudjetit pienenevät viidenneksellä.

Maaailman 12 suurinta lääkeyritystä ovat tulosta yhteensä 1200 yrityskaupasta. Yhdessä ne keräävät yli 60 % lääkkeisiin käytetyistä rahoista. Maaailman toiseksi suurin lääkeyritys Pfizer osteli yrityksiä 348 miljardilla dollarilla 1995-2015. Kun Pfizerin tutkimusjohtaja kommentoi, että yritystojen ja yhdistymisten takia leikataan lääkekehitysbudjetteja ja eliminoidaan kokonaisia tutkimusyksiköitä, hän ei siis suinkaan valittanut. Esimerkiksi Pfizerin ja Wyethin yhteenlaskettu tutkimus- ja lääkekehitysbudjetti oli runsaat 11 miljardia dollaria. Kun yritykset yhdistyivät, budjetti pudotettiin 6 miljardiin.

Maaailman 35 suurimman lääkefirman nettovoitot olivat 2000-2018 keskimäärin 13,8 % liikevaihdosta. 357 yhtä suurta muiden alojen firmaa keräsi samalla ajanjaksoilla 7,7 % voittoa. Lääkkeiden valmistus on siis hyvin kannattavaa bisnestä, vaikka mainostamiseen ja lobbaamiseen kuluukin valtavasti rahaa.

Läakeyrityksen tavoitteet ovat yksinkertaiset. Ensinnäkin se haluaa kehittää lääkkeitä mahdollisimman halvalla. Toiseksi se haluaa saada ne markkinoille mahdollisimman vähällä viranomaisnipotuksella ja mahdollisimman pitkällä yksinmyyntioikeudella. Kolmanneksi se haluaa lääkkeen päätyvän mahdollisimman suuren kansanosan käyttöön mahdollisimman pitkäksi ajaksi, mieluiten koko elämäksi. Seuraavassa katsotaan, miten hyvin teollisuus saavuttaa nuo kolme tavoitettaan.

LÄÄKKEITÄ NOPEASTI JA HALVALLA

1989-2000 FDA PÄÄSTI MARKKINOILLE 1035 lääkettä. Näistä uusia lääkeaineita oli vajaa kolmannes. Loput olivat me-too ja me-again -lääkkeitä.

Me-too -lääkkeessä vanhan valmisteen vaikuttavaan molekyyliin on tehty niin pieni muutos, ettei sen teho muutu, mutta uuden patentin voi saada. Näin saadaan markkinoille jatkuvasti ”uusien, mullistavien” verenpaine- ja masennuslääkkeitä, joissa jo hintalappu kertoo, että niiden on oltava todella tehokkaita.

Me-again on lääke, jolle on keksitty uusi käyttökohde. Tämä taktiikka on erityisen suosittu psykenlääkkeiden kohdalla. Masennuslääkkeinä myydyille aineille haetaan uudestaan patenteja erilaisten ahdistushäiriöiden ja syömishäiriöiden hoidossa. Antipsykootteja myydään paitsi skitsofreenikoille ja kaksisuuntaisesta mielialahäiriöstä kärsiville, myös masennukseen ja ahdistukseen ja pitämään vuodeosaston dementikot helppohoitaisempina ja

vilkkaat lapset sekä ärtyisät autistit paremmin hallittavina.

Joskus lanseerataan kokonaan uusi ”sairaus” potilasjärjestöineen kaikkineen, jotta saadaan vanhalle lääkkeelle uusi käyttöaihe. Eli Lilly teki näin legendaariselle fluoksetiinille, eli Prozacille (Suomessa Seronil). Vaaleansiniseksi värjätystä masennuspilleristä tuli pinkki ja sitä alettiin määrätä kauppanimellä Sarafem premenstruaalidysforiasyndroomaan, eli kuukautisia edeltävään ankaraan v**utukseen. Patentin voi saada uusittua myös muuttamalla pelkästään lääkkeen annostelua tai pillerin sidosaineita.

”Jos voin muuttaa vanhaa molekyyliä ja saada taas 20 vuotta patenttisuojaa, miksi käyttäisin rahaa huomattavasti epävarmempaan yritykseen kehittää kokonaan uusia lääkkeitä?”

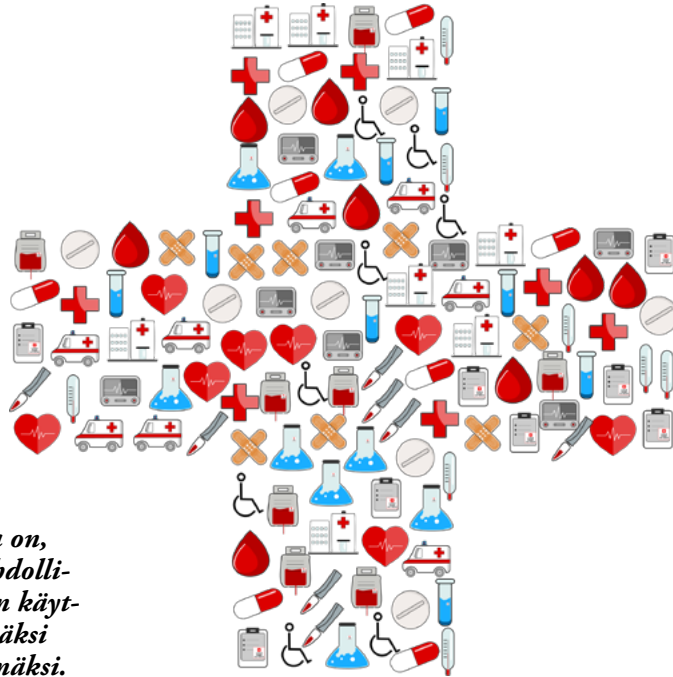
- *Varatoimitusjohtaja Sharon Levine, Kaiser Permanente Medical Group.*

Kun patentti umpeutuu, voi yritys tarjota rahaa kilpailijoille, jotta nämä eivät vielä päästäkään geneeristä lääkettä markkinoille. Koska monopolihinta voi olla kymmenkertainen rinnakkaislääkkeen hintaan nähden, ei patentinhaltijan tarvitse hirveästi maksaa, jotta diili kannattaa kummallekin osapuolelle. Tämä pay-for-delay -menettely on laiton, mutta harvemmin siitä jää kiinni. Ja vaikka jäisikin, ovat seuraukset kovin mitättömät saatavattaviin voittoihin nähden.

Ennen verovaroin kustannetun tutkimuksen ja tuotekehittelyn hedelmät kuuluivat kaikille. Tämä mahdollisti paitsi jatkuvan teknisen parantelun myös aidon kilpailun tuotteiden markkinoinnissa. Nykyään nämäkin tulokset saa patentoida ja yritykset ovat alkaneet käyttää julkisin varoin rahoitettuja tutkimusyksiköitä omina tuotekehityspajoinaan. Rahoineen ne pääsevät sanelemaan, miten tutkimusta tehdään ja mitkä tulokset julkaistaan. Taloustieteilijä Mariana Mazzucato väittää, että aidosti innovatiivisista, uusista lääkemolekyyleistä 75 % on julkisin varoin rahoitetun tutkimuksen tulosta USA:ssa. Amerikkalaisen lääketeollisuuden omien tietojen perusteella kuitenkin vain neljännes molekyyleistä tulee suoraan yrityksen ulkopuolelta. Ulkopuolisten arvioiden mukaan lääkeyritykset käyttävät aidosti uusien lääkemolekyyliden perustutkimukseen 1,3 % liikevaihdosta.

LÄÄKKEET SUJUVASTI MARKKINOILLE. OSA 1: BYROKRATIA

VUONNA 1906 PERUSTETTU FDA oli 1970-luvulle asti Yhdysvaltojen tiukka ja vaativa lääkevalvoja. Toimintansa alkuvuosina FDA esimerkiksi kielsi jo yli 20 vuotta kukoistaneen käärmeöljyn myynnin. Valtio rahoitti virastoaan tasaisesti ja riittävästi. Sen asiantuntijat herättivät kunnioitusta ja pelkoa lääkeyrityksissä, jotka tiesivät, että mikä hyvänsä filunkipeli ei mene läpi ja että myyntiluvan saaminen kestää sen ajan, minkä kliinis-

Lääkeyrityksen tavoitteena on, että lääkkeet päätyvät mahdollisimman suuren kansanosan käyttöön mahdollisimman pitkäksi ajaksi, mieluiten koko elämäksi.

ten kokeiden raporttien tarkka läpisyynäminen kestää. Siinä missä Iso-Britannian lääkeviranomainen hyväksyi uusien lääkemolekyylien hakemuksista noin 95 %, tuli FDA:ssa amerikkalaisille firmoille hylky jopa joka neljännen innovaation kohdalla vielä 1970-luvulla.

Nykyään FDA on varjo entisestään. Parikymmentä vuotta sitten virasto alkoi saada osan toimintakuluisaan suoraan lääketeollisuudelta. Summa kasvoi nopeasti 66 miljoonasta yli 800 miljoonaan dollariin vuodessa ja nyt jopa 70 % budjetista tulee yrityksiltä, joiden toimintaa viraston tulisi lahjomattomalla haukankatseella valvoa. Myyntilupahakemusten käsittelijöiden palkkioista 80 % koostuu teollisuudelta saaduista maksuista. Aiemmin henkilökohtaisen lahjonnan varassa olleesta korruptiosta on tullut osa järjestelmää. FDA:n dokumenteissa lääkeyritykset eivät enää ole luvanhakijoita vaan kumppaneita ja sponsoreita. Accelerated Approval, Fast-Track ja Priority Review ovat valinnaisia ”tuotepaketteja”, joissa lisämaksua vastaan voi kiirehtiä myyntiluvan saamista. Kun hakemuksen käsittely vuonna 1983 kesti yli kolme vuotta, saa myyntiluvan nyt keskimäärin alle vuodessa. 2006 tehdyn kyselyn mukaan vain yksi neljästä FDA:n lääkearvioijasta uskoo virastonsa kykyyn tuottaa luotettavaa tietoa lääkkeistä.

FDA on toisin sanoen kouluesimerkki 1980-luvulta kiihtyneestä ”sääntelijän kaappaus” -ilmiöstä. Aiheesta on kirjoitettu paljon ja tutkijat pitävät FDA:n tapausta erityisen huolestuttavana, joten EU:lla oli runsaasti oppimateriaalia siitä, miten yhteiseurooppalaista lääkevalvontaa ei ainakaan tulisi järjestää, mikäli tarkoitus on suojella ihmisiä huonoilta ja vaarallisilta lääkkeiltä ja valtioita turhilta kuluilta.

EU:ssa tahtotila oli kuitenkin toinen ja vuonna 1995 toimintansa aloittanut Euroopan lääkevasto EMA (ent. EMEA) muistuttaa toimintatavoiltaan lähinnä lääkeyritysten terapia- ja hyvinvointikeskusta. Yli 90 % toiminnasta katetaan teollisuudelta tulevilla maksuilla. Reiluuden nimissä on sanottava, että EMAa muodostettaessa lääketeollisuuden etujärjestöt olivat jo huomatta-

vasti järeämmin aseistautuneita kuin amerikkalaiset kollegansa FDA:n alkukehityksen aikaan.

EU:ssa lisämausteen tuo se, että lääkefirmat voivat hakea myyntiluvan myös viemällä lääkkeensä ja rahatukunsa jonkin yksittäisen jäsenvaltion kansalliselle lääkevalvontaviranomaiselle ja saada sitten yksinkertaisen tunnistamismenettelyn kautta myyntiluvan muissakin EU-maissa. Näin firmat voivat kilpailuttaa kansallisia virastoja ja laittaa hakemuksen vetämään siihen virastoon, jonka tunnelma miellyttää eniten. Ja jos nyt esimerkiksi Suomen Fimean tutkijat pitäisivät arvioitavaksi saamaansa lääkettä liian vaarallisena haittavaikutuksiltaan, voi lääkefirma valittaa EMAan, jolloin asiasta äänestetään komiteassa, johon kuuluu yksi jäsen jokaisesta jäsenmaasta. Moinen hankalaksi heittäytyminen johtaa myös helposti siihen, että Fimea saa nähdä tulojensa pienenevän, kun lääkeyritykset ymmärtävät jatkossa laittaa hakemuksen virastoon, jossa ymmärretään asiakaspalvelun päälle.

Firma voi myös hakea koko EU:n kattavaa myyntilupaa suoraan EMA:ta. Hakemuksen käsittelijäksi valitaan kaksi henkilöä, raporttija ja rinnakkaisraporttija. He käyvät läpi lääkeyrityksen esittämät kliinisten kokeiden raportit, eli ihmisillä tehtyjen lääketestausten tulokset. Kaikki käsittelyvaiheet ja raportit ovat salaisia.

Raporttija antaa raporttinsa lääkevalmistekomitealle, joka useimmiten hyväksyy raporttijan ehdotuksen ellei rinnakkaisraporttija esitä eriävää mielipidettä. Kiistatilanteessa lääke voi saada myyntiluvan enemmistöpäätöksellä.

Raporttijat viettävät usein aikaa yrityksen kanssa noin seitsemän kuukautta ennen varsinaisen käsittelyajan alkamista. Virallisesti kyseessä on EMAn luvanhakijalle tarjottava tieteellinen konsultointi, mutta Luis Barroso kutsuu EU-hallintoa käsittelevässä väitöskirjassaan tätä valvojan ja yrityksen yhteistä laatuaikaa prosessin alamaailmaksi, koska siitä puuttuu avoimuus täysin ja se, mitä silloin tapahtuu, on vain raporttijan moraalista kiinni.

Vain yksi sadasta lääkkeiden kliinisistä kokeista oli Cochrane-tutkimusverkoston mukaan tieteellisesti moitteeton.

DANIEL GRAHAM / PIXABAY.COM

LÄÄKKEET SUJUVASTI MARKKINOILLE. OSA 2: KLIINISET KOKEET

POTENTIAALISET LÄÄKEMOLEKYYLIT on testattava sekä terveillä että sairailta ihmisillä ennen markkinoille pääsyä. Näitä kliinisiä kokeita yritykset saavat tehdä miten paljon hyvänsä, mutta markkinoille päästäkseen on kahdessa kokeessa osoitettava, että lääkkeen teho on sairaille annettuna tilastollisesti merkitsevästi parempi kuin lumelääke. Joskus lääkettä voi myös verrata jo markkinoilla olevaan valmisteeseen.

Edellisessä kappaleessa on lueteltu kolme porsaanreikää, joiden läpi saa tungettua huonoja lääkkeitä markkinoille. Tai oikeastaan ne kolme porsaanreikää muodostavat yhden suuren aukon, josta hyvin pienellä kitkalla tulvii surkeita lääkkeitä apteekin hyllyille.

Yhden osan aukkoa muodostaa se, että tarvitaan vain kaksi ”onnistunutta” kliinistä koetta ja yrittää saa niin monta kertaa kuin haluaa. Jos lääkettä on testattu seitsemän kertaa ja viisi kertaa sen teho on ollut yhtä suuri kuin lumelääkkeellä, se kertoo lääkkeen tehosta monella tavalla enemmän kuin ne kaksi kertaa, jolloin se ylsi lumelääkettä paremmaksi. Tilastollinen merkitsevyys on myös sillä tavalla jännä olio, ettei se mitenkään tarkoita, että lääkkeellä olisi mitään merkitystä potilaiden voinnille ja sairaudelle. Jos lumelääkeryhmässä vasteiden vaihtelu on hyvin pientä ja sama pätee lääkeryhmässä, niin jo hiuksenhieno ero ryhmien keskiarvoisissa vasteissa riittää, jotta tuo himoittu tilastollinen merkitsevyys voidaan saavuttaa. Ero voi olla täysin merkityksetön hoidon kannalta, mutta siihen ei viranomaisien tule ottaa kantaa, kuten ei tehon ja haittavaikutusten väliseen tasapainoonkaan.

Ja jos ei tilastollisesti merkitsevää eroa lääkkeen eduksi löydy edes kahdessa kokeessa, voi aina kaivella dataa ja katsoa, josko jossakin muussa mitatussa muuttujassa on ero. Jos tutkijoiden (tai markkinointiosaston) mielikuvi-

tus riittää luomaan uskottavalta kuulostavan tarinan siitä, miten tuota toista muutosta voi puolustella osana kyseisen sairauden hoitoa, niin aina voi väittää, että tätä me yritettiin alusta asti. Nuo kaikki mahdolliset ”toissijaiset päätapahtumat”, kuten niitä alan slangilla nimitetään, pitää vain muistaa listata kliinisen kokeen suunnitelmaan. Sen jälkeen voi rauhassa maalata maalitauluja ladonseinään roiskuneiden tuloshaulien ympärille. Ja jos sekään ei onnistu, voi myyntiluvan saada, jos havaitaan tilastollisesti merkitsevä ero sijaispäätetapahtumassa, eli jossakin ihan muussa muuttujassa, kuin mitä osattiin ennakoida. Yli puolet 2010-luvulta alkaen hyväksytyistä lääkkeistä on saanut myyntiluvan sijaispäätetapahtumien perusteella.

Silloin, kun yritys päättää verrata valmistettaan jo markkinoilla olevaan tuotteeseen, se voi käyttää annostuksia, joilla haluttu ero saadaan esiin. Antipsykootit ovat luonteeltaan keskushermoston ”korkeampia” toimintoja lamaavia lääkkeitä, joilla on sivuvaikutuksena pään ja kasvojen alueen pakkoliikkeitä. Kun heikommin aivoja lamaavaa nk. toisen polven psykoosilääkettä risperidonia verrattiin vanhaan haloperidoliin, käytettiin riittävän korkeita annoksia haloperidolia, jotta saatiin aikaiseksi risperidonia hyödyttävä haittavaikutusprofiili.

31 000 vapaaehtoisen tutkijan verkosto Cochrane Collaboration arvioi 2000 kliinistä koetta sen mukaan, miten ne menetelmiltään vastasivat niitä minimivaatimuksia, mitä tieteelliselle tutkimukselle asetetaan. Arviointi tapahtui asteikolla 1–5, missä 5 tarkoitti, että tutkimus oli menetelmiltään moitteeton. Kaksi kolmasosaa tutkimuksista sai arvosanan 1 tai 2. Vain yksi sadasta oli moitteeton. Tutkijoiden lakoninen johtopäätös oli, että tutkimusten laatu on heikko, eikä osoittanut mitään paranemisen merkkejä ajan kanssa.

Yhdysvalloissa yrityksen on sääntöjen mukaan luovutettava FDA:lle raportit joka ikisestä tehdystä kliinisestä kokeesta, oli sen tulos sitten lääkkeen tehoa tukeva tai

ei. FDA:n tulee kuitenkin myöntää myyntilupa, jos kaksi koetta näyttää vihreää valoa, vaikka loput neljä tai kuusi välkkyisivät punaista kuin Petterin kuono jouluaattona. En saanut selville, mikä tarkalleen on käytäntö EU:ssa, mutta kysyessäni vuonna 2014 aiheesta EMAn lääkevalvontakomitean silloiselta suomalaisjäseneltä Outi Mäki-Ikolalta, hän kertoi, että lääkeyritys antaa täydelliset tiedot ”muutamasta keskeisestä kokeesta” ja lopuista raportojapari saa luettavakseen yhteenvedot. Ainakin syöpälääkkeiden markkinoille pääsyn osalta EMA on erään katsauksen mukaan ollut yritysyhteistyöisempi päätöksissään kuin FDA.

FDA:n tuotepaketeista suurta suosiota erityisesti syöpälääkkeiden valmistajien joukossa nauttii Breakthrough Therapy -ohjelma. Sen avulla kokonaisuus, joka kuluu kliinisiin kokeisiin ja luvan saantiin kutistuu noin kahdeksasta vuodesta alle viiteen vuoteen. Tämä on mahdollista siksi, että kliinisiä kokeita tehdään paljon vähemmän. Jopa 45 % tämän ohjelman kautta myyntiin tulleista lääkkeistä on käynyt läpi yhden ainoan kliinisen kokeen ja 42 prosentissa lääkettä ei verrattu mihinkään, ei edes plaseboon.

Lisäbonusta lääkefirma saa siitä, että suuri osa lääkäreistä kuvittelee lääkkeen olevan jotenkin parempi kuin enemmän tutkitut lääkkeet – epäilemättä johtuen sanasta ”läpimurto” ohjelman nimessä. Ohjelmaan pääsee kuitenkin, jos voi osoittaa, että lääke näyttäisi kliinisessä kokeessa olevan parannus nykyisiin lääkkeisiin verrattuna jonkin muuttujan suhteen. Syövän hoidossa ei ole löytynyt mitään eroa vaikuttavuudessa breakthrough-syöpälääkkeiden ja tavallisen hakumenettelyn läpi käyneiden lääkkeiden välillä.

Ratkaisevan tärkeää uuden lääkkeen myynnin kannalta on, ettei epäonnistuneista kokeista voida tietoa lääkäreille ja potilaille. Riski on pieni, koska yritys saa vapaasti valita, mitä tuloksia se julkaisee lääketieteen alan lehdissä, ja nämä artikkelit ovat yrityksen tuottaman mainosmateriaalin lisäksi ainoat tietolähteet lääkäreille ja erilaisille käypä hoito -suosituksille.

LÄÄKKEITÄ KAIKILLE, KOKO ELÄMÄKSI

YHDYSVALLOISSA RESEPTILÄÄKKEISIIN käytetty summa per kansalainen on nelinkertaistunut vuodesta 1990 ja joka toinen kansalainen on viimeisen kuukauden aikana syönyt ainakin yhtä reseptilääkettä. Kaksi kolmesta aikuisesta syö vähintään yhtä reseptilääkettä.

Kuten muutkin yritykset, pyrkii lääketeollisuus saamaan tuotteensa myytyä mahdollisimman monelle, mahdollisimman monta kertaa. Jos jokin suurista lääkefirmoista yhtäkkiä onnistuisi kehittämään lääkkeen, joka parantaa kaikki syövät ja jota tarvitsee ottaa vain viikon kuuri, se olisi ihmiskunnalle upea juttu, mutta katastrofi lääkkeen kehittäneelle yritykselle ja lääketeollisuudelle.

Liiketaloudellisia kannustimia ei juuri ole parantavien lääkkeiden kehittelyyn, kun vaihtoehto on tarjota valmisteita, joita saatetaan syödä koko loppuelämä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että Yhdysvalloissa on kliinisissä testeissä 600 syöpälääkettä, mutta antibiootteja vain 42.

Diagnostisten kriteerien laajentaminen on erityisen tehokasta myynninedistämistä. Sen voi tehdä lisäämällä taudin määrittelyyn yksittäisiä oireita, joiden avulla saa diag-

noosin tai madaltamalla normaalin ja lääkittävän välistä kynnystä. Esimerkiksi verenpainelääkitystä ja kolesterolia alentavia statiineja määrätään nykyään yhä alhaisemmilla raja-arvoilla, mutta erityisesti psyykenlääkkeitä koskevia diagnostisia rajoja venytetään kaksin käsin joka suuntaan.

Ahdistusta (hetken) tehokkaasti lieventävien bentso-diatsepiinien ja barbituraattien kulta-aikana, 1950- ja 1960-luvuilla, ahdistus oli yleinen diagnoosi, mutta masennusta esiintyi hyvin harvoin. Kun bentsojen hyperaddiktoiva luonne ja karmivat vieroitusoireet pikkuhiljaa paljastuivat ja markkinoille alkoi ilmestyä masennukseen myytäviä valmisteita, ahdistus ympättiin masennuksen oireeksi ja kliinisiä rajoja alennettiin niin, että lääkärin vastaanotolta harvemmin pääsee ulos ilman masennusdiagnoosia ja SSRI-reseptiä, jos sattuu mainitsemaan, että on alakuloinen tai uupunut tai ärtynyt tai ahdistunut tai nukkuu huonosti tai nukkuu paljon tai ruokahalu on huono tai ruokahalu on kasvanut.

Neurofysiologia pelaa myös lääketeollisuuden pussiin psyykenlääkkeiden myynninedistäjänä. Hermosolut eivät nimittäin passiivisesti reagoi masennuslääkkeisiin ja antipsykooteihin ja amfetamiinijohdannaisiin, vaan ne sopeutuvat pikkuhiljaa uuteen kemialliseen ympäristöön säätelämällä sen välittäjäaineen ja reseptorien valmistusta, joiden toimintaan valmiste vaikuttaa. Solut siis sopeutuvat lääkkeen aiheuttamaan häiriöön muuttamalla toimintaansa. Sen takia lääkkeiden vaikutus heikkenee ajan kanssa.

Kun lääke lopetetaan, ovat aivot tilassa, joka aiheuttaa uudestaan lääkkeen antoa edeltäneet oireet, voimakkaampina vain. Tämä on syy vieroitusoireisiin. Masennuslääkkeiden vieroitusoireita kutsutaan ”hoitoresistentiksi masennukseksi”, ja sen sijaan, että lääkehoidon lopetettaisiin, määrätään vain seuraava masennuslääke, sitten sitä seuraava. Ja jo ennen kuin listassa on päästy loppuun asti, lisätään potilaan lääkearsenaaliin jokin antipsykootti. Se taas aiheuttaa lopetettaessa ihan omat vieroitusoireensa, joiden takia laitetaan peliin seuraava antipsykootti. Ja niin edelleen.

Pahanlaatuisen syövän hoitajakso jää pakosta lyhyemmäksi kuin mieliala- ja elintapaisairauksien, mutta tätä kompensoidaan hinnoilla. Potilaalle annetaan eri syöpälääkkeitä tietyssä järjestyksessä, ja niiden välissä pidetään lyhyt palautumisjakso, jotta elimistö kestäisi taas seuraavan valmisteen. Joskus näin jatketaan kuolemaan asti, joskus potilaalle suodaan lyhyt lepotauko ennen kuolemaa.

Hoitajakso uudemmilla valmisteilla saattaa maksaa kymmeniä tuhansia euroja – ovathan uudet syöpälääkkeet aina ”mullistavia”, vaikka kliiniset kokeet eivät lisää elinaikaa lupaisikaan ja vaikka vanha ja halvempi lääke olisi todellisuudessa parempi.

Vaikka syöpälääkkeet ovat melko tehoittomia ja voivat jopa heikentää elämänlaatua voimakkaiden haittavaikutustensa takia, on lääkeyrityksillä erinomainen neuvotteluvallti, kun yhä uusia valmisteita pyritään saamaan valtioiden korvattavien hoitojen joukkoon. Erikoislääkäri Vesa Katajan mukaan syöpä on nimittäin glorifioitu sairaus; sitä vastaan ”taistellaan”, kun taas sydäntauteihin ja keuhkohtaumiin vain kuolla. Jos kansalaiset saisivat vihiä, että päättäjät kieltäytyvät aseistamasta urheasti taistelevia potilaita uudella vallankumouksellisella syöpähoidolla, siitä voisi nousta melkoinen somemyrsky.

MITEN ASIAT VOISIVAT OLLA

JOSKUS 1900-LUVUN ALUSSA alkoi olla selvää, että tietynlaisia palveluita ja toimintoja ei voi jättää markkinoiden hoidettaviksi ilman että siitä seuraa paljon kärsimystä ja suuria kustannuksia. Näin käy silloin, kun yrityksen voittojen maksimointi on ristiriidassa yhteiskunnan itselleen asettamien tavoitteiden kanssa, tai kun tavoitteiden saavuttamisesta tulee yrityksen voittomarginaalin takia kallista. Silloin palvelu kannattaa tuottaa julkisin voimin.

Kapitalistinen markkinatalous on tuottanut valtavasti hyvää ja kivaa kuluttajille, mutta sen toimintalogiikka aiheuttaa lähes pelkästään pahoja seurauksia, kun kyseessä ovat lääkkeet. Nykyisessä järjestelmässä lääketeollisuuden toiminta kokonaisuutena on hyödyllistä vain alan yritysjohdolle ja omistajille, ei potilaille, ei yhteiskunnalle.

Lääketeollisuus kerää 13 % voittoa, vaikka käyttää miljardeja lobbaukseen ja markkinointiin. Lääkekehitykseen käytetään 8 % liikevaihdosta ja tästäkin valtaosa vanhojen lääkkeiden uudelleentuunaamiseen niin, että niille voi saada uuden patentin. Näistä luvuista voi päätellä taloudellisen tehottomuuden määrän ja sen, miten paljon turhia kustannuksia sille kuuluisalle veronmaksajalle aiheutuu siitä, että lääkkeitä kehittävät yksityisyrietykset sen sijaan, että niitä kehitettäisiin julkisella sektorilla. Myös lääkevalvonnasta aiheutuvat kulut ovat suurelta osin ylimääräisiä, koska julkisella sektorilla ei olisi mitään insenttiä myydä heikkolaatuisia lääkkeitä tai pimitää tietoja kliinisistä kokeista. Eikä julkinen sektori tietenkään tuhlaisi aikaa ja resursseja me-too tai me-again -valmisteiden tuottamiseen.

Muunlaista tehottomuutta tulee yksityissektorille tyyppillisestä salaailusta. Tieto on valtaa markkinoilla, joten useat firmat tekevät samaa tutkimusta toisistaan mitään tietämättä ja jos kilpailijoiden laboratoriot ovat työllistettyjä tutkimuslinjan kanssa, joka yhdessä firmassa on jo huomattu umpikujaksi, se on tälle yritykselle vain hyvä juttu, koska kaikki on kotiinpäin, mikä on kilpailijoilta pois.

Julkisella sektorilla liikesalaisuuksien puuttuminen johtaisi huomattavasti tehokkaampaan ja nopeammin etenevään tutkimukseen, kun yliopistot ja muut tutkimuslaitokset voisivat tehdä yhteistyötä ja raportoida avoimesti tuloksista toisilleen silloinkin, kun työ on vielä kesken. On totta, että yritysmaailmasta tuttu salamyhkäisyys ja ”kilpailu” on ujutettu myös yliopistomaailmaan, kun niistä on tuunattu yritysten tuotekehittelypajoja, mutta tämä epäkohta on korjattavissa, jos rahoituspohja muutetaan takaisin tieteellistä tutkimusta ja opetusta tukevaksi.

Julkinen sektori on sellainen, millaiseksi se suunnitellaan, hyvässä ja pahassa. Se voi olla hidas ja kömpelö tai notkea ja innovatiivinen. Toimivien lääkkeiden kehittäminen ei kuitenkaan vaadi sellaista vikkeliäiikkeistä innovatiivisuutta, josta yritysten yhteydessä puhutaan. Se vaatii pitkäjänteistä ihmiselämisen toiminnan ja sairauksien mekaniikan perustutkimusta. Tieteen kvartaali on 25 vuotta.

MITEN NÄIN ON PÄÄSSYT KÄYMÄÄN?

LÄÄKKEIDEN MAAILMASSA HUUHAA on olemukseltaan erilaista kuin homeopatian ja yksisarvisterapian sfääreis-

sä. Jokainen lukiossa kemian ja biologian tunneilla heillä pysynyt on saanut riittävät eväät ymmärtääkseen, miten hyvin homeopatia toimii ja voi tehdä valvutuneen päätöksen, kannattaako yksisarvisen hiestä uutettua teetä juoda erektiohäiriöihin. Sen sijaan lukiobiologia ei riitä antamaan valmiuksia arvioida lääketeollisuuden väitteitä masennuslääkkeiden tai statiinien tai astmalääkkeiden kokonaisvaikutuksista kehon toimintaan.

Monet lääketieteellisen koulutuksen saaneetkin uskoivat vuosikymmeniä tarinaan aivojen serotoniinitasapainon järkkymisestä masennuksessa ja monet taloustieteilijät uskovat yhä, että voittoa tavoittelevista yksityisyrietyksistä löytyy paras tietotaito ja parhaat kannustimet tehokkaiden lääkkeiden tuottamiseen.

Lääketieteilijän puolustukseksi voi sanoa, että serotoniinitarina voisi olla tosi ja että paljon (huonolaatuista) aihetodistettakin on esitetty sen puolesta. Mutta toisaalta sitä vastaan on hyvälaatuista näyttöä, joten harhaluulo menee lähinnä ajanpuutteen ja vahvistusharhan piikkiin.

Taloustieteilijän puolustukseksi ei oikeastaan voi sanoa kuin sen, että auktoriteettiä on hyvin tavallista ja että on helppo häikäistyä matemaattisten mallien näennäisestä tarkkuudesta niin, ettei huomaa niiden perustusten olevan yksisarvisen varassa. Taloustieteessä väitetään, etteivät mallien todellisuudelle vieraat reunaehdot ole mikään ongelma, koska luonnontieteissäkin taustaoletukset ovat aina yksinkertaisia. On kuitenkin ratkaiseva ero teoriassa, jonka taustaoletuksissa yksinkertaistetaan todellisuuden rakenteita ja teoriassa, jonka taustaoletukset ovat epätosia. Toimivan lentokoneen voi suunnitella olettamalla ilmapvirtausten noudattavan yksinkertaisempia lainalaisuuksia kuin todellisuudessa, mutta toimivaa lentokonetta ei saa aikaan perustamalla suunnittelutyö sille, että kitka on nolla eikä painovoimaakaan ole olemassa.

Homeopatialle on helppo hekotella, mutta reseptilääkkeiden tehottomuus ja haittavaikutukset sekä teollisuuden aiheuttamat ylimääräiset kustannukset ja kärsimykset eivät juuri naurata, eikä niistä saa kivoja one-linereita someen. Mutta ei niiltä pidä silmiänsä ummistaa silti. Ainakaan jos on skeptikko.

P.S.

Haluan lopuksi painottaa, että artikkelin sisältämä kritiikki ei kohdistu lääketeollisuuteen vaan poliittisiin päättäjiin. Poliitikkojen tehtävä on luoda yksityissektorille sellainen toimintaympäristö, jossa yritykset voittoa maksimoidessaan eivät aiheuta tuhoa planeetalle ja kärsimystä ihmisille. Toimintaympäristön tulee olla valmiiksi sellainen, ettei minkään yrityksen tarvitse keskittyä mihinkään muuhun kuin voittojen haalimiseen. Ei vapaaehtoiseen vastuullisuuteen, ei viherpesuun tai orpolasten suojeluun eikä muihin silmänkääntötemppuihin. Haitallisen toiminnan tulee yksinkertaisesti olla niin kallista, ettei se ole liiketaloudellisesti kannattavaa.

Artikkelin lähteet löytyvät verkkosivuilta: skepsis.fi/SkeptikkoLehti/2021

Artikkelin kirjoittaja Sussa Björkholm on tiedetoimittaja.

Hammashuuhaata

OLEN NYT TOIMINUT NOIN VUODEN terveyskeskus-hammaslääkärin työssä. Tämä on tärkein syy, miksi minua on näkynyt sosiaalisessa mediassa harvnevissa määrin kirjoittamassa mm. kritiikkiä terveyshuuhaata kohtaan. Toisaalta, kun taustallani on kiinnostusta vaihtoehtonäkemyksiä kohtaan, olen tehnyt pientä koostetta myös oman hammaslääketieteen alan huuhaailmiöistä.

Kokemuspohjaiset hoidot. Hammashoidon historia vuosisadan takaa on värikästä, kuten teos ”Hammashoidon perinne” (2004) onnistuu hyvin osoittamaan. Aikoinaan hampaiston särkytiloihin on käytetty erikoisia paikallisia hoitoja kuten mm. iilimatoja, vauvankakkaa, kuumaa rautanaulaa, tupakantumpeja, rikkihappoa ja ”tynämiittä”.

Nykyisin luontaisterveysryhmissä hoidot ovat muuttuneet maltillisempaan suuntaan. Esimerkiksi ihmiset käyttävät hopeavettä antimikrobisissa tarkoituksissa, tai neilikkaa kivunlievitykseen. Näistä vaihtoehtohoidoista ei tavallisimmin ole juuri tutkimusnäyttöä, mutta esimerkiksi hammashoidossa käytetään rutiinisti neilikkaöljyn pääainesosa eugenolia, joten neilikkatyrtin käyttö ei liene täysin hatusta vedettyä.

Fluoripelko. Hammaslääketieteessä käytetään fluoria siksi, että hampaan pinnan kanssa vaikuttaessaan se tekee kiillepinnan kestävämmäksi happamuutta vastaan. Näin hammas ei reikiinny yhtä helposti.

Savonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyö ”Onko teillä hajuakaan kuinka vaarallinen aine on fluori?” (2018) kuvailee kiintoisaa ilmiötä, jossa fluoriin liitetään rajuja väitteitä sen haitallisuudesta terveydelle. Tutkimusnäyttö fluorin turvallisuudesta on ollut jo vuosikymmenien ajan mittavaa, joskin hyvätaoisissa tiedelehdissä on viime aikoina palattu pohtimaan, voisiko äidin altistus runsaalle fluorille vaikuttaa kehittyvän sikiön aivoihin haitallisesti. Tällä hetkellä asiantuntijat näyttävät pitävän fluoria tässäkin suhteessa turvallisena.

Juurihoidot. Yhdysvalloissa on viime vuosina levinnyt näkemys, jonka mukaan hampaan juurihoito voi

romahduttaa terveyden tai jopa aiheuttaa rintasyöpää. Näitä näkemyksiä esittänyt dokumenttielokuva ”Root Cause” poistettiin aikoinaan Netflixistä kohun myötä. Suomessa ilmiö on siinä määrin harvinainen, ettei se juurikaan tule tavallisessa hammashoidon arjessa esille.

Olen itse katsonut kyseisen dokumentin ja lukenut monta kirjaa aiheesta, mutta en ole löytänyt tieteellistä tukea väitteille. Sen sijaan olen löytänyt puutteita näiden kirjojen argumentoinnissa.

Suunterveystuotteiden mainonta. Hammastahnojen tuotemainoksissa usein esitetään oma tuote parempana kuin kilpailijoiden tuotteet. Olen käynyt lukuisia tällaisia mainoksia läpi ja havainnut, että usein keskeisille väitteille ei ole julkista kirjallisuusviitettä vaan lähdeviitteenä on ”Data on file” eli tulokset ovat yhtiön arkistoissa. Tämä tekee mainoksen väitteen kriittisen arvioinnin usein mahdottomaksi.

Hammastahnojen lisäksi ihmetystä on herättänyt kotimainen tuote Lumoral, jossa valon ja valoherkistainneen avulla tapetaan hampaiden pinnalta bakteereita. Esimerkiksi Iltalehdessä tuotetta keuhuttiin saatesanoilla ”Ei enää ikinä reikiä?” Olen itse kiinnittänyt huomiota siihen, että tuotteen eräessä mainoksessa lokakuulta 2019 esitettiin suuria markkinointiväitteitä tuotteen tehosta ientulehdukseen. Mainoksen lähdeluettelon keskeisiä tutkimusviitteitä ei kuitenkaan oltu julkaistu vertaisarvioidussa tiedelehdessä vielä vuotta myöhemmin mainoksen julkaisusta.

Suun terveys ja yleisterveys. Eräs yleinen mediailmiö viime vuosina on ollut se, että nostetaan esiin korrelaatioita huonon suunterveyden ja huonon yleisterveyden väliltä ja väitetään tämän osoittavan, että hammaslääkärisä käynti suojaa yleissairauksilta. Kyseessä on kuitenkin useissa tapauksissa ”jäätelö aiheuttaa hukkumiskuolemia” -tyyppinen virhepäätelmä, jonka moni toimittaja ja hammaslääkärikin tuppaa tekemään. Kriittisissä tiedartikkeleissa suositellaan vielä toistaiseksi olemaan varovaisia suunterveyttä ja yleisterveyttä koskevissa tulkinnoissa (ks. Raittio & Farmer 2021).

Vladimir Heiskanen

Covid-19 ja salaliittoteoriat

Osa 3: Salaliittoteoriat sosiaalisena puolustusmekanismina

JONI MARTIKAINEN

”Salaliiton juuret ovat yksilön kokemassa eksistentiaalisessa uhassa. Prosessi johtaa salaliittoteorioihin kuitenkin ainoastaan silloin, kun yksilö kokee samanaikaisesti, että hänen oma sosiaalinen ryhmänsä on jonkin ulkopuolisen ryhmän uhkaama.”

MEDIASSA TÖRMÄÄ usein selitykseen, että salaliittoteoriat tarjoavat ihmisille varmuutta näinä epävarmuuden aikoina. Salaliittoihin uskomisen nähdään yksilön tunne-elämän säätelyn mekanismina tai puolustusmekanismina asioille, joita on vaikea käsitellä.

Tutkimuksessa salaliittoja selitetään pääosin kolmen motivaation kautta: 1) ihmiset lisäävät niiden kautta hallinnan ja turvallisuuden tunnetta 2) ihmisillä on tarve ymmärtää, miksi ja minkä sosiaalisen motiivin vuoksi jokin asia tapahtuu (kausaalisuus ja sosiaalinen intentio) ja 3) ihmisillä on tarve nähdä itsensä ja oma sosiaalinen ryhmänsä positiivisessa valossa. Motivaatiot eivät ole kilpailevia tai toisiaan poissulkevia vaan ennemminkin toisiaan täydentäviä.

Oman näkemykseni mukaan suhteessa tärkein näistä motiiveista on salaliittouskomusten käyttäminen oman sosiaalisen ryhmän puolustamisen tukena. Tämä näkökulma usein puuttuu mediassa esiintyvistä analyyseistä kokonaan.

TUNNE-ELÄMÄN MEKANISMIT – HENKILÖKOHTAISEN UHAN HALLINTA

KUN KOHTAAMME kriisin tai epävarmuutta, negatiiviset tunteet kuten pelko ja ahdistuneisuus kasvavat. Epävarmuus vähentää aina hallinnan tunnetta. Hallinnan tunteen puute taas on välittävä tekijä negatiivisten elämäntapahtumien ja stressin, masennuksen ja ahdistuksen välillä.

Hallinnan tunteessa oleellista on *tunne* hallinnasta, ei todellisen hallinnan määrä. Et pelkää karhua eläintarhassa, koska välissäsi on turvasi. Jos luulet, että lasi on paikallaan, vaikka sitä ei todellisuudessa ole, olet vaarassa, mutta et pelkää. Sen sijaan jos luulet, että lasia ei ole, vaikka se todellisuudessa onkin paikallaan, säikähdät, vaikka sinulla ei ole siihen syytä. Samalla tavalla hal-

lintauskomukset toimivat turvalasina maailman tapahtumien ja tunteiden välillä. Ne estävät meitä lamaantumasta vaarojen edessä. Niiden puute voi kuitenkin romahduttaa psyykeen, vaikka todellista vaaraa ei olisikaan.

Jos todellisuuden luoma uhka on merkittävä, voit lisätä hallinnan tunnetta kieltämällä sen luonteen. Myöntämällä uhan näet todellisuuden kirkkaammin, mutta menetät hallinnan tunnetta. Kieltämällä uhan näet todellisuuden sumeamminkin, mutta saat vaihtokaupassa palkinnoksi hallinnan tunnetta. Tutkimuksessa puhutaan niin sanotusta kompensoivasta kontrollista, jossa muokkaamalla omia uskomuksiamme todellisuudesta voimme kompensoida hallinnan tunteen puutetta.

Tapahtumien selittämisen tarve puolestaan on sukua hallinnan tunteelle. Ymmärtämällä ympäristöämme sekä tapahtumien mekaanisia syitä ja sosiaalisia motiiveja pyrimme lisäämään hallinnan tunnetta suhteessa tapahtumiin.

Hallinnan tunne ja ymmärryksen etsiminen hallinnan tunteen saamisen välineenä selittävät osittain reaktioitamme koronavirusepidemiaan. Oman näkemykseni mukaan ne ovat voimakkaammin yhteydessä epidemian olemassaolon ja sen merkityksen kieltämiseen kuin varsinaisiin salaliittouskomuksiin. Salaliittouskomusten voimistumisen lopputulemana ei nimittäin ole niinkään lisääntynyt kontrollin tunne vaan itse asiassa uhan (ja vihan) voimistumisen tunne. Tämän vuoksi salaliittouskomus ei ole kovinkaan toiminnallinen sisäisen tasapainon palauttajana. Se kuitenkin muuttuu toiminnalliseksi, jos sitä ajattelee oman sosiaalisen asemansa puolustamisen valossa.

Amsterdamin yliopiston tutkija Van Prooijien pukee tämän ajatuksen hienosti teoriaksi: Salaliiton juuret ovat yksilön kokemassa eksistentiaalisessa uhassa, mikä nostaa yksilön motivaatiota ymmärtää omaa fyysikaalista ja sosiaalista ympäristöään. Prosessi johtaa salaliittoteorioihin kuitenkin *ainoastaan* silloin, kun yksilö kokee samanaikaisesti, että hänen oma sosiaalinen ryhmänsä on jonkin ulkopuolisen ryhmän uhkaama.

TUNNE-ELÄMÄN MEKANISMIT – SOSIAALISEN UHAN HALLINTA

IHMISELLÄ ON POIKKEUKSELLINEN KYKY rakastaa ja puolustaa läheisiään, tuntee empatiaa ja kipua toisen kivusta, nähdä omassa ryhmässään itseään suurempia merkityksiä sekä jopa antaa henkensä niiden puolesta, joista välittää. Toisaalta historia on osoittanut, että ihmisellä on myös kyky sammuttaa nämä mekanismit vihollisiksi kokemuksiensa ihmisten edessä.

Kun ihminen kokee, että häntä itseään tai hänen sosiaalista ryhmäänsä uhataan, ihmisen ajattelu on taipuvainen kehittymään mustavalkoisemmaksi. Hyvän (eli meidän) ja pahan (eli toisten) rajat selkeytyvät, empatiasta vastaavat aivoverkostot kirjaimellisesti sammuvat ja mitä ikinä tulemmekaan tekemään, muuttuu jo etukäteen oikeutetuksi.

Jos mittaamme salaliittoteorioita loogisuuden mittarilla, ne eivät vaikuta kovinkaan toiminnallisilta. Ne eivät kuvaa kovin hyvin objektiivista todellisuutta tai asioiden välisiä todellisia yhteyksiä – päinvastoin. Myöskään sisäisen hallinnan tunteen palauttajina ne eivät ole kovin tehokkaita – päinvastoin, ne itse asiassa usein nostavat uhan (ja vihan) tunnetta.

Jos sen sijaan ajattelemme taustalla olevaa mekanismia sosiaalisen uhan hallinnan valossa, eräänlaisena henkilökohtaisen sosiaalisen aseman ja oman sosiaalisen ryhmämme puolustusmekanismina, loogisuuden sumentuvat ääri- viivat ja vihan tunteen nousu käyvät paremmin järkeen. Niiden ansiosta toimintamme suuntaviivat ovat suoraviivaisempia ja kaikki tulevat tekemme oikeutettumpia.

SALALIITTOTEORIAMME JA ARVOMAAILMA

YHDYSVALTOJEN POLIITISISSA TUTKIMUKSESSA käydään tällä hetkellä kiistaa siitä, kumman puolueen äänestäjillä on enemmän ennakoasenteita. Laajoja tutkimuskatsauksia löytyy tukemaan molempia näkökantoja, eikä tämän kirjoituksen tarkoituksena ole ottaa osaa tähän kiistaan. Kukaan tuskin kuitenkaan väittää, etteivätkö liberaalit ja konservatiiviset *ääriarvot* olisi parempi ennustaja puolueellisuudelle kuin maltillisemmat arvot, jotka ovat kallellaan kumpaan tahansa suuntaan. Sama pätee myös salaliittoteorioihin. Kun arvomaailman ääriarvoisuutta uskonnusjärjestelmässä lisätään, myös salaliittopitoisuus nousee.

Kuten aiemmin jo todettiin, liberaalit ovat tilastollisesti taipuvaisempia tuntemaan vetoa salaliittoihin genrenä (korkeamman avoimuuden kautta), kun taas konservatiivien salaliittouskomuksia välittää enemmän uskonnollisuus tieteen epäilyn kautta. Molemmat ovat taipuvaisempia uskomaan salaliittoihin, joiden päävihollisena on oman arvomaailman mukainen näyttelijä: taloudellisesti vasemmalle kallellaan olevat uskovat herkemmin suuryrityksiin liittyviin salaliittoihin ja sosiaalisesti oikealle kallellaan olevat herkemmin etnisiin vähemmistöihin liittyviin salaliittoihin.

Jos jommankumman arvomaailman salaliittopitoisuus on ajankohtaisesti korkeampi kuin toisen, oman näkemysni mukaan se heijastelee enemmän suurempaa sosiaalisen uhan tunnetta kuin jotakin arvomaailman ominaisuutta sinänsä. Esimerkiksi ennen Yhdysvaltojen vuo-

den 2012 vaaleja demokraatit ja republikaanit uskoivat yhtä lailla, että vaaleissa tapahtuu todennäköisesti vilppiä. Sen sijaan demokraattien ehdokkaan voitettua republikaanit uskoivat suuremmassa määrin vaalien olleen epärehelliset ja vastapuolen johtaman salaliiton masinoimat.

Salaliittojen kannalta oleellisempia ovat kumman tahansa tai minkä tahansa arvomaailman ääriedustukset. Mielenkiintoisesti ääriarvot, jotka ovat sisällöltään toisensa täydellisiä vastakohtia, ovat ajattelun raameiltaan samanlaisia. Eli kun liikumme keskeltä, maltillisemmasta suhtautumisesta, ääriarvoihin kumpaan suuntaan tahansa, ajattelu muuttuu sumeammaksi. Hyvän ja pahan rajat muuttuvat mustavalkoisemmiksi, paremmin suoraviivaista toimintaa palveleviksi sekä osalla ihmisistä paremmin väkivaltaista asennetta oikeuttaviksi.

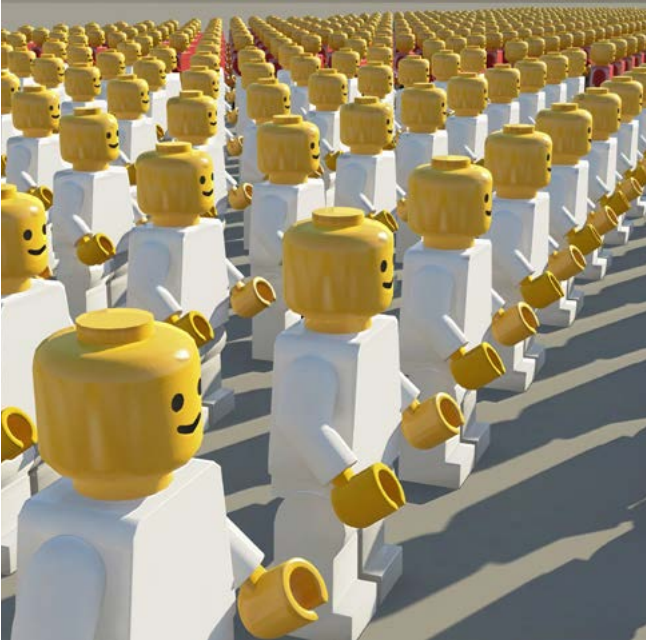
Ääriarvoisuus ei ole kuitenkaan mitenkään itsestään selvästi pahasta. Esimerkiksi Yhdysvaltojen sisällissodan aikaan maltilliset näkivät orjuudessa huonoja ja hyviä puolia. Vaihtokauppa maltillisuuden ja ääriarvojen välillä on enemmänkin tasapuolisen kuvan näkemisen, mutta passiivisen toiminnan sekä puolueellisen kuvan näkemisen ja suoraviivaisen toiminnan välillä. Arvojen äärimmäisyys ja sitä kautta ajattelun mustavalkoisuus siis palvelevat suoraviivaista toimintaa, mutta menettävät vaihtokaupassa tilannekuvan monisävyisyyttä. Maltilliset arvot ja sitä kautta tilannekuvan monisävyisyys puolestaan eivät tue toimintaa vaan ennemminkin passivoivat sitä.

Ääriarvoisuuteen liittyvä tunnepitoisuus on myös omiaan aktivoimaan omaa maailmankuvaa puolustavia säätelemekanismeja. Niitä ovat esimerkiksi vahvistusharha eli taipumus pitää oman maailmankuvansa mukaista tietoa uskottavana sekä kognitiivinen dissonanssi eli omien uskomusten muokkaaminen uudelleen niiden kanssa ristiriidassa olevan todellisuuden hyväksymisen sijasta. Oletan näiden ilmiöiden olevan suurimmalle osalle lukijoista tuttuja, joten en avaa niitä tässä yhteydessä sen enempää.

YKSILÖLLISEN ARVOMAAILMAN RAKENNE

YKSILÖN ARVOMAAILMAN RAKENNE on paljon moninainen kuin se vasemmisto- ja oikeistonarratiivi, jota yhteiskunnallisissa keskusteluissa usein käytetään. Yhdysvalloissa, joissa arvoja on tutkittu eniten, on tällä hetkellä ainakin kuusi pääasiallista luokkaa, joiden sisälläkin on merkittäviä yksilöllisiä eroja. Nämä karkeat ryhmät ovat maallistuneet liberaalit, uskonnolliset konservatiivit, uskonnolliset liberaalit, liberalistit sekä oikeisto- ja vasemmistopopulistit.

Karkeasti yhteen vedettynä maallistuneet liberaalit korostavat sosiaalisissa arvoissaan yksilöllisyyttä ja yksilön vapautta, sosiaalista oikeutta ja tasa-arvoa sekä seksuaalista moninaisuutta ja tasa-arvoa. Heille reiluus on sitä, että kaikki saavat *tarpeensa* mukaan. He ovat useammin globalisteja ja maailmankansalaisia ja kokevat vetoa uusiin kulttuureihin. Yhteiskunnan suurimpina ongelmina he näkevät epätasa-arvon ja konservatiivisen muutosvastaisuuden. Tässä arvoryhmässä on myös suhteessa eniten ateisteja. Vaikka maallistuneet liberaalit olisivatkin henkisiä, he suuntautuvat suuremmalla todennäköisyydellä tuontiuskontoihin kristinuskon sijasta. Taloudessa he kannattavat valtion säätelemää taloutta ja julkisen hal-

Ihmisellä on poikkeuksellinen kyky nähdä omassa ryhmässään itseään suurempia merkityksiä.

linnon ylläpitämää hyvinvointivaltiota. He saavat myös keskimääräistä korkeampia pistemääriä avoimuuden persoonallisuuspiirteessä.

Uskonnolliset konservatiivit korostavat arvoissaan perinteitä, omaa ja kansallista turvallisuutta, auktoriteettien kunnioitusta sekä hierarkiaa ja järjestystä ennen yksilövapauksia. Heille reiluus on sitä, että kaikki saavat *ansioidensa* mukaan. He ovat useammin lokalisteja ja näkevät kulttuurisen globalisaation varmuutta, turvallisuutta ja ennustettavuutta tuovia perinteitä uhkaavana. Yhteiskunnan suurimpia ongelmia on heidän mielestään liiallinen tasa-arvo, joka on mennyt liian pitkälle. Tässä arvoryhmässä on eniten valtauskonnon eli kristinuskon edustajia ja vähiten tieteellistä maailmankuvaa edustavia. Taloudessa konservatiivit kannattavat vapaata markkinataloutta ja korostavat yritysten suojaamista valtion säätelyltä. He saavat myös keskimääräistä matalampia pisteitä avoimuuden persoonallisuuspiirteessä.

Kahden pääasiallisen luokan lisäksi Yhdysvalloista löytyy uskonnollisia liberaaleja, jotka muistuttavat sosiaalisissa asioissa konservatiiveja, mutta talouden suhteen liberaaleja. He korostavat perhearvoja, perinteitä ja uskonnollisuutta, mutta uskovat hyvinvointivaltioon ja reilun käsitykseen, jossa kaikille jaetaan tarpeen mukaan. Liberalistit taas muistuttavat sosiaalisissa asioissa liberaaleja ja talouden suhteen konservatiiveja. He uskovat yksilön ja yritysten vapauteen. Yksilöllä on vapaus tehdä, mitä haluaa, mutta myös vastuu pitää itsestään huolta. Mitä vähemmän valtio puuttuu sosiaalisesti tai taloudellisesti yksilöiden tai yritysten asioihin, sen parempi.

Kun tarkastellaan liberaalien ja konservatiivisten arvojen maantieteellistä jakautuneisuutta Yhdysvalloissa tai oikeastaan missä päin maailmaa tahansa, huomataan, että maallistuneet liberaalit elävät pääosin kaupungeissa ja uskonnolliset konservatiivit maaseudulla. Vähemmän tunnettu, mutta hyvin todennettu poliittisen psykologian fakta on, että arvomaailmojen erot ovat osittain pe-

rinnöllisiä. Kaksostutkimuksissa onkin havaittu noin 40 prosentin selitysosuuksia arvomaailmojen perinnöllisyydessä, vaikkakin kaksostutkimukset usein hieman korostavat perinnöllisyyden osuutta. Oleellista ei kuitenkaan ole tarkka luku vaan se, että arvomaailmojemme jakolinjat ovat juurtuneet syvälle biologiaamme.

POPULISMI JA SALALIITOT

DEMOKRATIA on keino tuoda syvään juurtuneet erilaiset tarpeemme ja tulkintamme yhteiselle alustalle ja sovittaa ne yhteen rauhanomaisessa prosessissa. Tasaisin väliajoin demokratian historiassa jokin ryhmä kuitenkin pettyy tähän prosessiin. Sen mielestä ollaan liikuttu liian kauan sen arvomaailman vastaiseen suuntaan, eikä se koe voivansa vaikuttaa tähän prosessiin perinteisen demokratian kautta. Ajatus koko pakan sekoittamisesta ja korttien uudelleen jakamisesta alkaa houkuttaa. Tämän tavoitteen palveluksessa populismi ja sen rinnalla kulkevat salaliitoteoriat ovatkin toiminnallisia uskomuksia.

Populismi on poliittinen ideologia, joka uskoo, että yhteiskunta on jaettu kansaan ja korruptoituneeseen, kansan eduista vieraantuneeseen, omia etujaan ajavaan eliittiin. Vasemmisto- ja oikeistopopulismin sisältö vaihtelee ennustettavasti niiden arvomaailman mukaisesti. Liberaalipopulistit kokevat, että talouseliitti pitää yllä taloudellista epätasa-arvoa tavallisen ihmisen etujen kustannuksella. Konservatiiviset populistit puolestaan kokevat, että globaali eliitti pyrkii aikaansaamaan kulttuurillista muutosta, jossa oman maan valtaväestön edut ja perinteet jäävät vieraiden kulttuurien, etnisten vähemmistöjen ja muiden marginaalisten ryhmien oikeuksien jalkoihin.

Aivan kuten salaliitoissa, myös populistisessa ideologiassa vasemmisto- ja oikeistopopulistien arvomaailma on vastakkainen, mutta niiden ajattelun raamit ovat samantyyppiset. Molemmat tunnustavat ideologiansa pohjalta selkeän hyvän ja pahan, kannattavat suoraviivaisia toiminnan ratkaisuja monimutkaisiin ongelmiin sekä kokevat keskimääräistä enemmän moraalista oikeutusta puolustaa omaa arvomaailmansa väkivalloin.

Populistisen ajattelun raamit ovatkin hyvin samankaltaisia kuin salaliittouskomusten raamit. Ei olekaan yllättävää, että populismi ja salaliittouskomukset kulkevat myös tilastoissa käsi kädessä; siellä missä populismi nousee, nousee myös salaliittopitoisuus. Merkille pantavaa on myös, että populismi on yhteydessä nimenomaan sosiaalisiin salaliittoihin (joita suurin osa salaliitoista on). Tällaisia ovat salaliitot, joissa pieni, etuoikeutettu ryhmä hallitsee maailmaa, kontrolloi informaatiota tai vaarantaa ihmisten terveyden luomalla tauteja ja mieltä kontrolloivia teknologioita.

Populismi ei ole yhteydessä marginaalisempaan, paranormaalien salaliittoteorioiden luokkaan, jossa uskotaan esimerkiksi hallituksen piilottelevan tietoa avaruusolennoista.

Artikkelin kirjoittaja Joni Martikainen on psykologi, tietokirjailija ja kouluttaja.

Artikkelin neljäs osa julkaistaan Skeptikossa 1/2022

Vaalihuijaus

Demokratian sekä vaalivalvojaisten fanit pääsivät tänä vuonna seuraamaan kaikkien aikojen oudointa showta. Yhdysvaltojen presidentinvaalien tulosta kyseenalaistettiin erikoisilla uhkakuvilla.

Vaalien jälkilöylyistä alkoi entistä oudompi meno. Salaliittoteoriat ääntenlaskemiseen liittyvistä epäselvyyksistä kasaantuivat toistensa päälle. Vaaleissa käytettyjen *Dominion*-yhtiön äänestyskoneiden väitettiin olevan viriteltyjä. Se, miten ja missä välissä tämä viritely vaikutti laskentaan, jäi lausumatta. Äänestyslomakkeissa väitettiin olevan salaisia merkintöjä, joilla Trumpille menevät äänet peruttaisiin. Äänestyspaikoille väitettiin tuodun matkalaukkuja täynnä Bidenille meneviä ääniä.

Myös monia muita väitteitä toisteltiin QAnon-porukoiden viestinnässä. Vaalivilppiin uskovat aktivistit järjestivät erilaisia kuulemistilaisuuksia. Useita puheenvuoroja myöhemmin ainakin minulle selvisi, ettei heillä ollut todisteita vilpistä. Pelkästään väitteitä.

Republikaanit jopa rahoittivat äänten uudelleenlaskennan Arizonan osavaltiossa. Laskenta kuitenkin varmisti sitkeästi, että Biden voitti osavaltiossa.

Mikään näistä tempauksista ei johtanut vaalituloksen kääntämiseen. Varsinaiset todisteet jäivät uupumaan. Eikä sillä näyttänyt olevan väliä republikaanien johtotasolla. Tärkeintä oli pitää seuraajat innoissaan ja aktiivisina tukemassa puoleen kampanjoita. Demokraatteja vastustavat mielenosoitukset olivat tässä mielessä täydellisiä. Kylttejä kantaville ei tarvinnut maksaa palkkaa, mutta he pääsivät uutisiin näytteeksi kansan vihasta Bideniä ja demokraattipuoluetta vastaan.

Kaikki olisi mennyt hyvin, ellei syöksykierre olisi jatkunut.

Ilmoille viskatut epäselvyydet saivat vaalikarjan epäilemään, onko koko vaalijärjestelmässä mitään järkeä. Republikaanien kauhuksi alkoi ilmestyä puheita äänestämättä jättämisen puolesta. QAnon-vaikuttaja ja Trumpin vaalikampanjassa vaikuttanut asianajaja Lin Wood sanoi, ettei Georgian osavaltion edustajahuoneen vaaleissa kannata äänestää republikaanien ehdokkaita.

Syöksykierre näytti saavuttavan pohjan lokakuussa. Ongelmia aiheutti edelliset vaalit hävinneen Trumpin

lausunto, jonka mukaan QAnon-liikkeen ”paljastamia” vaalien väärinkäytöksiä ei oltu oikaistu. Siksi vaaleihin ei voinut luottaa. Trump neuvoi heitä jättämään äänestämättä seuraavissa vaaleissa, kunnes väitetyt vaalivilpiti on ratkaistu. Sitä saadaan odottaa pitkään, koska tuulesta temmattuja väitteitä on mahdoton ratkaista niiden silmissä, jotka eivät koskaan usko vaaliviranomaisia.

Vaankieliosavaltioissa ja piirikunnissa tällainen asenne voisi jättää ratkaisevat konservatiiviset äänet kokonaan pois potista. Muutaman sadan äänen ero riittää. Demokraatti voisi viedä voiton, kun vilpillisyyteen uskovat jäävät tarkoituksella kotiin nukkumaan. Alkoi häitäntynyt viestinnän muokkaaminen.

Nyt MAGA-väelle uskoteltiin entistä suuremmalla tarmolla, että tietenkin presidentti Biden varasti vaalit heiltä, mutta se ei ole mikään syy jättää äänestämättä republikaaneja. Useat Trumpin seuraajista olivat valppaana sanomassa, että marxistit nimenomaan halusivat heidän jättävän vaalit väliin.

Se, miten äänestyskäyttäminen muuttuu salaliittoihin uskomisen kautta, on mielenkiintoinen aihe. Käyttäytymistieteissä halutaan oppia, miten ihmisten äänestystä ennustetaan sekä miten valintaan voisi vaikuttaa. Siihen QAnon-liikkeen seuraamukset sopivat hyvin.

Äänestyksen turhuudesta on ilmennyt soraääniä myös kotimaisessa kansalaiskeskustelussa. Kaikki on kuitenkin eliitin järjestämää ja tavallinen kansa jää nuolemaan näppejään, joten kannattaako sitä edes lähteä uurnille raapustamaan numeroita lappuihin?

Tieteellisenä kokeena pitäisi suorittaa seuraavanlainen tempaus: Vaihtoehtomediaihin laitetaan huhu: lisäkomiehet lähettävät CIA:n välityksellä nanokaasua äänestyspaikoille. Tässä kohtaa pitää ennakoida, miten huhun kohde tulkitsee väitteitä. Olisi tehokkaampaa laittaa uutinen valtamediaan, jossa kielletään mitään nanokaasua olevan missään vaalipaikoilla. Näin kaikkein vannoutuneimmat salaliittouskovaiset jättäisivät vaalit väliin.

— RISTO K. JÄRVINEN

Hyvät, pahat ja rumat

Olen julkaissut Skeptikossa hyviä, huonoja ja rumia juttuja.

SKEPTIKKO-LEHTIÄ SELATESSANI ylivoimaisesti huonoimmaksi artikkeliksi, jonka olen lehteen kirjoittanut, nousee juttu ranskalaisesta selvänäkijä Maria Duvalista. Mikä pahinta, kyseessä ei ollut yksi artikkeli, vaan yhteensä 25 sivua vienyt juttusarja, jonka julkaisin kuudessa lehdessä: 2/2003 – 4/2004 (lehdessä 3/2003 se oli jäänyt jostain syystä pois).

Maria Duval oli oikeasti Torinossa syntynyt Maria Gamba, joka saavutti mainetta meediona ja astrologina 1970- ja 1980-luvuilla. 1990-luvun puolivälissä hän myi nimensä oikeudet huijariryhmälle, joka alkoi mainostaa selvänäkijän palveluksia aggressiivisesti ympäri maailmaa. Näitä mainoksia näkyi myös suomalaisissa lehdissä.

Minä päätin ryhtyä tutkivaksi journalistiksi ja vastasin eräässä mainoksessa olevaan kyselyyn, jonka palauttaneille luvattiin lähettää ilmainen ”talismani ja horoskoopinäkymä”. Siitä seurasi noin vuoden kestänyt kirjepommitus, jonka tarkoituksena oli myydä Duvalin palveluita, usein eettisesti epäilyttävin keinoin. Kirjeet olivat samankaltaisia kaikille ihmisille riippumatta siitä, mitä kyselyyn oli vastannut.

Kuningasajatukseni oli julkaista kaikki saamani kirjeet omilla skeptisillä reunahuomautuksillani varustet-

tuina tyyliin ”olen yllättynyt, että kehtaat pyytää minua luottamaan enkeleihin”. Kommenttieni lukeminen on tuskastuttavaa puuhaa. Pääosan käytetyistä sivuista täyttää kuitenkin Duvalin kirjeet. Niiden julkaisemisessa ei jälkeinpäin tarkasteltuna ollut mitään järkeä. Ensinnäkin Duvalin kirjekampanjoinnista oli kirjoitettu kriittisesti jo pari vuotta aikaisemmin 2001 Kalevassa, Kuluttaja-lehdessä ja Seurassa. Lisäksi Vesa Tenhunen oli julkaissut kuvat meedion kirjeistä aikaisemmin omilla nettisivuillaan.

Duvalin kirjehuijaus tuotti jopa 200 miljoonaa dollaria, joista tuskin mitään päätyi itse selvänäkijälle. Vuonna 2010 Maria Gamba sai aivohalvauksen ja vuonna 2013 hänellä diagnosoitiin dementia.

KUSTA JA PASKAA

Jos minun pitäisi valita jokin yksittäinen Skeptikon juttuni, joka on jäänyt positiivisesti mieleeni, päätyisin ehkä Skeptikossa 3/2017 julkaistuun artikkeliin ”Ensin nauratti, sitten oksetti”. Se kertoo vierailustani terveyskylpylä Anu’s Spa’n ryhmähoitoillalla, joka huipentui yllyttävään performanssiin.

”Puisilla tikuilla kaivettiin näytteitä Ala-Härkin mustasta kielestä ja Ruikan jalkapohjista, jonka jälkeen samoilla tikuilla sekoitettiin astiassa lilluvaa mönjää. Mira kyykistyi selin huoneen nurkassa ja virtsasi pesuvatiin, jonka keltainen sisältö kaadettiin mönjän sekaan. Ruikka ronkki nenästään räkää ja housuistaan ulostetta, myös ne lisättiin astiaan.”

Todellisuudessa Anu’s Spa oli järkevällä asialla. Kylpylä kehitettiin vastapainoksi tosielämän hyvän olon Spa-keskuksille, joiden tarjoamat kristalliterapiat, soivat kulhot, enkeliterapiat ja muut ”vaihtoehtohoidot” ovat absurdeja ja myös kohtuuttoman kalliita. ”Mitäpä jos hyvän olon sijaan tarjotaankin pahaa oloa?” taiteen reuna-alueilla liikkuva monitaiteellinen tiimi ajatteli.

Anu’s Spa järjestää erilaisia tapahtumia edelleen. Vaikka kokemus lopulta jäi mieleeni positiivisena, en enää aio niihin osallistua.

Ehkä epäonnistunein kuvani ikinä (Skeptikko 1/2001). Kuva on otettu Hannu Lauerman poltergeist-luennolla Skepsiksen tilaisuudessa Porthaniassa. Kuvassa Jukka Häkkinen, Ilpo V. Salmi, Göran Törnwall ja photoshopattu ”lentävä” lasi.

LÄÄKEYHTIÖITÄ KRITISOIVAN Maria Nordinin uskomushoitobisnes kukoistaa, raha virtaa puolison perustamalle yritykselle. Perheyrittäjä nosti liikevaihtonsa yli puoleen miljoonaan euroon.

Nordinien firman liikevaihdon nopea kasvu osuu koronapandemian aikakauteen. Keväällä 2020 päälle vyöryneen pandemian aiheuttamat rajoitukset ovat vieneet muusikoilta huomattavasti keikkailumahdollisuuksia. Samalla terveyspuhe on täyttänyt tiedotusvälineet ja sosiaalisen median. Maria Nordin ei näe yhteyttä liiketoiminnan kehityksen ja koronan välillä. ”Ei kasvu siihen (koronaan) liity. Ihan vain siihen, että tuote on hyvä, ja ihmiset saavat siitä hyötyä ja jakavat kokemuksiaan.” ... Maria Nordin ei näe ristiriitaa siinä, että samalla kun hän kritisoi lääkeyhtiöitä ihmisten terveydellä rahastamisesta, hänen oma uskomushoitobisneksensä vaikuttaa kasvavan ja kukoistavan. ”Ihminen saa moninkertaisesti takaisin sen pienen hinnan, minkä hän laittaa tuotteisiini. Jos näin ei olisi, niin eihän palveluitani kulutettaisi.”

SUOMENKUVALEHTI.FI 2.12.

IDA ANDERSSONIN, Julia Perssonin ja Petri Kajoniuksen tutkimus julkaistiin hiljattain *Personality and Individual Differences* -tiedelehdessä. Tutkijat loivat selvitystään varten nettikyselyn, johon he paketoivat muun muassa vastaajien persoonallisuuspieriteitä ja älykkyyttä mittaavia kysymyksiä sekä lyhennetyin version astrologiauskomuksiin liittyen (Belief in Astrology Inventory). Kyselyyn vastaajat löydettiin Facebookin kautta.

264 vastaajan otannasta tutkijat havaitsivat, että astrologiaan enemmän uskovat saivat keskiarvoa korkeampia narsismiin viittaavia pistemääriä. Älykkyydestissä he puolestaan pärjäsivät keskiarvoa huonommin. Tutkijat arvioivat tulosten valossa astrologiaan uskovien olevan keskiarvohenkilöä itsekkeisempiä, kokevansa olevan erityisiä ja uskovansa omaavan luontaiset johtajan taidot. Lisäksi tutkijat huomauttavat, että mitä korkeammat pisteet vapaaehtoinen vastaaja sai älykkyyttä mittaavassa testissä, sitä pienempi todennäköisyys oli, että hän uskoo astrologiaan.

TEKNIIKANMAAILMA.FI 29.11.

POLIISIPARTIO SAAPUI Ulvilan Tähtisenttien henkirikospaikalle noin aamukolmelta 1. joulukuuta 2006. Siitä hetkestä käynnistyi jahti Ulvilan surman tekijän kiinnisaamiseksi. Se jatkuu yhä. Varsin verkkaisesti, mutta kokonaan rikosta ei ole unohdettu. ... Poliisi saa edel-

leen tapauksesta vihjeitä. ... Ulvilan surman tutkinnanjohtajana vuodesta 2010 toiminut rikoskomisario Erik Salonsaari kertoo, että vihjeiden laatu on varsin kirjava. ”Ääripäänä voisi mainita vihjeen, jossa murhan tekijäksi nimettiin eräs henkilö. Motiivina oli vihjeen antajan mukaan se, että kyseinen henkilö oli surmannut Jukka S. Lahden kostoksi tuhansia vuosia sitten edellisessä elämässä tapahtuneesta murhasta”, Salonsaari kertoo.

YLE.FI/UUTISSET 29.11.

VUONNA 1984 muuan Ior Bock (synt. Holger Svedlin) kertoi Suomalaisen kirjallisuuden seuran kansanrunousarkiston virkailijoille ja sittemmin myös laajemmalle yleisölle fantastisen tarinan: Sipoossa, Odinin mailla, sijaitsee Lemminkäisen temppeli, jonka hänen esi-isänsä sulki tuhanneksi vuodeksi, etteivät ristiretkeläiset pääsisi käsiksi satumaiseen aarteeseen. ... Vuonna 1987 Bockin määrittelemällä paikalla alkoivat vakavat kaivaukset, joiden muskeleina toimivat Sipoon Säästöpankki ja rakennusyhtiö Lemminkäinen Oy. ... Bockin ryhmä käsitti aluksi 24 ihmistä, 12 miestä ja 12 naista, mutta alkuperäisestä porukasta on mukana enää kaksi henkilöä. Heistä ja kaivausten historiasta on juuri julkaistu kirja *Temporarily Insane* (vapaasti suomennettuna *Tilapäinen mielenhäiriö*), jonka on kirjoittanut hollantilais-kanadalainen Carl Borgen.

Kirjailija kertoo puhuneensa nykyisen aarteenmetsästäjäryhmän, niin sanotun ”Temppelitusinan” kanssa viime viikolla. ”Olen käsittänyt, että temppelillä on saavutettu merkittävää edistystä ja ryhmä on erittäin innoissaan erityisesti tulevista kuukausista”, Borgen kommentoi brittilehti *Mirrorin* mukaan. ”Leirissä puhutaan, että he ovat merkittävän läpimurron kynnyksellä, joka suoraan sanottuna voi olla maailman suurin ja arvokkain aarrelöytö.” ... Aarteen uskotaan koostuvan kymmenistä tuhansista jalokivistä, täyskultaisista patsaista ja historiallisista esineistä. On epäselvää, mistä arvio on peräisin, mutta kansainvälinen lehdistö puhuu 20 miljardin dollarin saaliista. Arvio on, että temppeli löytyy ensi vuonna, touko-syyskuussa.

ILTALEHTI.FI 5.11.

SALALIITTOTEORIOIHIN USKOVAN QAnon-liikkeen kannattajat kokoontuivat eilen sankoin joukoin Dallasiin kaupungissa salamurhatun presidentti John F. Kennedyn murhapaikan edustalle, kertovat yhdysvaltalaismediat. QAnonistit kerääntyvät lähelle paikkaa, jossa

John F. Kennedy ammuttiin autoonsa lähes 60 vuotta sitten. He olivat saapuneet todistamaan ennustusta, jonka mukaan salamurhatun presidentin pojan, yli 20 vuotta sitten kuolleen John F. Kennedy Jr:n, oli määrä ilmestyä paikalle ilmoittamaan ryhtymisestäään Donald Trumpin varapresidentiksi sitten, kun ex-presidentti nousee jälleen valtaan.

MTVUUTISET.FI 4.11.

KORONAPASSI on saanut osan rokotekriittisistä koville kierroksille. Passia vaativia yrittäjiä on uhkailtu ja boikotoitu. Monet kansanedustajat kertovat saaneensa masinoitujen viestien tulvan, jonka sävy on syytölevä, epäasiallinen, jopa uhkaava. Kun piispa Teemu Laajasalo Helsingin Sanomissa ja Kirkko ja kaupungissa puolusti rokotepassia ja kritisoi rokotteista kieltäytyviä vastuuttomuudesta, sosiaaliseen mediaan ilmestyi viesti, jossa hänen kerrottiin olevan kansanvihollisten rekisterissä.

Osa rokotekriittisistä vähättelee koronan vaarallisuutta ja liioittelee rokotteiden haittavaikutuksia. Toiset kauhistelevat yhteiskunnan säätämiä rajoituksia. Kun koronapassia nimitetään natsipassiksi, joka on askel totalitaariseen valtioon ja keskitysleireihin, tai ihmisiä pelotellaan vallanpitäjien sodalla kansalaisia vastaan, ollaan sukellettu salaliittoteorioiden syvään päähän. Kiihkeät rokotteiden vastustajat ovat vain pieni joukko niistä, jotka ovat jättäneet rokotteen ottamatta. Suurimmalla osalla on arkisia syitä tai ajatus siitä, ettei sairaus iske itseän. On paljon pelkoa ja huolta. Aktiiviset rokotekriitikot pyrkivät lietsomaan niitä.

KIRKKOJAKAUPUNKI.FI 28.10.

VERKOSSA ESITETTYJEN VÄITTEIDEN PERUSTEELLA ainakin Ranskan ja Puolan koronapassien salaisia allekirjoitusavaimia on päätynt vääriin käsiin. Verkossa leviää Adolf Hitlerin nimiin Ranskassa myönnetty koronapassi, jonka mukaan diktaattori olisi saanut kaksi Pfizerin rokoteannosta. IS Digitodayn testin perusteella Hitlerille myönnetty koronapassi menee läpi Suomen käyttämästä Koronatodistuksen lukijasovellus -applikaatiosta näyttäen vihreää valoa. On vaikea saada täyttä varmuutta siitä, ovatko salakirjoitusavaimet vuotaneet vai onko passit tehnyt terveydenhuollon henkilö, jolla on pääsy allekirjoitusavaimiin.

IS.FI 28.10.

KREML ON JOUTUNUT ERIKOISEEN TILANTEeseen. Sen vahva propagandakoneisto yritti vielä keväällä lietsoa länsimaiden suuntaan pelkoja koronarokotteiden vaaroista, ja edisti pandemiaa koskevien huhujen leviämistä. Nyt syksyn tullessa toiminta on muuttunut, ja maa on alkanut selvästi jarrutella koronapelottelua, arvioi sotilassiitto Naton Strategisen viestinnän osaamiskeskus uudessa tutkimuksessaan. ...

”Venäjä on ollut taitava käyttämään länsimaiden lehdistönvapauden tarjoamia mahdollisuuksia valeutisoinnissaan, mutta tässä tapauksessa se on tehnyt tavallaan oman maalin. Tulkintani on, että uutisointi on levinnyt sosiaalisen median kautta takaisin Venäjälle”, Riiaassa sijaitsevan keskuksen latvialainen johtaja Jānis Sarts uskoo.

Venäläiset tuntevat nyt liiankin hyvin erilaisia koronaa ja länsimaisiin rokotteisiin liitettyjä salaliittoteorioita, joista moni on lähtöisin Kremlin omista syltityhteistä. Kasvavan epäluulon seurauksena venäläisten into hakea kotimaisiakin rokotteita on pysynyt laimeana. Venäjän julkaisemien tilastojen mukaan vain runsas neljännes kansalaisista on tähän mennessä ottanut kaksi rokotteita. Terveysviranomaisten kyselyissä rokotteista kieltäytyjiä on peräti 54 prosenttia. Luku on yksi korkeimmista maailmassa. Kyselyissä venäläiset sanovat, etteivät oikein luota edes Sputnik-rokotteen turvallisuuteen, ja perustelevat kantaansa erilaisilla ”toisen käden tiedoilla” joita ovat netistä lukeneet.

SEURA.FI 17.10.

NONNI RAKKAAT HUPSUKAISET ynnä muut mönkiäiset. Otetaas vielä kerran ja yritetään oikein kunnolla sellittää tää juttu. 1) Me toimitaan palvelualalla, jossa on paitsi tarkoitus mahdollistaa ihmisille turvallinen paikka nauttia muutama tuopillinen tai napandeeri heidän niin halutessaan, myös tarjota tiskin takana työskenteleville ihmisille turvallinen työpaikka. 2) Tuon ykköskohdan puitteissa, me ei niinku mitenkään into piukeena olla käännättämässä ketään ovelta siksi, että heillä ei ole valtiiovallan vaatimaa koodia puhelimesaan. 3) Mekin toivotaan, että kaikenlaisista rajoituksista päästään eroon. 4) Se, mikä on meitä kuitenkin hakannut tän reilut 1,5 vuotta taloudellisesti maanrakoon, on se, että silloin, kun me ollaan avoinna – niin me ei olla saatu ottaa 20-paikaiseen keskiolutlinkoomme kuin 10 ihmistä kerrallaan. 5) Me ymmärretään, että järjestelmä ei ole aukoton ja siinä tehdään virheitä. Ja myös sen, että jotkut teistä nyt katselee tätä mahdollisuutena taistella jotain kansainvälistä apteekkariliittoa tai Illuminatia vastaan. Meitä oikeasti ei kiinnosta pukeudutke te foliohattuun 24/7/365 vai pelkäätekö vaan tosi paljon neuvoja. Meitä kiinnostaa tosi paljon se, että me voidaan tarjota ihmisille se turvallinen paikka nauttia hyvistä juomista, hyvästä musiikista ja yleisestä hauskanpidosta siten, että meidän, meidän työntekijöiden ja myös asiakkaiden tulevaisuuden eduksi tehdään kaikki lain mahdollistama ja vaatima mikä voidaan. Jos siellä (ja tän kommenttiosastossa) on siis vielä joku, joiden mielestä tätä tehdään ihan vaan yleiseksi kiusaksi, että just SÄ et pääse baariin tämänhetkisten rajoitusten mukaan, niin harmin paikka. Ens viikonloppuna pidetään ovensuussa tuttipulloa, josta voit käydä naukkamassa ilmaiseksi kädenlämpöistä maitoa.

FACEBOOK.COM/PUBSIRDIE 17.10.

GOOGLE ILMOITTA, ettei se aio enää julkaista hakukoneessaan tai Youtubessa mainoksia sellaisten sisältöjen yhteydessä, joissa esitetään valheellisia tietoja ilmastonmuutoksesta. Päätöksellään Google pyrkii estämään sen, että ihmiset voisivat ansaita rahaa levittämällä yleisen tieteellisen konsensuksen vastaisia tietoja ilmastokriisistä. Teknologiajätin mukaan mainostajat eivät halua mainostensa näkyvän sisällöissä, joissa kiistetään ilmastonmuutos. Googlen mukaan uusi käytäntö myös edesauttaa yrityksen omia pyrkimyksiä edistää kestäviä käytäntöjä ja torjua ilmastonmuutosta.

HS.FI 8.10.

Nuoria rekrytoidaan salaliittoteorioilla

Väkivaltaiset ääriliikkeet ovat käyttäneet hyväksi koronakriisiä levittääkseen propagandaansa.

PELASTAKAA LAPSET RY julkaisi syyskuussa raportin ”Nuoret ääriliikkeiden rekrytoinnin kohteena”. Raportissa todetaan, että lähes kaikki ääriliikkeet kohdistavat propagandaansa ja rekrytointiaan erityisesti nuoriin, koska he ovat sosiaalisille vaikutuksille herkässä kehitysvaiheessa. Lisäksi nuoret käyttävät verkkoa vanhempia sukupolvia enemmän, joten he ovat alttiimpia ääriliikkeiden verkkoviestinnälle. Erityisesti vähemmistöryhmiin kuuluvat, yhteiskunnan ulkopuolelle jääneet nuoret ovat ääriliikkeille otollinen kohde, sillä vaihtoehtojen puute ja toivottomuus voivat ajaa nuorta etsimään uusia mahdollisuuksia ja sitä kautta omaksumaan äärimmäisiä ideologioita.

Julkaisun tavoitteena on antaa huoltajille ja nuorten kanssa toimiville ammattilaisille tietoa nuoren väkivaltaiseen radikalisoitumiseen johtavista ja toisaalta siltä suojaavista tekijöistä sekä ääriliikkeiden käyttämistä rekrytointikanavista ja -menetelmistä. Julkaisu perustuu tutkimuksista ja asiantuntijoilta koottuun tietoon sekä Pelastakaa Lapset ry:n omaan tiedonkeruuseen verkossa.

Raportin ensimmäisessä osassa tuodaan tiiviisti esille radikalisoitumista edistävät ja siltä suojaavat tekijät. Toisessa osassa keskiössä ovat rekrytointikanavat ja -menetelmät, joita ääriliikkeet hyödyntävät toiminnassaan. Ääriliikkeillä on usein johdonmukainen toimintasuunnitelma eli rekrytointistrategia, jonka avulla pyritään tunnistamaan ja rekrytoimaan sopivia ehdokkaita erilaisia menetelmiä ja taktiikoita hyödyntämällä. Salaliittoteorioiden levittäminen on yksi tällainen menetelmä.

LUOTTAMUSTA INSTITUUTIOIHIN HORJUTETAAN

RAPORTISSA SALALIITTOTEORIOILLA tarkoitetaan kertomuksia, joissa usean tekijän uskotaan työskentelevän yhdessä pahantahtoisten päämäärien saavuttamiseksi. Ne tarjoavat mustavalkoisia maailmankuvia, ja pyrkivät vahvistamaan yhteiskunnallista jakautumista lisäämällä suvaitsemattomuutta toisia ihmisiä kohtaan. Eriävät mielipiteet pyritään sivuuttamaan ja niitä ei hyväksytä, ja niiden ajatellaan vain kuuluvan osaksi salaliittoa.

Verkko ja sosiaalisen median foorumit ovat helppo ja nopea kanava salaliittoteorioiden levittämiseen. Nuoret käyttävät aktiivisesti verkkoa ja erilaisia sosiaalisen median foorumeja ja voivat näin helposti kohdata salaliittoteorioiden levittämää materiaalia. Erityisesti haavoittu-

vassa asemassa olevat nuoret voivat olla alttiita salaliittoteorioiden propagandan omaksumiselle.

Salaliittoteorioita levitetään kaikenlaisten ääriliikkeiden puolesta. Niitä hyödynnetään myös rekrytoinnin työkaluna ja ekstremistisen agendan edistämiseksi, ja niissä käytetään hyväksi ihmisten epävarmuuksia ja pelkoja sekä sosioekonomisia ja mielenterveyden ongelmia.

Salaliittoteoriat voivat aiheuttaa suurta ahdistusta, epäluottamusta instituutioihin sekä voimattomuuden tunnetta, jotka saattavat puolestaan altistaa yksilön väkivaltaisten ääriliikkeiden ideologialle.

KORONAPANDEMIA PAHENTANUT TILANNETTA

SALALIITTOTEORIAMUKAISTAVAT erityisesti kriisitilanteissa. Myös COVID-19-pandemia on ollut yksi laukaiseva tekijä salaliittoteorioiden syntyemisessä. Koko maailmaa ravistavan kriisin tuomat sosioekonomiset ja talou-

Suojaavat tekijät

Suojaavat tekijöillä on merkittävä rooli henkilön psyykkisen hyvinvoinnin tukemisessa. Ne lisäävät yksilön resilienssiä, eli psyykkistä palautumis- ja selviytymiskykyä muutosten ja vastoinkäymisten kohtaamisessa.

- Sosiaalisten selviytymistaitojen vahvistaminen auttaa nuorta kohtaamaan sosiaalisia ongelmia.
- Kriittisen itsenäisen ajattelun sekä hyvän itsetunnon kehittäminen puolestaan suojaa nuorta ryhmädynamiikan kielteisiltä vaikutuksilta, kuten ryhmän luomalta sosiaaliselta paineelta, joka voi estää nuorta kritisoimasta vallitsevia ajattelumalleja.
- Perheen tuki on avainroolissa nuoren suojautumiselta ekstremististen ympäristöjen vaikutteilta ja rekrytoinnilta.
- Nuoren henkilökohtaisen osallisuuden ja psyykkisen selviytymiskyvyn tukeminen auttaa ehkäisemään kulttuuri- ja identiteettikriisejä.
- Tasa-arvoa, oikeudenmukaisuutta ja rauhaa kunnioittavan uskonopin jakaminen sekä opetuksessa että verkon välityksellä, on tärkeässä roolissa nuoren suojaamiseksi uskonnollisten ääriryhmien ideologiselta propagandalta.
- Nuoren aktiivisen, demokraattisen kansalaisuuden tukeminen, esimerkiksi vahvistamalla nuoren rauhanomaisia konfliktinratkaisutaitoja ja lisäämällä tietoutta hänen kansalaisoikeuksistaan voi suojata nuorta poliittiselta vieraantumiselta/apaattisuudelta.

Pelastakaa Lapset: Nuoret ääriliikkeiden rekrytoinnin kohteena, 2021.

delliset haasteet ovat lisänneet yhteiskunnan sisäistä polarisaatiota, ryhmien välisiä jännitteitä, epäluottamusta yhteiskuntaa kohtaan sekä tarvetta syyttää jotakin tahoa vallitsevasta tilanteesta.

Väkivaltaiset ääriliikkeet ovatkin käyttäneet hyväksi kriisiä levittääkseen propagandaa, mainostaakseen ideologiaansa ja saadakseen lisää kannattajia. Poikkeusolojen ja kasvavan epätietoisuuden myötä ekstremistiset näemykset saattavat herättää vastakaikua ihmisissä, jotka kokevat epävarmuutta, ahdistusta ja pelkoa.

Pandemian aiheuttamat liikkumisrajoitukset, sosiaalinen eristäytyneisyys, tukiverkoston supistuminen ja sulkuilmat ovat vaikuttaneet myös siihen, että nuoret viettävät verkossa yhä enemmän aikaa, usein ilman valvontaa, ja ovat näin alttiimpia ääriryhmien verkkopropagandalta. Syrjäytynyt, yksinäinen ja ryhmän ulkopuolelle jätetty nuori on hyvin haavoittuvainen ja saattaa siten olla vastaanottavaisempi radikaaleille ajatuksille. Pandemia voi siis osaltaan edesauttaa jonkin tietyn maailmankatsomuksen omaksumista.

Jotkin ääriliikkeet ovat muun muassa hyödyntäneet salaliittoteorioita ja syyttäneet etnisiä vähemmistöryhmiä viruksen levittämisestä, mikä on kasvattanut rasisisten hyökkäysten määrää. Erityisesti väkivaltainen äärioikeisto on hyödyntänyt tätä dynamiikkaa oikeuttaakseen uskonnollisiin ja etnisiin vähemmistöihin kohdistuvaa vihapuhetta ja ”eliitin” vastaisia asenteitaan. Pandemian myötä lisääntynyt epävarmuus ja siihen kietoutuva viha- ja väkivaltapuhe ovat osaltaan luomassa hedelmällistä kasvualustaa väkivaltaisille ääri-ideologioille.

Pandemian aikana esimerkiksi QAnon-salaliittoteorialiike on saanut valtavaa mediahuomiota ja kannatusta. QAnon-salaliittoteoriat ovat levittäneet disinformaatiota ja valeutisia, jotka polarisoivat yhteiskuntaa ja luovat kasvualustan väkivallalle. Vaikka QAnon on mahdollisesti lähtenyt liikkeelle USA:sta, sen sanoma ei tunne valtion rajoja ja liikkeellä on myös kannattajia Euroopassa.

NUORIA ON VALISTETTAVA

RAPORTIN MUKAAN verkkoympäristössä kohtaa helposti laajan kirjon erilaisia näkemyksiä ja mielipiteitä, mikä voi ajaa ihmisiä huijausten, valheiden ja disinformaation syövereihin. Verkko voi myös toimia kaikukammion tavoin, jolloin nuori saa radikaaleille ajatuksilleen vastakaikua ja kannatusta. Onkin ensisijaisen tärkeää opastaa nuoria eri tietolähteiden luotettavuuden arvioinnissa, kun nuori ei vielä ole omaksunut äärimmäistä ideologiaa tai osallistunut ääriliikkeen tai -ryhmittymän toimintaan.

Julkaisu muistuttaa, että sosiaalisessa mediassa toistuvasti jaettu samankaltainen sisältö samanmielisten henkilöiden kesken toimii esimerkkinä yksimielisyyssinoumasta, jolla tarkoitetaan taipumusta uskoa siihen, että omat uskomukset, arvot ja tavat ovat oletettua yleisempiä. Kun jokin asia muuttuu entistä tutummaksi, se alkaa vaikuttaa yhä suositummalta ja totuudenmukaisemmalta, minkä vuoksi nuori saattaa altistua verkkoympäristöissä esiintyvälle propagandalta, vihapuheelle, rasismille tai harhaanjohtavalle tiedolle. Mikäli nuori ei pääse keskustelemaan avoimesti ja rakentavasti esimerkiksi ideologioihin tai uskomuksiin liittyvistä ajatuksista luotettavan aikuisen kanssa, niin hän saattaa turvautua sosiaaliseen mediaan etsiessään vastauksia ja hyväksyntää.

Vaikka nuorten kanssa ei toimisi kasvotusten, on heidän valistamisensa tänään ehkä tärkeämpää kuin koskaan. Skepsiksen sääntöjen mukaan yhdistyksen tarkoitus on valistuksen ja tiedotuksen lisäksi mm. edistää kriittistä ajattelua, tieteellisen tiedon hankintamenetelmien opetusta sekä tieteelliseen ja järkeen perustuvaa käsitystä maailmasta. Nyt on meidänkin aika kääriä hihat ja ryhtyä töihin.

*Lähde
Pelastakaa Lapset: Nuoret ääriliikkeiden rekrytoinnin kohteena, 2021.*

RISTO K. JÄRVINEN

KIRJAT

YLILUONNOLLISET KOKEMUKSET HYÖDYLLISINÄ SUOJAUTUMISKEINOINA

Satumaarit Myllyniemi: Yliluonnollinen sota 1939 – 1945. SKS Kirjat, 2021.

SUOMI eli kohtalonvuosiaan 1939 – 1945. Sota mullisti elämän ja herkisti arjen ylittävälle kokemuksille. Niistä kertovat enteet, aavistukset ja näyt sotarintamalla, kotirintamalla ja evakkoteillä. Monin aistein koetut elämykset antoivat lohtua ja turvaa synkimpiin hetkiin. Usein ne tulkittiin hengenvpelastajiksi. Ne antoivat myös oikeutuksen tappamiselle ja viholliskuvulle.

Kokemuksia tulkittiin vaistoksi, telepatiaksi, aavistukseksi, etiäiseksi, enteeksi, kuudenneksi aistiksi, varjelukseksi, tuuriksi tai satumaksi. Kokemushetkiin emme pääse käsiksi, mutta jäljellä ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon luovutetut muistot, joita Myllyniemi on kirjaansa kerännyt.

Myllyniemi toteaa, että merkillisten sotakokemusten painolastina on pitkään ollut aiheen arkaluonteisuus. Monet kokijat ovat vaienneet, on hävetty ja karteltu hörhöksi leimautumista. ”Jokaisella on vapaus suhtautua kokemuksiin kuten haluaa. Erilaiset todellisuudet ovat joka tapauksessa mittaamaton rikkaus.”

Moni kirjassa kerrotuista yliluonnollisista kokemuksista on Myllyniemen mukaan jäänyt selittämättömäksi, mutta joukossa on myös hyvin arkisia kokemuksia sekä kriittisiä äänenpainoja. Kertojat kutsuvat kokemuksia sanoilla merkillinen, salaperäinen, ihmeellinen, mystinen, jumalallinen, arvoituksellinen, yliluonnollinen, käsittämätön, outo, kumma tai taikauskoinen sen mukaan, mikä on heille luontevinta.

”Eräs sotaveteraani naureskelee sodan uskonnollismystisille kokemuksille. Hänen mielestään jotkut soturit olivat merimiehen tapaisia taikauskossaan, uskoivat taikoihin ja Raamattuun. Melkein jokaisella oli mukanaan jokin onnea tuottava esine, vaikka hyvän tuurin maskotti tai amuletti. Onnenkantamoiset sodassa saivat jälkikäteen arvoituksellisen merkityksen, ja väärät ennemerkit unohdettiin.”

Tästä tulee mieleen oma ”sotani”, jonka kävin 1984–1985 Koriolla Kymen pioneeripataljoonassa. Eräällä viikonloppulomalla siskoni kertoi äitini kokeneen aikaisemmin viikolla, että juuri tällä hetkellä Ristolle tapahtuu jotain pahaa. Mitään erityisen pahaa ei kuitenkaan tapahtunut, eikä äitini enää puolen vuoden päästä muistanut ollenkaan tätä tunnekokemusta, joka johti häntä harhaan.

Salaperäisten sotakokemusten kohdalla nousee kirjassa esille myös kysymys, miten huumeet liittyvät kokemuksiin. ”Suomalaiset kaukopartiomiehet käyttivät pervitiiniä tehdessään rasittavia tiedustelu- ja tuhoamisretkiä syvälle vihollisten selustaan, ja aine aiheuttaa harhanäkyjä. Kannaksella vuonna 1944 haavoittunut veteraani muisteli morfiinia saatuaan ruusuksen kukkineen.”

Rintamamiehet ja heidän perheensä turvautuivat myös ennustaja Aino Kassisen apuun rohkaisua hakiin. Myös marsalkka Mannerheim kääntyi Kassisen puoleen, joka lohdutti: ”Suomi ei jää vieraan jalkoihin. Saamme rauhan, mutta se vaatii uhrauksia. Paremmat ajat koittavat.”

Kirjan tarinoita lukiessa huomaa, että kun ihminen on herkällä sodan aikana, lähes mikä tahansa asia saattaa ennustaa mitä tahansa asiaa: sateenkaari, pyrstötähti, kalansaalais, pässinmääkinä, muurahaisten marssi, humahdus koivikossa, kulkusten romina, kesken unen herättävä ääni: ”Älä lähe Viipuriin, ens viikol pannoo plumpsis!”

”Kun toiseksi vanhin poikani haavoittui Syvärillä, niin näin sen unessani tarkalleen sinä aamuna, kun se tapahtui. Vanhin poikani oli silloin kotona lomalla Äänislinnasta. Ja kun aamulla hätäilin, niin se sano, että aina se tuo äiti näkee noita unia ja uskoo. Kun poikani palasi Äänislintaan, niin sotasairaala oli laitettu sana hänen veljensä haavoittumisesta, niin jopa uskoi.”

Antropologina Myllyniemi suhtautuu sodan usein selittämättömiin kokemuksiin yleisinhimillisinä, yleismaailmallisina ja vaikeissa elämäntilanteissa korostuvina ”Vaikka moni kokemus jää käsittämättömään historian hämärään, on silti kiehtova ajatusleikki, mahdollisuuksien rajoissa, lukea kokemuksia hyödyllisinä suojautumiskeinoina, varautumisena ja intuitiivisena toimintavalmiutena.

Asiasta on skeptikonkin helppo olla samaa mieltä.

ENKELIHOITO KANNUSTAA KRIITTISEEN AJATTELUUN?

Kristiina Brunila, Harni, Esko, Antti Saari, Hanna Ylöstalo (toim.): *Terapeuttinen valta. Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa. Vastapaino, 2021.*

TERAPEUTTISELLA valalla tarkoitetaan ”koko yhteiskunnan läpäisevää yhteiskunnallista vallankäyttöä, jossa yhdistyvät psykologia-tieteellisestä asiantuntijuudesta sekä terapiamuodoista kumpuavat sanastot, arvot ja toimintatavat.” Nyt käsitelyssä oleva teos on ensimmäinen suomenkielinen artikkelikokoelma terapeutisesta vallasta ja siten merkittävä keskustelunavaus aiheesta. Kirjan artikkelit on vertaisarvioitu.

Käytännössä terapeuttinen valta tarkoittaa, että eri elämäntilanteissa olevien katsotaan olevan toipumisen tarpeessa. Tähän tarpeeseen on syntynyt uusia ammattikuntia, jotka valmentavat, ohjaavat ja tarjoavat ihmisiä kohti onnellisempaa elämää. Onnen nähdään löytyvän oman mielen muokkaamisen kautta, vaikka kyseessä olisi tosiasiallisesti vakava yhteiskunnallinen ongelma. Terapeuttinen valta ulottuu yksilöiden lisäksi jopa kokonaisten valtioiden toimintaan.

Terapeuttisen vallan tarjoama maailma on houkutteleva, sillä se tarjoaa näennäisesti helppoja keinoja on-

nellisuuden saavuttamiselle. Kääntöpuolena on se, että samaan aikaan kaiken itsensä kehittämisen keskellä yhä useampi kokee itsensä vajavaiseksi. Artikkeleissa terapeuttista valtaa tarkastellaan laajasti eri näkökulmista, kuten yrittäjäkansalaisuuden rakentamisena, masentuneiden nuorten työkyvyttömyyden hallintana ja parisuhteen tunnesäätelyn keinona. Kirja esittää terapeuttisen vallan luikerrelleen kaikkialle yhteiskunnassa, ilman sen suurempaa kyseenalaistamista. Terapeuttista valtaa esiintyy sekä virallisissa instituutioissa että myös alati kasvassa self help-tarjonnassa.

Skeptikon lukijakuntaa saattaa erityisesti kiinnostaa terapeuttista politiikkaa käsittelevä luku, jossa sosiologian professori Suvi Salmenniemi tuo esille Kristallipuolueen. Se kuvataan terapeuttisen kentän sisältä syntyneenä puolueena, jonka puolueen aktiivit kertovat kokevansa vastavoimaksi taloudelliselle ja poliittiselle eliitille. Terapeuttisten käytänteiden, kuten meditaation, enkelihoidon ja rajatun ruokavalion, katsotaan lisäävän tietoisuutta ja myös kannustavan kriittiseen ajatteluun. Terapeuttinen valta nivoutuu laajasti myös vaihtoehtoisten hoitojen tarjonnan kasvuun.

Terapeuttinen valta on virkistävää luettavaa, jolla on paljon annettavaa yhteiskunnalliselle keskustelulle. Se haastaa myös lukijan omaa maailmankuvaa ja paljastaa ajattelun kapeuden. Tälle kirjalle toivoisi laajaa lukijakuntaa.

TÄSSÄKÖ TÄÄ OLI?

J. Sakari Salonen: *Viisi maailmanloppua. Gaudeamus, 2021.*

PALEOKLIMATOLOGIAN dosentti Salosen teoksessa käydään läpi tieteellistä aineistoa, joka käsittelee globaaleja, katastrofaalisia uhkakuvia. Meitä uhkaavat mm. asteroidit, komeetat, supertulivuoret, avaruussäteily, jääkaudet, ydinasevarustelu, superäly ja tuomiopäivän koneet, mutta todennäköisintä on, että seuraavien sukupolvien aikana suurin kohtalonkysymyksemme

tulee olemaan maapallon ekosysteemien tuhoutuminen ja siihen nivoutuva, myös ihmistoiminnasta aiheutuva nopea ilmastonmuutos. Kasvavista ekologisista ongelmista huolimatta monet ratkaisun avaimet ovat Salosen mukaan yhtä ihmiskunnan käsissä.

Ihmiskunnan parhaimpana turvastrategiana näyttyy Salosen mukaan pitkän, vuosituhantisen aikaperspektiivin politiikka, jossa panostetaan voimakkaasti maanpäällisten kestävä kehityksen ongelmien ratkaisuun, mutta samalla myös avaruusteknologian tarjoamaan henkivakuutukseen. ”Tätä ei kuitenkaan tule tehdä holtittomasti, minkä tahansa uhan kohdalla lopun aikoja julistaten, vaan harkiten ja tieteeseen nojaten.”

— RISTO K. JÄRVINEN

KIRJAT

PUOSKAROINNISTA 96 MARKAN SAKKO

Kalle Kananoja: Ihmelääkärit Suomessa 1850-1950. Kuhnekyllpyjä, sähköä ja suggestiota. SKS kirjat, 2021.

HISTORIOITSIJÄ Kalle Kananojan teoksessa käsitellään laajasti ihmelääkäreiden ja parantajien historiaa Suomessa. Lähteinä kirjassa on käytetty vuonna 1920 lääkintöhallituksen lääkäreille lähettämän puoskareita koskevan kyselyn vastauksia sekä oikeudenkäyntien asiakirjoja, sanomalehtiä ja muistitietoa. Tarkastelussa on aikaväli 1850-1950, jota Kananoja kuvaa siitä erityisenä, että biolääketieteen rooli oli vas-

taan vähäinen, mutta kuitenkin vahvistumassa.

Lääkärillä käyminen ei kuulunut tavallisen kansan elämään välttämättä lainkaan ennen 1900-lukua. Mikäli lääkärille pääsi, ei se lääketieteen kehittymättömyyden vuoksi ollut yksiselitteisesti sen turvallisempaa kuin parantajalla käyminen. Siten ei ole yllättävää, että erilaiset itseoppineet parantajat olivat merkittävässä roolissa.

Kirjan johdanto keskittyy yleiseen aihepiiriin historiatarkastukseen. Perinteisesti puoskareina ja parantajina pidettyjen ammattiryhmien lisäksi esille nousevat apteekkarit, jotka herättivät monessa ihmisessä enemmän luottamusta kuin kansanparantajat. Vuoden 1920 lääkäreiden kyselyvastauksessa osa lääkäreistä kuitenkin nimesi apteekkarit pahimmiksi puoskareiksi. Lääkäreiden puoskarisyytökset kohdistuivat myös hyvin itsenäisesti toimiin kättilöihin ja terveydenhoitajiin. Oman osuuteensa tilanteeseen toi yllättävästi myös pappiloissa harjoitettu lääkintä. Kirjan myötä avautuukin puoskaroinnin historiasta huomattavasti laajempi kuva kuin keskusteluissa yleensä on esillä.

Teos jakautuu yhdeksään eri lukuun, joissa kaikissa tarkastellaan parantajia hieman eri näkökulmasta käsin. Oma luvun ovat saaneet muun muassa homeopatia, suggestio ja kasvilääkintä uskonnonliisessä yhteisössä. Erityisen ajankohtaiselta tuntuu luku rokotusten vastustajista. Käsittelen tässä arvioissa muutamaa kirjan lukua tarkemmin.

Kananojan mukaan 1800-1900-lukujen vaihe oli luku- ja kirjoitustaidon levitessä myös parantajien keinojen modernisoitumisen aikaa. Jos aiemmin loitsut ja taikat olivat laajasti käytössä, lukutaito siirsi itseoppineet lukevat parantajat askeleen pois perinteiden piiristä modernim-

paan maailmaan. Tämänkaltaisesta toiminnasta kirjassa on esimerkkinä Amanda Jokinen, joka tuomittiin vuonna 1888 puoskaroinnista 96 markan sakkoon. Myös hänen isänsä ja tyttärensä kerrotaan toimineen itseoppineina parantajina, joten perinne kulki suvussa sukupolvelta toiselle. Lukemis- ja kirjoittamistaito muutti parantajien toimintaa myös siten, että heitä lähestyttiin kirjein eri puolilta maailmaa. Amanda Jokiselle lähetettyjä kirjeitäkin on säilynyt melkein 700.

Kuuhelaisuus eli luonnonparannus on saanut nimensä saksalaisen luonnonparantaja Louis Kuhnen mukaan. Tarkkaan ruoka- ja kylpyjärjestelmään perustuva hoitomenetelmä sai Suomessa suuren suosion 1900-luvun alussa. Vesihoidosta tuli myös joidenkin lääkäreiden keskuudessa suosittuja ja niillä pyrittiin korvaamaan osittain perinteisiä lääkkeitä. Suuren osan parantajista motiivina oli oma tai läheisen parantumiskokemus. Tämä ei liene nykyisillekään parantajille vieras lähtökohta. Luonnonparannus levisi Suomessa laajasti ja siitä kertoo myös laajat oikeudenkäynteihin liittyvät aineistot.

Maailman nykytilanne suorastaan pakottaa nostamaan esiin myös rokotusten vastustamisesta kertovan luvun. Rokotusvastaisuus nousi 1900-luvun alussa erityisesti luonnonparannuksen ja kasvissyönnin kannattajien piirissä. Varsinaiseksi omaksi liikkeeksi rokotevastaisuus muotoutui 1920-luvulla. Tällöin voimassa oli rokotuspakko, ja liike halusi kumota pakkoon liittyvän lainsäädännön. Nykyaikaan verrattuna lainsäädäntö oli ankara, sillä rokottamattomuus esti julkisiin kouluihin ja hämmästyttävästi myös vankiloihin pääsemisen yli kuukauden mittaisiksi ajoiksi. 1900-luvun rokotevastaisuutta motivoineiksi syiksi mainitaan toisaalta uskomus rokotusten vaarallisuudesta ja toisaalta ajatus niiden hyödyttömyydestä sekä rokotusten moraalittomuus lääkäreiden saamien taloudellisten hyötyjen vuoksi. Lisäksi keskustelussa nousi esille myös itsemääräämisoikeuden merkitys. Perusteet eivät vaikuta kovin vierailta nykyistäkään rokotusvastaista keskustelua seurattaessa.

Kalle Kananojan kirja on mainio katsaus erilaisen ihmelääkäreiden, parantajien ja puoskareiden historiaan, joista on aiemmin kirjoitettu harmillisen vähän. Teos tuo hyvin esille erilaisten lääketieteen ulkopuolisten parantajatoimijoiden motiiveja ja niiden suosion perusteita eri aikakausilla. Taustalta löytyykin hyvinkin erilaisia ja inhimillisiä syitä parantajana toimimiselle. Varsinainen ihmisten huijaaminen on harvemmin ollut tausta-ajatuksena.

ESOTEERIKKOJEN KUNNIANPALAUTUS

Maarit Leskelä-Kärki, Antti Harmainen (toim.): Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880 – 1930. Teos, 2021.

UUDEN ETSIJÄT -kirja on vuodesta 2018 lähtien toimineen ”Uuden etsijät. Esoteerisuus ja uskonnollisuuden murros modernisoituvassa Suomessa 1880 – 1940” -projektin päätös. Projektin yhteydessä on kirjoitettu lukuisia artikkeleita, blogeja ja kirjoja sekä järjestetty tapahtumia, keskusteluita, näyttelyitä ja performansseja. Kirjan toimittajien mukaan teos koostaa keskeiset tutkimustulokset, tiedon ja tulkinnat,

mutta itse koen, että kirjaan on lähinnä koottu jyvät, joita ei muualle ole saatu luontevasti mahtumaan.

Projektin kirjoista olen Skeptikossa arvioinut kolme: Nina Kokkisen ”Totuudenetsijät. Esoteerinen henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa” (2019), Tiina Mahlamäen ja Nina Kokkisen ”Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa” (2020) sekä Marjo Kaartisen ”Spiritistinen istunto” (2020). Syksyllä julkaistussa projektin päätöskirjassa nostetaan esiin lähinnä historian varjoihin jääneitä suomalaisia kirjailijoita, kuvataiteilijoita, muusikoita, poliitikkoja ja esoteeristen liikkeiden johtohahmoja: J.H. Erkon lähipiiri, Aarni Kouta, Olly

Donner, Ida Moberg, Sigrid af Forselles, Helmi Krohn.

Projektissa on kritisoitu sitä, että ”salatieteiden moderni kenttä” on saanut eteensä ”pejoratiivisia” etuliitteitä, kuten pseudotiede, kvasiuskonto, irrationalismi ja anti-intellektualismi, jotka viittaavat, että kyse on jostakin häilyvästä, epätodellisesta ja vastakkaisesta suhteesta siihen, mitä sekularisoituneen länsimaisen yhteiskunnan tulisi järkevänä ja totena pitää. Kuitenkaan ”modernisoituvan Suomen historiassa salatieteiden paikka ei ollut pelkästään taiteilijoiden luonnosvihkojen reunamerkinnoissä tai yksinäisten, yhteiskunnasta eristäytyvien esoteerikkojen kammareissa”.

Kirjan toimittajat esittävät, että eurooppalaiselle kulttuurille tärkeät mielikuvat maallistumisesta ja rationalisoinnista eivät esoteerisen tutkimuksen mukaan tarkoita sitä, että uskontojen ja uskonnollisuuksien merkitys olisi nykyään väistymässä yhteiskunnan tieteellistymisen ja järkiperaistymisen tieltä. Onko todellakin näin?

Kirjassa koitetaan myös palauttaa kuvataiteilija ja kirjailija Sigurd Wettenhovi-Aspan kunnia. Wettenhovi-Aspan hankkeet ja näkemykset mm. siitä, että muinaisen Egyptin korkeakulttuurin olivat luoneet suomalaisten esi-isät, herättivät aikanaan huvittuneisuutta, hämmennystä ja pahennusta, ja nämä reaktiot tuntuvat elävän myös jälkipolvien tulkinnoissa. Pekka Pitkälän artikkelin mukaan Wettenhovi-Aspa on kuitenkin ymmärrettävä osaksi aikakautensa länsimaisen esoterian virtauksia.

Wettenhovi-Aspa mm. väitti, että ”pyramidi” tulee sanoista ”pyhät raamit”. Skeptikon korviin Sigurdin teorit kuulostavat edelleenkin pseudotieteeltä.

HELMIN HENKI ELÄÄ YHÄ

Marjut Hjelt, Maarit Leskelä-Kärki, Hilka Oksama-Valtonen: Helmi Krohnin ihmeellinen elämä. Into, 2021.

YLLÄ ARVIOIDUSSA ”Uuden etsijät” -kirjassa on esitelty mm. kulttuurivaikuttaja ja spiritualismin edelläkävijä Helmi Krohn (1871 – 1967), joka on samaan aikaan saanut myös oman elämäkertansa. Teoksen ongelma on, että se ei pelkästään esittele Krohnin vaikutusvaltaista

historiaa modernin spiritualismin parissa, vaan kertoo hänen yliluonnollisista kokemuksistaan tosina.

”Helmi oli suomalaisen spiritualismin *primus motor*, toiminnan sydän ja sielu. Häntä ympäröi energia, joka on mahdollinen hyvään henkimailmaan avautuneelle. Hän tukee usein meedioitten kautta vieläkin niitä, joille spiritualismi on sydämen asia.” Aika paksua tarinaa tietokirjalta!

Kuriositeettina mainittakoon, että kirjan henkilöhistoriasta löytyy mm. Jeesus: (n. 6/3 eaa. – 30/33 jaa.), puuseppä, hengellinen opettaja, parantaja.

Rattijuopot ja tutkimus

KOLAREISTA 80 % ajetaan selvin päin, joten kannattaa ajaa humalassa.

Vitsi on vanha, mutta hyvä. Rattijuoppous sopii muutenkin mainiosti esimerkiksi tutkimuksesta ja tilastojen tulokinnasta.

Humalassa voi ajaa kolarin. Selvin päin voi myös ajaa kolarin. Kukaan ei silti väitä todennäköisyyksiä samansuuruisiksi, eikä viittaa yksittäistapauksiin: ainakaan minä en ole kuullut kenenkään mainitsevan, ettei Ranekaan ole humalassa kolaroinut.

Selvää on, että vaikutus ei ole lineaarinen. Promillemäärän nousu puolesta yhteen ei luultavasti vaikuta saman verran kuin nousu yhdestä puoleentoista. Ääritapauksessa vaikutus jopa kääntyy: vahinko jää pieneksi, jos törmää jo kotipihallaan postilaatikkoon.

Lineaarinen ei välttämättä ole vaikutus myöskään rattijuoppojen osuudella. Jos joka viides olisi humalassa, kolarien lisäys olisi varmaankin enemmän kuin kaksinkertainen verrattuna siihen, että joka kymmenes olisi rattijuoppo.

Tästä päätyy kahteen eri tapaan selvittää asiaa. Voidaan tutkia yksilötasolla, miten suuri osa liikenteessä ajavista on juonut, ja miten suuri osa kolareissa kuolleista. Toinen tapa on ryhmätasolla verrata kolarien määrää ja rattijuoppojen osuutta eri alueilla. Tässä on tietysti ilmeinen virhelähde, Mannerheimintiellä ajaminen on toisenlaista kuin Inarissa.

Ryhmätasolla verrata voi alueiden lisäksi samaa aluetta eri aikoina: miten kolarien määrä muuttuu rattijuoppojen määrän muuttuessa.

Rattijuopon auto lienee keskimääräistä vanhempi ja huonompi. Tällaiset sekoittavat tekijät on tietysti huomioitava, kun tilastoja tutkitaan. Ehkä myös poliisia välttelevä kulkee pienempiä syrjäiteitä, joka tietysti sekin vaikuttaa.

Tieteessä tulokset yritetään sovittaa johonkin laajempaan kuvaan ja löytää niille perimmäisempi selittäjä. Tässä tapauksessa se on aika helppoa: reaktioaikaa voidaan tutkia ja ainakin Suomesta löytyy vapaaehtoisia ottamaan kuppia tieteen nimissä. Kokeen tulos on kuitenkin epäsuora, ja tieto oikeasta liikenteestä lopulta kertoo totuuden.

Osa laajempaa kuvaa ovat tietysti muut onnettomuustyytit sekä muut päihteet. Rattijuoppoteoria on parhaimmillaan vain erityistapaus päihdeonnettomuusteoriasta.

Kovinta mahdollista dataa olisi kaksoissokkotutkimus: koehenkilöiden vereen ruiskulla alkoholia tai suolaliuosta ja avaimet käteen. Joskus ei eettisistä syistä voi tutkia kaikkea, mitä teknisesti voisi.

Lopuksi ei aina voi unohtaa toimijoiden taustaa. Olisiko oluen valmistajilla intressiä vähätellä riskejä, raitiusliikkeen aktiivit ehkä esittelisivät tutkimuksia, joissa vaikutus kolarointiin on mahdollisimman suuri?

...

Kaikki edellä on aika selvää ja yksinkertaista. Samat periaatteet eivät silti tunnu kelpaavan, jos otetaan käsitteellään vaikkapa korona ja sen rokotteet.

Rokotettukin voi sairastua ja vaikka kuolla. Joillekin tämä tuntuu riittävän syyksi olla ottamatta piikkiä, todennäköisyyksillä ei ole väliä.

Jotkut lehdetkin uutisoivat suoraan, miten suuri osa koronan vuoksi sairaalaan päätyneistä on rokotteensa saanut. Tämä on yhtä järkevää kuin ehdottaa kannissa ajoa, kun enemmistö kolareista ajetaan selvin päin.

Rokotteen riskejä ajatellaan selvitetävän ikäänkuin nollasta lähtien. Todellisuudessa tiedetään paljon aiempien rokotteiden hyödyistä ja haitoista, ja rna-rokotteita on jo käytössä eläimillä. Ei ole pelkkää rna-koronarokoteteoriaa, se on osa laajempaa rokoteteoriaa.

Lopuksi ja tärkeimpänä: on syynsä sille, miksi meillä on ammattitutkijoita. Heidän ei tarvitse olla välttämättä maallikoita älykkäämpiä, ainoastaan tutkia työksensä. Ei totuus ole aina aivan yksinkertaista selvittää suoraan tilastoja lukemalla, ja on tervettä nöyryyttä olla kuvittelematta niin. Ivalolla ja Mannerheimintiellä voi olla eroa niin koronarajoitusten kuin promillemäärän vaikutuksessa.

JORI MÄNTYSALO

Kuinka konflikti rakennetaan

IRMA HIRSJÄRVI

PERJANTAINA 19.11. ajankohtaisohjelma Sannikassa puhuttiin otsikolla ”Hyviä asioita huonoilla keinoilla”. Tähtitieteilijä Esko Valtaoja ja toimittaja Renaz Ebrahimi oli kutsuttu keskustelemaan – mutta mistä ja kenen ehdoilla?

Provokaatiot tuottavat katsojalukuja. Niitä käytetään tässä ohjelmassa poikkeuksellisella tavalla. Marja Sannikka aloittaa kertomalla ”viisi hyvää tarkoittavaa keinoa, joista voi olla haittaa”. Esimerkit vilahtavat nopeasti, joten tutustuin niihin tarkemmin jälkikäteen, ja avaan niitä nyt tässä.

Ensimmäiseksi Sannikka kertoo, että ”cancel-kulttuuri” tarkoittaa ihmisen tuomitsemista nopeasti kokonaan pahaksi ja epäkelvoksi, ”jos hän sanoo vähänkin jotain epäilyttävää tai sellaiseksi tulkittavaa”. Sitä, että termiä ”cancelointi” käytetään aktiivisesti hiljentämään rasminvastaista keskustelua, ei avata, vaan ”cancel-kulttuuri” esitetään faktana. Tämä luo tulevalle keskustelulle perusjännitteen.

Toiseksi Sannikka esittää lokeroituväitteen. Kun tätä väitettä tutkii, kyseessä onkin tummaihoisen kirjoittajan vaatimus puhua rasismista valkoisten keskeyttämättä, runoilijan halu saada kääntäjäkseen omakohtaisesti tekstiä ymmärtävä ihminen ja ”Ruskeat tytöt” -verkkomedian uutinen värillisten ihmisten vähydestä politiikassa. Nämä asiat Sannikka esittää puhtaasti negatiivisina ”lokeroinnin” esimerkkeinä.

Kolmas väite koskee asennetta ”jos et ole puolellamme, olet meitä vastaan”. Sannikan esimerkkeinä ovat Elokapina-liike sekä Washington Post -lehden artikkeli, jossa hän kertoo naisen kieltäytyvän BLM-mielenosoitukseen osallistumisesta. Artikkelin mukaan nainen kuitenkin tukee BLM-liikettä, mutta ei pidä mielenosoittajien uhkaavuudesta. Tämän kertominen olisi antanut ohjelmalle teeman mukaista näkökulmaa, mutta nyt annettiin toinen kuva.

Neljäs väite on ”puhumisen estäminen” yleisenä trendinä, jos ”sanoma ei miellytä”. Sannikan esimerkit ovat yksittäisten luennoitsijoiden esiintymisten perumisia mm. seksuaalivähemmistöjen solvaamisen tai rasmin takia. Sannikka ei kerro taustalla olevia asioita, esimerkiksi Britannian transihmisten surmia ja muita viharikoksia.

Viidentenä Sannikka toteaa, että kulttuureista oppiminen on kiellettyä ja perään, että ”kulttuurisesta omimisesta saa heti moitteet”. Hän samaistaa oppimisen ja omimisen, eikä avaa alkuperäiskulttuurien ryöstämisen ja hyväksikäyttöön liittyvää ”omimisen” taustaa.

Seuraa kommentaattorin vuoro. Tietokirjailija Osmo Tammisalolle Helsingin Sanomien tavoite julkaista tasa-arvo-ongelma, koska nainen ei siksi enää tietäisi, saako tilaa omien ansioidensa vai sukupuolensa vuoksi. Sannikka ei kysy ”miksi”.

”Woken” Tammisalo kuvaa hyvin: kyse on asioiden ymmärtämisestä, siitä että ne tulevat näkyviksi. Sitten hän kuitenkin jatkaa: uhriasemasta tulee identiteetti, ilmiö on uskonnollinen ja kollektivistinen vaatimus puhdasoppisuudesta vailla muuta funktiota. Perusteita ei esitetä, eikä Sannikka niitä kysy.

Tammisalosta Pirkka-Pekka Peteliuksen anteeksi-pyyntö saamelaisksetseistä oli aiheeton, koska katsojan ”mahdollisesti” aikaisempi ajatus ”pohjoisen asukkaista vaarallisina petojen metsästäjinä” muuttui ehkä sketsien jälkeen kuvaksi ”harmittomista, ihan kivoista ja vähän viinaan menevistä”. ”Ehkä saamelaiskset ovat nauraneet kippurassa”, ja ”Petelius on anteeksi-pyyntönsä mahdollisesti infantilisoinut kokonaisen kansanosan”. Sannikka ei tee tarkentavia kysymyksiä.

Tammilehdolle kulttuurinen omiminen on ”hassu termi”, etnonationalismi, josta ”me halutaan eroon”, totalitarismia ja uskonto. Hän myös väittää Barak Obaman puhuneen ”voimakkaasti woke-kulttuuria vastaan”. Tarkistin. Kyseisessä Obama Foundationissa Chicagossa 30.10.2019 pidetyssä keskustelussa Obama kuitenkin näyttää kritisoineen osoittelevuutta, ei ”woke-kulttuuria”.

Ohjelmasta ei käy ilmi, tiesivätkö Valtaoja ja Ebrahimi sen editoriaalisesta alkuosuudesta. Ebrahimi tuntee keskusteltavan aiheen ja tutkimusta, mutta Valtaojalla ei ollut termeistä, käydystä keskustelusta tai tutkimuksesta juurikaan tietoa. Hänet oli pyydetty ohjelmaan, koska hän on kirjoittanut asiasta kolumnin.

Marja Sannikka toteaa lopuksi, ettei keskustelussa löytynyt yhteisiä keinoja taistella syrjintää vastaan. Näen, että tämä ei ollut edes ohjelman tavoite. Näkyvyyden kannalta ohjelman tulos oli onnistunut, mutta keskustelun kannalta karmea. Jo ohjelman aikana twitter lauloi n-sanaa, kertoi Valtaojasta ”vaarallisen woke-kulttuurin uhrina” ja Ebrahimin ”menettäneen täysin malttinsa”.

Valtaoja kokee oikeutetusti joutuneensa ystävänsä Sannikan asettamaan ansaan, ja kertoo välttävänsä jatkossa vastaavia tilanteita. Ebrahimille tämä on yksi keskustelu tuhansista. Sannikka kertoo jälkepäin medialle olevansa ”yllättynyt” keskustelusta.

Kirjoittaja on nykykulttuurin tutkimuksen tutkija.

Kielitieteen rivit rakoilevat:

Tohtoriohjelman verkkosivu uusiksi, humanistipalkinto memetiikalle

PATRIK AUSTIN

SKEPTIKKOON (1/2021) kirjoittamassani artikkelis-
sa neuropsykologian ja kognitiotieteen asiantun-
tijat tyrmäsivät suomalaisten kielentutkijoiden
aivohumpuukin. Vastinetta ei pyynnöistä huoli-
matta saada, koska arvostelun keskiöön joutu-
nut Suomen kognitiivisen kielentutkimuksen yhdistys
(FiCLA) ei ole halukas kommentoimaan kirjoitustani
Skeptikossa, jota se ei pidä ”houkuttelevana foorumina”.
Eikä muutakaan tahoja tahdo löytyä.

Jokin on sentään muuttunut. Artikkelin lähdeviittei-
siin linkittämäni Helsingin yliopiston kielentutkimuk-
sen tohtoriohjelman verkkosivu tyhjeni kesällä 2021 pa-
laten uudistettuna syyslukukautta varten. Alkuperäinen,
opintosuunnitelmasta 2020–2023 lainattu ”kognitiivista
ja funktionaalista” kielitiedettä koskeva muotoilu¹ on nyt
korvattu ”synkronisilla ja diakronisilla kielentutkimuk-
sen lähestymistavoilla”². Näin humanistinen tiedekunta
pyrkii palaamaan vanhaan jakoon, jossa biologia jätetään
biologeille. Ihan niin helppoa se ei kuitenkaan taida olla.

”KRITIIKKI VOIDAAN MYÖS VAIETA KUOLIAAKSI”

KIRJOITUKSESTANI keskusteltiin Facebookin Kielitiede-
ryhmässä³, jossa kymmenet kielentutkijat ilmaisivat när-
kästyksensä. Kommentoijien mielestä olin johtanut asian-
tuntijoita harhaan, kirjoitukseni on hyvien tapojen vas-
tainen, ja ongelmana on se, etten tee, kuten professorit
käkevät.

Opiskelijat vaativat artikkelilleni kovasanaista vasti-
netta, jota toivottiin erityisesti professori Tiina Onikki-
Rantajääsköltä. Hän kuitenkin perusteli haluttomuutta
kommentoimalla: *”Jos Skeptikko-lehti julkaisee sel-
laisia vihjauksia tuulesta temmattuihin salaliittoteorioihin
kuin linkin takaisessa kirjoituksessa, se ei ole houkutteleva
foorumi.”* Toisaalta Onikki-Rantajääskö kirjoittaa: *”kri-
tiikkisi ytimessä on sellaista, jossa minä ja monet muut kog-
nitiiviseksi kielentutkijoiksi itseään kutsuvat ovat samoilla
linjoilla.”*

Jaa-a, mistä nämä sitten erottaa? Onikki-Rantajääskö
viittaa artikkelissaan⁴ haastattelemani Schwarz-Frieselin
kritiikkiin sekä myös Esa Itkoseen, jota hän pitää kog-
nitiolingvistiinä. Itse näen Itkosen kirjoituksissa ainoastaan
Kognitiivisen Kielitieteen⁵ ja Konstruktiokieliopin⁶ kritiik-
kiä, ja tämä on varmaankin piinannut FiCLAA pitkästi.
Ajatus siitä, että tutkimus olisi menossa tieteellisempään

suuntaan, ei ainakaan ole tosi. Päinvastoin FiCLA on nos-
tanut rahoitusväyliensä avulla ammattilaisrajaan nuoria
suojattejaan. Nämä ovat toimittaneet uuden suomenkieli-
sen metodiikkakirjan, jossa eläkkeelle jääneen Itkosen kri-
tiikki todetaan virheelliseksi ja vanhentuneeksi.

Kyiseissä teoksessa *Kielentutkimuksen menetelmiä
I-IV* Reetta Konstenius ja Markus Hamunen⁷ rajaavat
kieliteorian kolmeen mahdolliseen lähestymistapaan.
Ensimmäisenä on Chomskyn perätön väite kieligenis-
tä, toisena Skeptikossa ruodittu Lakoffin ruumiillistu-
misteoria ja kolmantena memetiikka: kirjoittajat viittaa-
vat erityisesti Daniel Dennettiin sekä William Croftiin,
joka kutsuu kielimeemejä lingveemeiksi. Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran kustantama teos on fantasiaa, jo-
ta voidaan luetuttaa virallisena totuutena kieltenopiskeli-
joilla seuraavan parin vuosikymmenen ajan. Se rajaa tar-
koitushakuisesti muut lähestymistavat tieteelle suunnat-
tujen resurssien ulkopuolelle.

EPÄSELVYYS OPETUKSEN SISÄLLÖSTÄ

PROFESSORIEN MUKAAN puheenvuoroani ei pitäisi ottaa
tosissaan, koska siinä on kyse salaliittoteoreetikon omi-
tuisista ajatuksista.

Päällimmäisenä kysymyksenä ei ehkä olekaan, onko
memetiikka pätevää tiedettä vai ei, vaan mitä yliopisto-
opiskelijoihin ”iskostetaan”: onko se nimensä vaihtanutta
memetiikkaa vai ei? Memetiikan kannalta teoria on it-
sessään meemi, joka adaptoituu vallitseviin olosuhteisiin
mutatoitumalla eli vaihtamalla nimeään.

Humanistien kannalta ajatus kielyksiköiden elon-
kamppailusta kulki ensin nimellä sosiaalidarvinismi.
Kun tiedemaailma hylkäsi sen, nimi vaihdettiin me-
metiikaksi. Kun memetiikka hylättiin, sen kannattajat
muuttivat nimen monisäikeiseksi adaptiiviseksi järjes-
telmäksi eli CAS:ksi (*Complex Adaptive System*), käyt-
töpohjaiseksi lähestymistavaksi, konstruktiokieliopiksi,
emergentismiksi, funktionalismiksi ja sosiaalisesti konst-
ruktionismiksi. Tällä hetkellä ajatusta nimitetään ”socio-
lingvistiikaksi” ja seuraavana listalla on arvatenkin synk-
roninen ja diakroninen lähestymistapa.

Kuka on siis oikeassa? Suomalainen tiedeakatemia il-
maisi selkeän kantansa myöntämällä vuoden 2021 huma-
nistipalkinnon ja 15 000 euroa taskurahaa⁸ kritisoihalle-
ni (1/2020) Kaius Sinnemäelle, joka on aiemmin saanut
GramAdapt-tutkimukselleen puolentoista miljoonan eu-

ron apurahan. Arvioni mukaan kyseessä on memetiikka, ja esitin asiasta näyttöä Helsingin yliopistolla keväällä 2019 pitämässäni esitelmässä. Sinnemäen sekä hänen työtoverinsa yleisen kielitieteen professorin, Tiedeakatemian jäsenen Matti Miestamon mukaan esitelmästäni ja kirjoituskustantani ei millään tavalla käy ilmi kyseessä olevan memetiikka, ja heitä toki kuullaan ensisijaisesti yliopistopiireissä.

ROHKEAMPAA HUMANISMIA?

TIEDEAKATEMIAN PERUSTELUISTA jää epäselväksi, mistä hyvästä Sinnemäki palkitaan, vaikka perusteluissa keuhataan hänen kontaktejaan sekä jo saamiaan apurahoja. Kaiken järjen mukaan humanistipalkinnon vastaanottaminen ennakoiki merkittäviä tutkimustuloksia, vaikka niitä saataneenkin nähdä vasta vuoden 2023 paikkeilla.

Palkintohaastattelussaan Sinnemäki kertoo yllättyneensä tunnustuksesta ja väistää kysymykset GramAdaptista keskittyen kymmenen vuotta vanhaan väitöskirjaansa sekä luterilaisuuden tutkimukseensa. Kun ottaa huomioon, kuinka monelta humanistitutkijalta palkinto jäi saamatta, kysymykseen lienee syytä palata tutkimusraportin ilmestyttyä. Sinnemäki kertoo tutkimuksensa, miksi ihmiskielet ovat sellaisia, kuin ne ovat, joten parin vuoden kuluttua meidän pitäisikin esittää kiusallinen kysymys ”No miksi?” Onko tutkimuksessa löytynyt todistusaineistoa sen edustamalle CAS-ajatukselle?

Jotain tällaista professori Anna Mauranen kalastelee Tiedeakatemian palkintohaastattelussa Sinnemäen vanhaan kompleksisuustutkimukseen liittyen, sitä kun on joskus väitetty lähtökohdiltaan rasistiseksi. Kyseessä on siis rohkea ja ennakkoluuloton avaus: kovaa tiedettä, ei mitään humanistista pullamössöä.

Sinnemäki kertoo väitöskirjansa johtopäätöksen olleen, ettei kielten vertailu kokonaisuutena ole mahdollista, tai että sellainen päättyy menetelmällisiin ongelmiin. ”Ja toiseks mä en näe sitä yksinkertaisesti vaan mielenkiintoisena kysymyksenä...”, hän tuumailee. Arvatenkin tälle jaaritukselle on pian luvassa puolentoista miljoonan arvoista jatkoa.

SALALIITTOTEORIOIDEN UHRIT

SINNEMÄKI ILMOITTAU uuden tutkimuksensa teoreettiseksi lähtökohdaksi yllämainitun CAS:n viitaten⁹ tanskalaistutkija Morten Christiansenin kirjoituksiin. Kuvauksen¹⁰ on tunnistanut memetiikaksi Blackmore¹¹.

Roslyn Frank selventää, että CAS-käsite valittiin memetiikan ”uudelleenmuotoiluksi”.¹² Kovin kauas ei omena puusta putoa, sillä Sinnemäen¹³ lähteistä löytyvä muotoilu¹⁴ viittaa suoraan Dawkinsin teokseen *The Blind Watchmaker*.

Tuleeko tämä muka yllätyksenä? Jouni Rostila on kirjoittanut avoimesti memetiikan, konstruktioikieliopin, Croftin ”funktionalismin” sekä kotimaisten tutkijoiden yhteneväisyyksistä¹⁵ ilman, että hänet olisi leimattu hulluksi – mahtaisiko johtua siitä, ettei Rostilan kirjoituksessa ole kyse kritiikistä. Rostila on lisäksi pitänyt aiheesta esitelmää. On siis todennäköistä, että kielitieteilijät ovat

asiasta riittävän tietoisia, ja nyt noussut halu mitätöidä minut salaliittoteoreetikkona johtuu vain käytännön syistä.

Memetiikka on ututettu salaviihkaisesti yliopistojen viralliseksi tutkimuslinjaksi vaihtamalla sen nimeä monesti, mutta kuka tahansa memetiikan tunteva tunnistaa teorian aina samaksi. Ilman tällaista ”sopeutumista” olisi selvää, ettei se saisi näin mittavia rahoja, onhan kyse ajatuksesta, joka on kerta toisensa jälkeen lytätty tiedemaailmassa aina *Skeptic Encyclopedia of Pseudosciencea* myöten¹⁶.

Kuka sitten on oikeassa? Kuten olen saanut Helsingin yliopistolta kuulla, ”tällaisissa asioissa kuunnellaan professoria”. Asiaa voi siis tiedustella suoraan yliopistolta. Silloin tutkimus on tai ei ole memetiikkaa riippuen siitä, kuka kysyy ja mille ollaan milloinkin myöntämässä rahoitusta. Kyseessä onkin siis varsinainen kulttuurievoluution huipentuma.

1 <<https://web.archive.org/web/20200715061052/https://www.helsinki.fi/fi/tutkimus/tohtori-koulutus/tutkijakoulutja-tohtoriohjelmat/humanistis-yhteiskuntatieteellinen-tutkijakoulu/kielentutkimuksen-tohtoriohjelma>>

2 <<https://www.helsinki.fi/fi/hakeminen-ja-opetus/hae-tohtoriohjelmiin/tutkijakoulut-ja-tohtoriohjelmat/humanistis-yhteiskuntatieteellinen-tutkijakoulu/kielentutkimuksen-tohtoriohjelma>> [viittauspäivä 24.11.2021]

3 <<https://www.facebook.com/groups/kielitiede/posts/2051769644977431>> [viittauspäivä 24.11.2021]

4 Tiina Onikki (2000) Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. Teoksessa Airola, Koskinen ja Mustonen (toim.) *Merkillinen merkitys*. Helsinki: Gaudeamus.

5 Esa Itkonen (2016) An assessment of (mentalist) cognitive semantics. *Public Journal of Semiotics* 7(1).

6 Esa Itkonen (2011) Konstruktioikielioppi ja analogia. *Virittäjä* 4/2011.

7 Reetta Konstenius ja Markus Hamunen (2020) Tieto, tieteellinen tieto ja tieteellinen menetelmä. Teoksessa (toim.) Luodonpää-Manni, Hamunen, Konstenius, Miestamo, Nikanne ja Sinnemäki (toim.) *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV*. Helsinki: SKS.

8 <<https://web.archive.org/web/20211113080046/https://www.acadsci.fi/apurahat-ja-palkinnot/suomalaisentiedeakatemia-humanistipalkinto.html>>

9 Kaius Sinnemäki (2014) Cognitive processing, language typology, and variation. *WIREs Cognitive Science* (5), 477–487.

10 Morten H. Christiansen ja Nick Chater (2008) Language as shaped by the brain. *Behavioral and Brain Sciences* 31(5), 489–558.

11 Susan Blackmore (2008) Memes shape brains shape memes. *Behavioral and Brain Sciences* 31(5), 513.

12 Roslyn M. Frank (2008) The language–organism–species analogy: a complex adaptive systems approach to shifting perspectives on ”language”. Teoksessa Frank et al. (toim.) *Sociocultural Situatedness*. Berlin: De Gruyter.

13 Kaius Sinnemäki ja Francesca di Garbo (2018) Language structures may adapt to the sociolinguistic environment, but it matters what and how you count: a typological study of verbal and nominal complexity. *Frontiers in Psychology*, 14 August.

14 Beckner et al. (2009) Language is a complex adaptive system: position paper. *Language Learning* 59:Suppl. 1, 1–26.

15 Jouni Rostila (2005) Konstruktionsgrammatik som en funktionalistisk generative grammatik. *Puhe ja kieli* 25(4), 227–241.

16 James W. Polichak (2002) Memes as pseudoscience. Teoksessa Shermer (toim.) *The Skeptic Encyclopedia of Pseudoscience, Vol. 1* Santa Barbara: ABC Clío.

Kirjoittaja on vapaa toimittaja ja Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen tohtorikoulutettava.

KUOLLEITA

S. Albert Kivinen *19.10.1933 – 13.8.2021*

FILOSOFI SEPPÖ ALBERT KIVINEN oli yksi Skepsiksen perustajista ja yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja 1987-1989. Tämä muistokirjoitus ei ole mikään varsinainen elämäkerta, vaan pikemminkin joukko skepsisläisten satunnaisia muistelmia erikoisuudessaan hupaisasta persoonasta.

S. Albert aloitti opinnot Helsingin yliopistossa 1952 ja toimi sitten joidenkin kirjastojen palveluksessa. Hän opiskeli 1962-1963 Harvardissa Asla-stipendiaattina. Hän sai vaikutteita englantilaisista filosofeista kuten Bertrand Russellista, C.D. Broadista ja G.E. Mooresta.

Aloittaessaan 1970 työn Helsingin yliopiston filosofian laitoksella hänellä oli kertomansa mukaan tittelissään kaikki mahdolliset diminutiivit: virkaatekevä, tilapäinen, alemman palkkaluokan puoliassistentti. Hän väitteli tohtoriksi 1977 ja sai 1980 teoreettisen filosofian dosentin arvon.

Sitten hän toimi filosofian professorina ja assistenttina. Hänen erityisalaansa oli ontologia eli kysymys siitä, mitä on olemassa. Se näkyy monissa hänen kirjoituksissaan.

S. Albert, jonka kollegat nimittivät aikanaan Helsingin yliopiston viralliseksi huuhaa- ja haamuvastaavaksi, kertoi Skepsiksen 20-vuotistilaisuudessa vuonna 2007 lukeneensa 1980-luvulla *Skeptical Inquirer* -lehteä ja kyllästyneensä sen huonoon kielenkäyttöön kolmessa vuodessa. Hänen mukaansa lehden melkein jokaisessa lauseessa oli halkaistu infinitiivi tyyliin ”I want to eagerly propose..”

Kivinen oli kirjoittanut huuhaan vastaisia juttuja jo vuosia Helsingin Sanomiin, ja kun aloite Skepsiksen perustamisesta 1987 tuli, hän oli innolla mukana. Kivisen mukaan alustavat keskustelut yhdistyksestä päätettiin aina Hallituskadulla Heimolan talossa olleessa ravintola Pam Pamissa. Pitkällisten keskustelujen jälkeen joka kerta päädyttiin – tilaamaan pitsa Francescana.

Perinne jatkui myös alkuaikoina Skepsiksen esitelmätilaisuuksien jälkeen, jolloin mm. tämän tekstin kirjoittaneet Skepsiksen aktiivit tapasivat mennä illalliselle Pam Pamiin. Aperitiiviksi S. Albert nautti taskulämmitä geneveria. Hän poltti sikaria (Klubi 7), ja kun se oli kulunut liian lyhyeksi sormin pidettäväksi, hän jatkoi tumpin polttamista piipun pesässä, joten jätettä ei jäänyt. Sikarin odööri on jäänyt myös Matti Virtasen ja Timo Kaitaron mieleen. Matin hyllyyn jääneissä S. Albertin kirjoissa on yhä tallella sikarin haju.

Timo Kaitaro muistelee: ”Kun lainasin S. Albertilta okkultismia käsitteleviä kirjoja, niitä avatessa tuulahti vastaan voimakas tupakan tuoksu, jonka olfaktoorisbibliofiilinen muistini on tallentanut ikuisesti jonnekin hajukäämieni ja hippokampukseni välimaastoon. Muistan myös, että hänellä oli usein kissojen raapimia ranteissa ja että kissoilla oli erikoisia Fedora-tyyppisiä eksoottisia nimiä. Erityisesti minulle on jäänyt mieleen se, että S. Albert oli ihan oikea

skeptikko skeptikkojen joukossa: kun hän käsitteli medio Danien Dunglas Homen väitettyjä levitaatioita, hän esitteli evidenssiä puolesta ja vastaan, ja jätti lopulta ratkaisematta levitoiko medio vai ei. Tähän ei moni pysty.”

Kaitaro jatkaa edelleen: ”S. Albertista muistan erityisesti myös hänen ”Cantus Cygni” -jäähvyäisluentonsa (postquam caseum et vinum), jonka hän piti jäätyään dosentuurista eläkkeelle (ehkä vähän protestoidakseen tai pilaillackseen absurdia ajatusta eläköitymisestä dosentuurista, josta ei makseta palkkaa). Ennen tilaisuuteen lähtemistä kirjoitin kirjastossa sähköpostia kollegalleni ja ystävälleni Charles Wolfelle Bostoniin. Päätin viestini kertomalla tulevasta illan joutsenlaulusta luonnehtien samalla lyhyesti S. Albertia – nimeä mainitsematta, sillä en tietenkään oletanut Charlesin tuntevan häntä. Charles vastasi, että ai se tyyppi, jolla on kävelykeppi ja joka tervehtii nostamalla hattua. No sepä se.”

Matti Virtasen mieleen on jäänyt S. Albertin kuolematon ontologinen sitaatti: ”Paranormaaleja ilmiöitä on, mutta me emme voi tietää, että niitä on.” Tätä voi soveltaa hyvin myös moniin poliittisiin ilmiöihin. ”Lausahdus pätee myös hänen melko vaikeatajuisiin artikkeleihinsa paranormaaleista ilmiöistä, joita hän pohtii eri suunnista päätyvästi mihinkään selvään lopputulokseen.”

Timo Kaitaron mukaan ”tuollaisten sympaattisella tavalla aatteellisesti ja inhimillisesti originellien ihmisten valmistus on taidettu lopettaa, tai ainakaan heitä ei enää palkata yliopistoon”.

Skepsiksen lisäksi S. Albertin meriitteihin kuului muitakin omalaatuisia harrastuksia. Hän kirjoitti kauhunovelletteja H.P. Lovecraftin Ctulhu-myyttien tyyliin. Hän toimi pitkään Transscendentiaaliradiestesian Seura ry:n (mikä se sitten lieneekin) sihteerinä ja myös monissa tunnetuimmissa yhdistyksissä kuten Suomen oppihistoriallisessa seurassa.

S. Albertin valinta Skepsiksen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi antoi yhdistykselle hyvän suunnan. Aitoa uteliaisuutta oli enemmän kuin pelkkää debunkkausintoa. S. Albert järjesti yhdistykselle mm. Helsingin yliopiston stipendin, jonka turvin pystyttiin järjestämään kansainvälinen paranormaaleita ilmiöitä käsittelevä seminaari ”Are there Any Well-attested Paranormal Pheomena?” (Onko ole-

massa näyttöä paranormaalien ilmiöiden olemassaolosta?) syksyllä 1989. Paikalle saatiin mm. taikuri James Randi, parapsykologian tohtori Susan Blackmore, parapsykologian professori Robert Morris, kirjailija Andrew McKenzie ja entinen astrologi, fysiikan tohtori Geoffrey Dean.

S. Albertin johdossa pantiin alulle myös Skepsiksen ensimmäisen kirjan tekeminen. Ursan kustantama ”Paholaisen asianajaja” ilmestyi maaliskuussa 1989. Kirjan kymmenestä artikkelista seitsemän perustui Skepsiksen kuukausittain järjestämiin esitelmiin Helsingin yliopiston Porthaniassa. Teos on jo pitkään ollut loppuunmyyty.

Skepsiksen 15-vuotisjuhlassa Kivinen kertoi tehneensä aikanaan ehdotuksen, että Skepsis alkaisi jakaa Huuhaapalkintoa. ”Ajatukseen suhtauduttiin skeptisesti. Palkintoa alettiin jakaa vasta pari vuotta myöhemmin vuonna 1989.”

S. Albertin johtamistaidot eivät ehkä olleet optimaaliset, mutta sekin asia Skepsiksessä korjautui Nils Mustelinin ansiosta, kun tämän tarinan päähenkilö oli onnistunut irtautumaan puheenjohtajan raskaista velvollisuuksista.

Teoksensa ”Merkilliset kirjoitukset” (Pirkanmaan kirjapaino ja Lehtikustannus Oy, 1990) lopussa olevassa CV:ssä S. Albert on kertonut itsestään mm näin:

”Puoluekanta: Pikkuporvarillinen noskelaispatkuli, erastiaani ja korkeakoulujen hallinno uudistuksen vannonut vihollinen. Harrastuksia: Sisäily, kauhukertomukset, okkultismin oppihistoria. Omistaa kissan, volgansien ja seanssipöydän. Muuten vaaraton.”

Skepsiksen kunniajäseneksi S. Albert Kivinen nimitettiin vuonna 2003.

Hannu Karttunen
Matti Virtanen
Timo Kaitaro

Kirjoittajat olivat perustamassa Skepsistä 1987. Matti Virtanen toimi Skepsiksen ensimmäisenä sihteerinä, Hannu Karttunen Skeptikon ensimmäisenä päätoimittajana. Timo Kaitaro toimi yhdistyksen toisena sihteerinä ja myöhemmin varapuheenjohtajana.

KUOLLEITA

Jyrki Tikka

1.10.1960 – 23.8.2021

DIPLOMI-INSINÖÖRI JYRKI TIKKA kuoli elokuussa Espoossa pitkään sairastettuaan. Hän oli 60-vuotias.

Jyrki opiskeli Teknillisessä korkeakoulussa sekä tietotekniikkaa että ohjelmistotekniikkaa, joiden parissa hän teki myös työuransa. Jyrki oli Unix-guru ja vahvasti omistautunut Linux-maailmaan. Koska Jyrkillä oli luja insinööritausta, hän analysoi näkemäänsä insinöörin keinoin. Hän piti myös tiukasti kiinni insinöörimäisestä objektiivisuudesta, puhui faktojen pitävyydestä myös suhteessaan uskontoihin; hän ei katsonut olevansa edes ateisti, vaan kannatti igteismää, tietoista välinpitämättömyyttä kaikkea uskonnollista kohtaan.

Jyrki piti tärkeänä, että terveeseen epäilyyn kuuluu myös aimo annos huumoria. Hän kehittäli vuosia ajatusta Höpsiksestä, Skepsis ry:n humoristisesta siivestä. Facebookin tulo lopulta mahdollisti virallisten Höpsis -ry-sivujen perustamisen. Nimessä ”-”-merkki on negaatio, joten Höpsis on ei-ry.

Jyrkin ystävät muistavat myös joulupingviinit, joiden Jyrki olisi varmasti tämänkin vuoden marraskuussa ilmoittanut lähteneen matkaansa oksentamaan puoliksi sulanutta silakkaa tuhmien lasten päälle.

Jamaikalainen reggae-musiikki oli Jyrkille intohimo. Jamaikalaista kulttuuria yleensäkin hän seurasi tarkasti, jopa niin, että opetteli puhumaan ”patwaa”, jamaikan-creolin kieltä. Kuten asiaan kuului, hän luki myös Uuden testamentin patwan kielellä. Jyrkin laajaan kieli-taitoon kuului myös viron kieli, jolla aina tavatessamme vaihdoinme kuulumiset.

Jyrki oli myös taitava djembe-rumpujen soittaja; niitä hänelle olikin kertynyt suuri kokoelma. Hän kertoi, että soittaessaan saattoi menettää ajantajunsa ja rentoutua ikään kuin transsiin vaipuneena.

Lämmöllä muistaen hienoa kaveria ja skeptikkoä.

Pertti Laine

Kirjoittaja toimi Skepsis ry:n puheenjohtajana 2008-2012.

Jyrki Tikka (edessä) oli vakiokasvo Skepsiksen yleisöluennoilla. Pertti Laine istuu rivissä kauimmaisena.

SKEPSIKSEN HAASTE

20 000 €

**PUHTAANA KÄTEEN
SILLE, JOKA TUOTTA
VALVOTUISSA
OLOSUHTEISSA
PARANORMAALIN
ILMIÖN.**

MENTALISTI PETE POSKIPARTA ja **TOIMITTAJA IVAN PUOPOLO** ovat lupautuneet maksamaan kumpikin **5000 EUROA** em. kokonaissummasta. **TÄHTITIETEEN TOHTORI HANNU KARTTUNEN** ja **ELOKUVATUOTTAJA IIRO SEPPÄNEN** ovat lupautuneet maksamaan kumpikin **2500 EUROA**. Skepsis ry maksaa summasta **5000 EUROA**. Haastesumma voidaan maksaa myös humanoidistipendinä – **20 000 EUROA** puhtaana ulottimeen sille humanoidille, joka itse noutaa stipendin ja antaa samalla DNA- (tai vastaavan) näytteen. Poikkeustapauksessa summa voidaan myös maksaa mukana seuraavalle ihmiskontaktiseuralaiselle.

LIITY SKEPSIKSEN JÄSENEKSI!

Kuka tahansa kiinnostunut voi hakea jäsenyyttä koulutustautasta ja elämäkokemuksesta riippumatta, kun hän hyväksyy yhdistyksen säännöissä määritellyn tarkoituksen ja toimintaperiaatteet.

Yhdistyksen kalenterivuositainen jäsenmaksu vuodelle 2022 (sis. Skeptikko-lehden tilauksen) on 30 € tai alle 24-vuotiailta 15 € (jos olet alle 24-vuotias, ilmoita syntymäaikasi).

Voit myös tilata Skeptikko-lehden liittymättä jäseneksi. Tilausmaksu on 30 € / vuosi.

Jos liityt keskellä vuotta, sinulle toimitetaan kaikki kuluvana vuonna ilmestyneet Skeptikko-lehdet jälkeinpäin.

Voit liittyä Skepsikseen netissä tai lähettämällä vapaamuotoisen hakemuksen sihteerillemme:

**Skepsis ry, Paula Heinonen,
Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki**

Täytä jäsenhakemuskaavake:
www.skepsis.fi/liityskepsiksenjaseneksi

Skepsis ry

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki
www.skepsis.fi

Skepsis ry on vuonna 1987 perustettu suomalaisten skeptikkojen yhdistys.

Skepsiksen vuonna 2009 muutettujen sääntöjen mukaan yhdistyksen tarkoitus on:

- Edistää kriittistä ajattelua, tieteellisen tiedon hankintamenetelmien opetusta sekä tieteseen ja järkeen perustuvaa käsitystä maailmasta.
- Edistää kiisteltujen tai erityisen poikkeuksellisten väitteiden tieteellistä tarkastelua.
- Edistää keskustelua tieteelliseen maailmankuvaan liittyvistä tärkeistä aiheista.
- Ylläpitää tällaisesta toiminnasta kiinnostuneiden ihmisten verkostoa, järjestää kokouksia ja keskustelu- ja luentotilaisuuksia sekä harjoittaa tiedotus- ja valistustoimintaa.

Yhdistys on poliittisesti, aatteellisesti sekä uskonnollisesti sitoutumaton. Yhdistyksen varsinaiseksi jäseneksi voidaan hyväksyä yksityinen henkilö tai oikeustoimikelpoinen yhteisö, joka hyväksyy yhdistyksen tarkoituksen ja toimintaperiaatteet. Kannattavaksi jäseneksi voidaan hyväksyä yksityinen henkilö tai oikeustoimikelpoinen yhteisö, joka haluaa tukea yhdistyksen tarkoitusta ja toimintaa.

Yhdistys julkaisee neljä kertaa vuodessa ilmestystä Skeptikko-lehteä.

Mallia yhdistykselle haettiin Yhdysvalloissa 1976 perustetusta CSICOPista (Committee for the Scientific Investigation of Claims of the Paranormal), mikä ilmenee mm. yhdistysten samankaltaisina toimintaperiaatteina. Skepsis ry toimii kuitenkin itsenäisesti, vaikkakin yhteistyössä CSICOPin (nykyään CSI – the Committee for Skeptical Inquiry) ja muiden vastaavien järjestöjen kanssa.

Yhdistys on ECSON (European Council of Skeptical Organisations) ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsenjärjestö.

Pankkiyhteys:

IBAN: FI13 4055 2920 1119 88 BIC: HELSFIHH (Aktia)
IBAN: FI75 7997 7997 4476 07 BIC: HOLVFIHH (Holvi)

Jäsenasiat, lehtitilaukset, osoitteenmuutokset

Paula Heinonen

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki
puh. 040 820 9166, secretary@skepsis.fi

Taloudenhoitaja

Toni Heikkinen

Keskuskatu 14 B 13, 04600 Mäntsälä
puh: 050 537 3792, treasurer@skepsis.fi

Skepsiksen hallitus vuonna 2022

puheenjohtaja **Otto J. Mäkelä**

Ville Aarnikko, Irma Hirsjärvi, Sami Mustala, Santtu Puukka, Vesa Tenhunen, Mikko Ville Valjento

Alueyhteyshenkilöt

sähköpostiosoitteet muotoa
etunimi.sukunimi@skepsis.fi

Joensuu: **Vesa Tenhunen**, puh. 0400 935 893

Jyväskylä: **Juha Merikoski**, puh. 040 755 1820

Kuopio: **Aulis Koivistoinen**, puh. 050 5439 647

Oulu: **Sebastian Slotte**, puh. 050 4023 869

Tampere: **Jose Ahonen**, puh. 040 558 7497

Turku: **Heikki Kujanpää**, puh. 044 022 0420

Skepsis ry:n tieteellinen neuvottelukunta

TNK:n puheenjohtaja, prof. **Jukka Maalampi** (fysiikka), prof. **Kari Enqvist** (fysiikka), prof. **Mika Hemmo** (oikeustiede), tohtori **Harri Högmander** (tilastotiede), tohtori **Virpi Kalakoski** (psykologia), dosentti **Hannu Karttunen** (tähtitiede), tohtori **Mikko Kiviharju** (tietotekniikka), prof. **Hanna Kokko** (biologia, ekologia), prof. **Eerik Lagerspetz** (yhteiskuntatiede, filosofia), prof. **Hannu Lauerma** (lääketiede), prof. **Anto Leikola** (biologia, oppihistoria), dosentti **Marjaana Lindeman** (psykologia), dosentti **Juha Merikoski** (fysiikka), tohtori **Markku Myllykangas** (terveys sosiologia), tohtori **Pauli Ohukainen** (lääketiede), dosentti **Ilkka Pyysiäinen** (uskontotiede), prof. **Jeja Pekka Roos** (sosiaalipolitiikka), tohtori **Veijo Saano** (lääketiede), prof. **Samuli Siltanen** (teollisuusmatematiikka).

MUISTA NILS MUSTELININ RAHASTOA

NILS MUSTELIN (1931-2004) on Skepsiksen perustajajäsen ja sporalogian keksijä. Sporalogian mukaan raitiovaunujen sijainti reiteillään ihmisen syntymähetkellä vaikuttaa tämän luonteeseen määrätyillä tavoilla. Kyseessä on keino näyttää, miten helppo on rakentaa systeemejä, jotka käyttävät samanlaisia tuulesta temmattuja argumentteja, fraaseja ja analogioita kuin astrologia.

SKEPSIS perusti 2004 Nils Mustelinin testamenttilahjoituksella rahaston, jonka tarkoituksena on antaa taloudellista tukea yhdistyksen toimialaan liittyvää tieteellistä työtä ja julkaisutoimintaa varten. Rahasto on mm. myöntänyt kerran vuodessa yhdelle Helsingin luonnontiedelukion oppilaalle stipendin "tieteellisen ajattelun harrastuksesta ja hyvästä opintomenestyksestä".

RISTO K. JÄRVINEN

Rahaston tili: IBAN: FI07 40552 9201 08216

Posti Green

Vain 15 €

NÄYTÄ SKEPTIKOLTA!

HANKI SKEPSIS RY:N T-PAITA

Myydään yhdistyksen järjestämissä tilaisuuksissa ja postitse.

Tilaukset: holvi.com/shop/skepsis
Holvista voit myös tilata Skeptikko-lehden ja hankkia vanhoja irtonumeroita!

Mallit:
1. Ihanko totta? 2. Sapere Aude
Koot: S, M, L, XL.

Tilaa myös Skepsis ry:n haalarimerkki!
Usko, että saat sen hintaan 2,50 €!

